

híd

zet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom

6

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT / ALAPÍTÁSI ÉV: 1934.
XXIV. ÉVFOLYAM 6. SZ. 1960.
J Ü N I Ú S
SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: ACS
KÁROLY / MAJOR NANDOR
/ SAFFER PÁL / VÉBEL LAJOS
/ VUKOVICS GÉZA / FELELŐS
SZERKESZTŐ MAJOR NANDOR

Nincs század, amely csak egy század volna

Sinkó Ervin

Ha az áttekinthetőség s a nagy összefüggések szemléltetése érdekében elkerülhetetlenül szükséges is az emberiség történelmének bizonyos szakaszait mint egy-egy korszakhoz tartozókat jelölni meg, nincs történelmi kor, mely az előtte volt hoz képest csak új és tisztára új volna. Egymásra következő korok nem külön kontinensek, melyeket tengerek, még csak nem is partok, melyeket áthidalhatatlan folyamok választanak el egymástól.

A humanizmus szelleme a középkor szellemének megtagadása ugyan, de ugyanakkor olyan motívumok folytatása is, melyek már a középkorban is megjellettek. Nincs a történelemnek, a középkornak se, egyetlen olyan százada, mely egyöntetűen csak egy század volna. Kronológikusan azonos időpontban különböző idők élnek egymás mellett, olykor életre halálra egymással harcban, olykor meg úgy, hogy nem is tudnak vagy alig tudnak egymásról.

Semmiképp se önkényes, ha történelmi távlatból az európai középkor néven foglalják egységbe a római világbirodalom széthullását és a népvándorlás idejét követő hosszú századokat, vagyis az időszakot, melyben az európai, hűbériségen alapuló társadalmak alakultak ki s melyben az egyház, mint az egykori római világbirodalom örököse magának követelte — s amennyiben módjában állt, gyakorolta is — a társadalmi, politikai és szellemi uralom, a legfőbb törvényhozó és vezető hatalom minden jogát és funkcióját.

A középkor egysége azonban a maga összeállításában és részleteiben nem egy mozdulatlan állapot, hanem a legellentétebb áramlatok, összeütközések és megrázkódtatások nyugtalan, ellentmondásokkal teli, sokrétű, gazdag és szakadatlanul változó valóság látványát tárja elénk. Hol szórványos, hol hatalmas társadalmi mozgalmak, melyeknek megjelenési formája az eretnokség; ez eretnek szekták az egyház mellől Konstantin idejétől fogva egészen sose tűnnek el és alakjukat egyre változtató veszedelmes és fenyegető

árnyként mindig újra felütik a fejüket. Az egyház a túlvilági pokol tüzével fenyegeti és evilági igen valóságos tüsszel-vassal könyörtelenül irtja őket, de adott pillanatban rendkívüli rugalmassággal nem ritkán a maga szentjei seregében, a maga hierarchikus épületének valamely emeletében vagy zugában biztosít szállást és jutát konstruktív szerepet az eredetileg eretnek-ként üldözött vagy gyanúsított, válsággal fenyegető irányzatok kezdeményezőinek vagy követőinek.

Ennek megfelelően még maga az egyház sem egy és ugyanaz a közép-kor különböző századaiban. Bernát, a clairvaux-i apát kifejezetten „a test bűnös vágyai” s általában a keresztényhez méltatlan bűnök közé sorolja a szülőföldhöz, családhoz és a hazához való ragaszkodást, s amikor az egyház papjai és szerzetesei kizárólag latin nyelven írtak és oktattak, ezzel is kifejezésre jutatták, hogy a „világi” államot, a „világi” országokat, általában a „világi” érdekeket s velük együtt a „világi” nyelveket is alacsonyrendűnek kell tekinteni a latin mellett, mely a liturgiának és az isten országának, a „Civitas Dei”-nek, vagyis a „Civitas Dei” földi helytartóinak, építőinek és munkásainak, a teokratikus hierarchiának a nyelve.

De ahogy ebbe a latin nyelvű irodalomba is diadalmasan betörnek a földi, a természetes emberi motívumok, ahogy a mitikus isten-anya fájdalma és siralma mögött a valóságos földi anyák jaja és zokogása hangzik föl s ahogy a Mária-kultusz mindinkább csak misztikus elődje lesz a lovagi nő kultusznak, a trubadúrok és minnesängerek erotikus lírájának — minél inkább átitatódik és megtelik élő étellel, maga az egyházi költészet is megtalálja az utat a latintól az élő népek élő s épp ezért transcendens helyett mindinkább a természeti valóság felé orientálódó nyelvéhez.

Egy frank birodalombeli, Thegan nevezetű latin krónikairó az erénynek kijáró dicsérettel jegyezte fel Nagy Károly császár fiáról, Jámbor Lajosról, hogy „hevesen megvetette a nép énekeit” és még meghallgatni se akarta őket. Ez azonban a IX. század jámborsága.

Amikor azonban a XIII. században a *Gesta Hungarorum* szerzője a parasztok csalfa meséi és a hegedősök csacska énekei iránt hasonló ellenszenvet fejez ki, akkor — az akkori európai kereszténység szempontjából — ez már csak nagyon megkésett visszhangja egy egyházi közvéleménynek, mely a nyugati országokban, legalábbis a gyakorlatban már rég érvényességét veszítette. Magában az egykori Jámbor Lajos országában, még német földön is Wolfram von Eschenbach franciából németre fordított és Walter von der Vogelweide eredeti német nyelvén szólal meg a keresztény aszkézisnek és a keresztesháborúk lovagjainak a szelleme, olasz földön akkor már a „poverello” Assisi Ferenc a népe nyelvén, olaszul mond himnuszt „testvérenek, a Napnak” és „nővérenek, a Halálnak”, olaszul dicséri a „szent szegénységet”, olaszul inti a halakat és madarakat, valamint a testvérenek nevezett és megérintett kártevő gubbiói farkast szeretetre, alázatra és háladatosságra, Franciaországban meg akkor már rég teljes pompájában virágzik a nép nyelvén írt hatalmas keresztény lovagi költészet mellett a provençe-i trubadúrok ma is elragadó, gyönyört és a szépség iránti áhitatot sugárzó lírája.

Sokkal előbb tehát, mint Magyarországon, az egyház nyelve nem tudta megőrizni egyeduralmát a költészetben. Nem tudta megőrizni annak ellenére, hogy ez a nyelv, a latin, a vallási mágia, az iskolai tanítás, a tudomány és az egyetlen elismert kultúrnyelv volt.

Az élő nyelvek, a nyelvek, melyeken otthon az emberek az első szavakat hallották és tanulták, a nyelv, amit minden nyelven oly szépen és kifejezően anvanyelvnek neveznek, hatalmasabbnak bizonyult.

A legendákban a keresztényi erények buzdító példaképeiül felsorakoztatott ezernyi középkori szent között van egy, aki már csecsemőkorában

odáig ment a buzgóságban és az önsanyargatásban, hogy böjtnapokon következetesen visszaautasított a édesanyja emléjét. De még a középkori legendák között sem tudok egyről sem, melyben valamely szent az első szavakat nem az anyanyelvén hallotta vagy ejtette volna. Az anyanyelv hatalma talán épp azért rendkívüli, mert a megszokás, a hétköznapi használat, a közönséges gyakorlati emberi érintkezés mintegy elfödi a benne rejlő varázsos kifejezési erőt. A holt latin nyelv uralma idején annál megrendítőbb lehetett a felfedezés, hogy az olyan közönséges világi nyelv, mint a magyar, nemcsak hogy alkalmas a legmagasztosabb gondolatok, a legszemélyesebb elképzelések, minden misztérium és legrejtettebb árnyalatok megnevezésére is, hanem — ha egyszer kifejezésre találtak a közönséges világi anyanyelven — külön új, csak az anyanyelv adhatta sajátos, bensőséges közelségre, intimitásra tesznek szert. Mintha a dolgokat csak akkor kapnánk meg igazán, ha megtaláljuk igazi nevüket a saját anyanyelvünk szavai között. Biztosra vehető, hogy függetlenül a hivatalos latin nyelv egyházi kultuszától, nemcsak a külföldi országokból magyar földre küldött idegen szerzetesek és papok, de maguk az egyház magyar anyanyelvű írástudói se tudták sokáig elképzelni, hogy a maguk közönséges, hétköznapi élő beszédéből ismert paraszti nyelvükön is ki lehetne fejezni, sőt latin betűkkel még írni is lehetne azt, amit kezdetül fogva csak a megszentelt latin nyelven tanítottak és tanultak, mondtak és írtak. Ezért nemcsak Magyarországon, hanem Nyugaton is szinte szabály, hogy az anyanyelveken megszólaló költészet első termékei egyházi latin szövegek batorlan, néha meghaladóan gyámoltalan, néha meglepően merev, alkotó költészettel egyenrangú fordításai.

Fordítani: a legrégebbi ránkmaradt magyar szöveg, a *Halotti beszéd* óta egyet jelent az anyanyelv kifejező erejének és hajlékonyságának felfedezésével is, megteremtésével is. Ehhez azonban elengedhetetlenül szükség volt arra, hogy akik az egyházi irodalmat magyar nyelvre átültették, mind nagyobb figyelemmel kövessék és lessék el a népet mulattató vándor hegedűsök, félig bohócok, félg művészek sehol fel nem jegyzett, hivatalból ördög cimboráinak bélyegzett énekesek, garabonciások imeszüleményeit. És az ugyancsak fel nem jegyzett ősi varázsförmulákat, amikkel betegségeket gyógyítottak, ráolvastak, átkot vagy áldást mondtak, mondákat, meséket, parasztiénekeket, amik szüretben, lakodalmon vagy halottsiratók közben mindig újra felhangzottak. S épp ezért a legautentikusabb, legsp.rituálisabb egyházi szövegek is a fordításban elkerülhetetlenül az élő népi nyelv szavai által felidézett képzetársításokkal, népi hangsúlyokkal, a tapasztalt világ ízeivel, testi melegével és színével gazdagodnak. Ezek a fordítások úttörőivé válhattak volna a hivatalos, írott költészet és az illegalitásban élő világi, népi költészet egymásra találásának. Mert a Szent Bernát magyarra fordított imádsága a keresztrefeszített Krisztushoz ilyen sorokkal:

*„Ó mely meztelen tégöd látlak,
Szent körösztfán ha imádlak!
Megveretve, meghúzzalva,
Megtörtetve, megutálva*

— — — — —
*Szent fejedet hozzám hajtsad,
En ölemben megnyugossad”*

már nem pusztán a vallási extázis távoli klastromfalak közt felzengő kitörése, a ritmusa magyar ritmus, van benne valami a hétköznapi, belekerült valami az emberből, aki nap nap után láthatta, ha a maga bőrére nem tapasztalta is, tudván tudja, hogy tapasztalhatná a meztelenül megvereést, a derestől a kerékbetörésig a középkori igazságszolgáltatás minden válfaját. A szenvedővel és a szenvedéssel való együttérzésnek ez a hangja nem a clunyi

apát misztikus költeménye, nem a túlvilági stigmákat szomjazó elragadtatás, hanem ennek a komisz világnak panaszos és egyben szívvel teli gyengéd hangja.

Nemkülönben *A bódog szíz anya Máriának siralma*, amint magyarul hangzik fel, a keresztrefeszített istent sirató isten-anya mítosza valósággal magyar népdalként száll le a földre, az édesanya siratódalává válik, akinek szép legényfiát ifjúsága virágjában ragadta el a halál. Próza-fordítás és mégis csupa dal:

„...most pedig látom te szent orcádat, ki vala szép piros színnel megékesilvén, halálos sárgasággal meghervadtak lennie és ki vala mindenöknél szebb, imma látom mindenöknél éktelenebbnek lenni. És az szentségös szád, ki énneköm adott sok apolgatásokat és békelködéseket, imma látom, hogy engömet vigasztalnia és neköm szólnia megtagad... O keménységös keresztfa, ki löttél ez napon én fiamnak anyja, mire vöttek el én tölem ütet. Én ütet ölelgetöm vala az én karammal, te pedig szorítottad hozzád ütet a kemény vasszegekkel. Én ütet takargatám lágy ruhában, te pedig öltöztetted önnön vérének ruhájában. Én ütet éltetém én emlömmek tejével, te pedig itatád ütet ecettel és epevel!”

A keresztesháborúk korában és nyomában a vallásos költészet nemzeti nyelvekre való fordítása, a fordítások gondos leírása és másolása — egyazon időben az eredeti latin nyelvű kódexek másolásával — az akkori világ egyetlen könyvkészítő műhelyeiben, a kolostorok „stuba scriptoria”-iban készültek. Az egyház az élő nemzeti nyelveken is megszólaló, a szentek életével foglalkozó legendákkal, példabeszédekkel és himnuszokkal akarta kiszorítani az egyre támadóbbá váló, egyre kriiikusabb szellemi áramlatokat képviselő, az egyházi vallásos ideológiával mind lazábban összefüggő, mind önállóbbá váló, különböző műfajokban hódító lovagi költészetet. A keresztesháborúkban az egyház a keresztény világ uralkodóinak, főurainak és népeinek legfőbb hűbéruraként szerepelt, ezidőben érte el hatalmának csúcspontját. Másrészt azonban épp ezek a kereszteshadjáratok olyan mélyreható változásokat idéztek elő az egész keresztény világ feudális társadalmi szerkezetében, úgy meggyorsították a városok és a kereskedelmi gócpontok fejlődését, a természetes gazdálkodást kiszorító áru- és pénzhésséggel úgy kiélezték az osztályellentéteket, különösen az egyházi megvilági nagybirtokok és a jobbágyaik között, hogy saját hatalmának óriási méretei és feltartóztathatatlan következményei az egyházat mindinkább magát a létét fenyegető erőpróbák elé állították.

Ha az egyháznak sikerült a majdhogynem eretnekként kiközösített Assisi Ferencet végül is szentjei közé besoroznia és ezzel „a szent szegénység” követőit és követelőit „a szent engedelmesség” vakbuzgó prédikátoráivá és az egyház hatalmának irgalmatlan hadseregévé szervezni, ha sikerült az ugyan-csak eretnek szellemben induló női munka- és imaközösségek, a beginák mozgalmát végül is új rendházak és apácarendek alapításával egyházi vezetés és ellenőrzés alatt álló kolostorok falai közé terelnie, bizonyos, mindennemű papi teokrácia megsemmisítésére törő eretnek mozgalmakkal szemben ez a rugalmasság lehetővé vált. Az angol John Wycliffe és a cseh husziták nemesi-nemzeti jellegű és egyben a jobbágytömegek részvétele által szociális irányzatú, evangéliumi vagyonközösséget követelő eretneksége lázadás volt, a forradalmi harc nyílt proklamálása s velük szemben az egyház a német római császárral szövetségben a büntető és bosszúálló, az öldöklő istenítélet végrehajtójának a szerepét vállalta.

Az egyetemes irodalom és nemkevésbé a magyar irodalomtörténet szempontjából lényeges momentum, hogy akik ezeknek az eretnek mozgalmaknak a kezdeményezői, John Wycliffe éppúgy, mint tanítványa Jan Hus mindketten papok, azzal mennek harcba, hogy a templomban anyanyelvü-

kön prédikálnak, a latin bibliát, a *Vulgatát* anyanyelvükre fordítják, az elsők közt vannak, akik az anyanyelvükön való iras szabályait kidögozzak s hogy követeléseik közt szerepel, hogy a papok szertartásaikat ne launul, hanem a hívők anyanyelvén végezzék s hogy vallásos dalaikat a hívők anyanyelvükön énekejék.

A prágai nagyhirű egyetemen mindig szépszámban diákoskodtak magyarországi diákok. Abban az időben is, mikor Jan Hus volt az ottani filozofiai fakultás dékánja, majd az egyetem rektora. Sokan az onnan kikerült fiatal papok közül, hazájukba visszatérve, az új igazságoknak toboroztak híveket. S hiteles történeti adatok szerint a konstanzi zsina.on, amelynek határozatára máglyatűzőn végezték ki a törbecsált, de hajthatatlan eretneket, Jan Hus, az odasereglett idegenek közt a magyar főpapokon kívül ott volt több magyarországi város képv.selője, a budai egye.em tanárai és több diákja is. A cseh huszitáknak a konstanzi zsinatot követő fegyveres harcai után és miután Zsigmond német-római császár és magyar király tizenhét évig tartó háború árán végre úrrá tudott lenni a huszita cseh földön, a Csehországban levett forradalom Budai Nagy Antal parasztfelkelésében, Erdélyben lobbant lángra. A váradi és csanádi egyházmegye, de különösen a Szerémség népe Jan Hus tanításait követve megtagadta, hogy dézsmát fizessen a papságnak, elfoglalta s közös birtoknak nyilvánította az egyházi, s valószínűleg nemcsak az óriási egyházi, hanem a világi bir.okokat is és papjai, a huszita papok templomban és templomon kívül már azért is a nép nyelvén prédikáltak, mert számukra életkérdéssé vált, hogy a tömegeket győzzék meg, mindig új tömegeket nyerjenek meg, azokat lelkesítsék és buzdítsák cselekvésre. Az egész hatalmas méretű magyar huszita mozgalomból jóformán csak két volt prágai diáknak, a kamenicai Balázs papnak és a másik, ugyancsak szerémségi huszita prédikátornak, Bálintnak a neve maradt fenn és két huszita ferencendi szerzetes, Tamás és Bálint magyar bibliafordításainak néhány töredéke, amit nyilván egy velük rokonszenvező szerzetes másolta le és mentette meg a puszt minden, ami emlékjelként túlélte a magyarországi husziták ellen kiküldött tulástól. Balázs pap és Bálint pap neve s ezek a bibliafordítás-töredékek: ez minden, ami emlékjelként túlélte a magyarországi husziták ellen kiküldött szörnyű ferencendi barátot, az eretnek-inkvizitort és apostoli komisszáriust, Jacobus de Marchiat. Hogy mennyi tennivalója akadt Jakab atyának az eretnekek irtásában, arra abból lehet következtetni, hogy kinevezése 1436-ban történt és 1457-ben, Mátyás király koronázása idejében még mindig talál magának munkát az ország déli részén. Ez az az idő, amikor Moldavában azokból a huszitákból, akik menekülni tudtak, falvak és kisvárosok tömege terem. S ha Jacobus de Marchia még az eretnek halottakat is kiasatta sírjukból, hogy máglyán égetve el őket még a hullájuktól is megtisztítsa a földet, érthető, hogy még az is csak a kivételes véletlennek köszönhető, hogy a kor relative igen jelentékeny mennyiségű huszita irodalmából — a fordításokból, az énekekből, vitairatokból — Tamás és Bálint bibliafordításainak az a sovány töredéke ránkmaradt. Tudva, hogy az óriási munka — megtalálni a megfelelő magyar szót a biblia gazdag és színes nyelvére — a harcnak és az üldözöttségnek milyen körülményei között történt, még ma is meg rázóan hat, ha halljuk e primitív magyar fordításban, mint kiált Jónás, akit elnyelt a cethal, „az ő Urához Istenéhez a hálnak hasából”. A hívők pedig, akiket a dühöngő — egyébként boldoggá, majd szentté avatott — Jakab atya porkolábjai és hóhérai követtek nyomon, csak a maguk kínjára — és reményére, a maguk hangjára ismerhetek rá, ha olvasták vagy felolvasták nekik Jónás kiáltását:

„És imádkozék Jónás ő Urához Istenéhez a hálnak hasából. És mondá: Én törödelmemből kajáltottam Úrhoz és meghallgatott engemet; pokolnak hasából üvöltöttem és meghallgattad én szómat.”

Megisméltődött azonban ezúttal is, ami minden forradalom leverése után bekövetkezik: a győztes újra gyakorolhatja a maga helyreállított uralmát, de sohasem azon a ponton, ahol abbamaradt és sohasem ugyanúgy, mint eredetileg. A forradalmi mozgalmat le lehet győzni, de nincs rá mód, még megsemmisítő győzelem után se lehetséges, hogy kitöröljék, meg nem történtté tegyék, hogy volt forradalom. A törés, ami a hatalom folytonosságában ideiglenes, de valóságos volt, áthidalható — de épp ez az: át kell hidalni egy immár mesterséges folytonosság érdekében.

Ami a huszita forradalom előtt „természetes”-nek, egyedül lehetségesnek s a magától értetődő tényeknek a presztízsével hatott, az a levert forradalom után feltámadt ugyan, de megingatott, kikezdett presztízzsel. A forradalom, bár legyőzték, legyőzve is még hatóerő és új anyagi és eszmei erőforrások keresését, új módszerek alkalmazását kényszeríti rá a triumfátorára. Ha a forradalmat sikerült letiporni, akkor a győztes reakció előbb-több kisajátít és magáévá tesz — persze a maga módján — bizonyos elemeket abból, amit a levert forradalom kezdeményezett. Ezáltal konszolidálja és kíséri meg az eruptívnek bizonyult talajban az eddiginél jobban meggyökeresztetni helyreállított uralmát.

Ez történt a magyarországi huszita mozgalom minden jel szerint nem épp könnyű, de annál alaposabb kiírása után is.

Az egyház mint eretnekséget tiltotta és üldözte az olyan mozgalmakat, melyek az élő anyanyelv javára akarták detronizálni a teokrácia hivatalos nyelvét, a latint; nem ok nélkül tartott tőle, hogy ezzel uralma egye emeségén esne csorba s hogy az anyanyelv kizárólagos használatának a követelése — a liturgiában, a templomi szószéken, valamint az irodalomban — az első nagy lépés az egyház szellemi és hatalmi monopóliumának felszámolása, a világi embernek a hierarchikus papi kaszttal szemben való egyre nagyobb önállósodása, a dogma és a mítosz mágiája alól való felszabadulása irányában.

Az anyanyelv használatának követelése, amíg alulról jövő, forradalmi huszita követelés volt, szembetalálkozott az egész egyház irgalmatlan hatalmi és szellemi terrorjával, de azután, a magyar husziták „kigyomlálása” után, voltaképp a kipusztított husziták mozgalmának eredményeképp, most már fölülről, most már a győztes egyház iniciatívájából, mint a hívek lelkiüdvéről való gondoskodásnak, mint az egyedül üdvözítő hit népszerűsítésének egyik hathatós eszköze — más nyugati országokhoz képest óriási kéréssel — a XV. század második felében az egyház védőszárnya alatt Magyarországon is megérhette virágzását a latin mellett a magyar nyelvű, azaz magyar nyelvre fordított középkori egyházi irodalom is. A huszita propagandisztikus magyar szövegeknek a bibliafordítás fennmaradt töredékein kívül legkisebb nyoma se maradt; hogy volt magyar nyelvű huszita irodalom és költészet (egyházi énekek), ezt csak a pusztító inkvizítor jelentéseiből tudjuk; feltételezhető, hogy ebben az elpusztított irodalomban épp azért, mert a huszita mozgalom Magyarországon szinte kizárólag csak a jobbágyokra támaszkodhatott — a polgárság, ha volt itt-ott, nem volt magyar —, a huszita magyar irodalom valószínűleg a csak előszóban élő népköltészetnek az írott irodalomba való első közvetlen bevonulását jelentette. Az azután, az egyház jóváhagyásával a kolostorokban fordított és másolt magyar nyelvű irodalom, ha nyelvében önkéntelenül felhasználta is a szóbeli népköltészet eredményeit, már megint a néptől különvált irodalom volt, a fordítások és a drága és díszes kódexekre való másolás egy exkluzív és viszonylag rendkívül kiszámú olvasóközönségnek, kizárólag a kolostorok és rendházak szerzeteseinek és főleg a latin nyelvben járatlan apácáknak, ritkábban egy-egy gazdag úrnak vagy hölgynek a rendelkezésére és használatára készült.

Az egyetemes egyház irodalma minden inkább, mint egyetemes. Közvetlenül csak szűkkörű közönségnek, a világiak vezetésére hivatott beavattottnak és kiválasztottnak van szánva, az ő áhitatos lelkipályaságának, épülésüknek és ideológiai megerősítésüknek az eszköze ez az irodalom, mely ugyanakkor az egyház intézményeinek, céljainak, szellemének s elsősorban annak az egyéni aszkézisnek a dicsőítését kell hogy szolgálja, mely az egyénfőlötti egyház korlátlan hatalmának előfeltétele. Nem a természet, hanem épp ellenkezőleg a természetfölötti, a csoda, a csodák végtelen sorozata az, melyben a legfőbb és egyetlen igazság megnyilvánul. Az egyház hatalma a hívők lemondásán épül, glóriája a hívők büntudatán, szellemisége minden testi ösztön és indulat megvetésén és az örök élet reménye, melyet nyújt, a haláltól való rettegetésen, a szenvedésnek és a halálnak a kultuszán nő nagyra: ezek azok a sarkalatos igazságok, amiket imádságok, szentek legendái, példák, elmélkedések, kolostori házi rendszabályok és vallásos párbeszédnek fáradhatatlanul variálnak ezekben a XV. század második felében és a XVI. század elején készült magyar nyelvű kódexekben.

Ez a kódex-irodalom pusztán történelmi érdekességű muzeális dokumentumnál csak akkor produkál nagyobb, vagyis költészeti értékeket, ha ebben az annyira elkésett egyházi irodalomban akad fordító vagy másoló, aki a program ellenére, minden programot önkéntelenül is megszegve, a saját szubjektív élménye intenzitásától elragadtatva, nem az egyház szócsöve, hanem egy meghatározott egyéni szorongásnak, vágyának vagy vigasztalanságnak válik a lírikusává s ezáltal nyelvileg is alkotó művésszé.

„Néminemű bölcs szerzé e verseket ezenképpen mondván” — így, ilyen személytelen intonációval kezdődik a kolostorok egész középkori magyar nyelvű irodalmának legihletettebb és legkerekebb költői műve, az *El Megyek Meghalni* című halálhimnusz, igazság szerint búcsúzóéneke — a könyörtelen változatlansággal vissza-visszatérő, kemény és rezignált és éppen monotonniájával mindig újra megborzongató „Elmegyek”-kel — az élet reménytelenségének és a sírtól való félelemnek lélekbe markoló monológja —, amely a XV. és XVI. századbeli magyar nyelvű kódexek legszorgalmasabb munkásának — nem tudni, hogy csak másolója vagy fordítója — ez utóbbi esetben költője is — Ráskai Lea budai dömés apácának szép kézírásában maradt ránk. A dekadens hitnek ebben az egyedülálló litániájában így szólal meg a reménytelen és kényszerű elszántság:

„Elmegyek meghalni, mert a halál bizony (biztos), de az halálnak órájánál semmi bizonytalanabb. Jóllehet bizonytalan legyen, de mégis azért elmegyek meghalni.

Elmegyek meghalni. Mire szeressem én azt, azki keserű végezetőt ígér, kinek szerelme hejában való? Mire szeretem azt? Inkább elmegyek meghalni.

Elmegyek meghalni. Mert mindennek erre kell jutni, és semmi meg nem bántja, hogy kinek ez rész meg nem adatnék.

Elmegyek meghalni. Én, ki mostan jelön való élő ember vagyok, az elmúltakhoz hasonlatos leszek. Ha el nem mentem, de mégis még elmegyek meghalni.

Elmegyek meghalni; vén vagyok és immár az én időmnek vége közel vagyok és a halálnak kapuja megnyílt...

Elmegyek meghalni; gazdag vagyok, de az arany avagy a marháknak sokasága nekem semmit nem használ.

Elmegyek meghalni; szegény vagyok és semmit velem el nem viszek; e világot megutálok; mezítelen belőle kimegyek és elmegyek meghalni...

Elmegyek meghalni. Engem nem siratnak, sem énrterem nem imádnak; de elfeledtetöm még az enyéimtől is, mikoron én meghalok.

Elmegyek meghalni. De nem tudom hova megyek, azt sem tudom, mikoron megyek el. De akárhova fordóham magamat, ha azért az halálra megyek.

Elmegyek meghalni, látván, hogy az halál mindeneken uralkodik és igen sűrű (sűrű) és gyakor az ő hálója.

Elmegyek meghalni. Azért kérlek téged, kegyelmes Krisztus, hogy irgalmazz ennékem, megbocsátván minden én bűneimet, mert meg kell halnom."

Ebben a finálében, ebben a sorsot hirdető könyörtelen végszóként csendet teremtő „kell”-ben, ebben a hirtelen mennydörgésszerű „meg kell halnom”-ban a halál triumfál, az a halál, aki mint legfőbb és legihletőbb műzsa egymaga akar állni az egész középkori művészetben az antik világnak mind a kilenc műzsája helyére.

Akart s állt volna is, ha lett volna a középkornak egyetlen olyan százada vagy csak évtizede is, amelyben az, amit irodalomtörténészek a középkor „lelkének” neveznek, valóban valami egységes, benső ellentmondásoktól, heves konvulzióktól mentes, mozdulatlan valóság lett volna. Az igazság azonban az, hogy a kolostorok költészete csak az egész középkor egész emberisége egyik elenyésző kis részének a hangja. Nem is kell hozzá különösen éles érzék, hogy még az olyan monumentális költői alkotásból is, mint az idézett halálhimnusz, kiérezzük a fojtott polémiát, amit a költője magával s egyben azzal a kolostorfalakon kívüli zajló „világ”-gal folytat, mely kolostori értelemben sose volt keresztény és sohasem lett keresztény és amelyet az életről való passzív szemlélődés helyett maga az élet foglalt el, mint a gyakorlati jelen számtalan és többé-kevésbé változatlan gyakorlati tennivalója és gondja és mint minden időt, gondolkozást és érzelmeket lefoglaló legfőbb imperatívum. „Az aszkétikus középkor” legaszketikusabb időszakában is a jobbágy nyögve, fogcsikorgatva vagy épp átkozódva szólgáltatta be a dézsmát és ha Bertrand de Born lovag, akinek mestersége a háború, arról énekel, hogy „szeretem a húsvét vidám idejét, amikor virágnak a fák és virágok” és ugyanebben *A háború öröme* című versében éppily vidáman azt is megírja, hogy „szeretem, amikor a katonák elől a nép a cókókájával menekül és nyomukban a katonák nagy tömege”, az a nép, amelynek menekülnie kellett, más vágyakról és más örömről énekelt, mást értett és érzett húsvét, szépség és gond, sőt még az isten rejtélyes fogalmán is. Más világban élt, mint azok, akiknek szolgálnia kellett vagy mint azok, akik a távoli városokban mesteremberek, kalmárok vagy fejedelmi udvarok szolgálatában éltek. Szinte egyidőben azzal, hogy Ráskai Lea a budai királyi vár szomszédságában a kolostor falai mögött a halál siralmát teszi magyar költeménnyé, a humanista Janus Pannonius is énekel a halálról s a két költeményt egymás mellé állítva mintha két külön planétáról szóló hang nem is egy és ugyanarról a témáról, nem is a halálról szólna. *De se aegrotante in castris* a címe a latin versnek, melyet Janus Pannonius a táborban írt, ahová Mátyás király kíséretében kellett mennie.

*„Midőn beteg volt a táborban
Én, költő, idejöttem a zord táborba, de barbár
Ellenség nem ijeszt, sem lobogó kelevéz.
Annál inkább kínoznak gyulladással a lázak,
Vasnál is gonoszabb tűz dűhe metszi tudóm...
Ó, háromszoros örült én, aki otthonom árnyas
Lombjait elhagytam trombita hangja miatt.*

— — — — —

*Mennyire jobb volt otthon a tölgy susogó levelének
Árnyában s a patak csobbanó partjainál,
Olvasgatni, egyik könyvről másikra csapongva,
S almát szedni a fák roskatag ágairól.*

— — — — —

Érzem amíg frok, a hideg hogy rázza a testem,
Lankasztó lázam biztos előjele ez.
Ajkam már kékül, már orrom színe szederjes,
És görcsös mereven összekocódik a térd.
Elhal dermedten lábam — s kezemben az élet
És az ütőerem is túl hevesen kalapál.

Mit vétettem, egek, amiért így sújt a kegyetlen
Megtorlás? Mi lehet bennem a gyűlöletes?
Bűnös kell nektek? Vannak latrok seregestől!
Vérontók, gonoszak, esküszegők ezeren!
Amde nekem, Phöbus papjának, adjatok egy-két
Évet, amíg dalaim szárnyra ragadja a szél!
Több darabom vár még köztük, hogy rajta simítsak,
És akad éppen elég félbehagyott töredék.
Hogyha az ifjúság, a tehetség színe-virága
Érdemnek számít: megkönyörül szívetek.

Jaj de mit ér panaszom? Nem hatja meg Atropos éjszín
Arcát és szavaim elviszi messze a szél!
Jól tudom, itt állok létemnek földi határán,
Napjaim száma betelt, szellemem el, tova száll.
Ó egek! ó dombok! pázsit borította mezőség!
Tükrös források! lombkoszorúzza tetőket!
Elhagylak titeket, ahogy elhagy az esti verőfény
És nevémen kívül nem hagyok itt egyebet.

Ott hantoljatok el majd engem drága barátaim,
Merre a harmat alatt zöldell a tarka mező.
Arnyas völgynek ölén, viruló dúslombú berekben,
Ott a dryád-ünnep kardala táncra hevit,
S elsuhanó fuvalom játékosan űzi a szellőt
És a madár panaszát zengi az ágbogakon.
És hogy névtelenül ne feküdjem a sírnak a mélyén,
Alljon e végső vers porlandó csontjaimon:
Itt nyugszik Janus, ki először hozta az Ister
Partjaihoz Helikon zöldkoszorús szűzeit.
Ezt a címet legalább a halottnak hagyd meg, Irigység,
Mert a kaján gáncsnak föld alatt nincs helye már."

Ha a szerzőről különben semmit sem tudnánk, s ha nem maradt volna ránk más, mint ez az egy vers, akkor is a klasszikus ütemű latin sorokból éles körvonalakkal rajzolódna ki egy meghatározott személyes magatartás, egyéni sors, a gondolkodásnak és érzelmeknek egy minden középkori konvenciótól s általában konvencióktól elütő egyéni módja: egy ember, aki különválónak tudja és a maga másoktól való különbözőségében, a maga egyszerűsége és pótolhatatlansága öntudatában akarja és tudja kifejezni magát.

Aki ezt a verset írta, nem valamely földöntúli igazságnak, nem valamely általános és mindenkire kötelező dogmának vagy elvnek, nem valamiféle közösségnek és közös szellemnek akar a közvetítője vagy eszköze lenni, nem beleolvadni akar valamely univerzális kórusba, hanem épp ellenkezőleg ki akar válni és ki is vált, mint a maga külön útja és joga, a maga értéke meggyőződésében élő öntörvényű és öncélú külön egység, egyén.

Ellentétben a halálhimmusszal, itt a halál nem devaválja az élet szépségét és értékeit, nem bizonyíték ellenük, itt a halál fenyegető közelségének sötétjétől világítóbbá válnak a színek, izzón vonzó ragyogást kap az ég, a

dombok, „a pázsit borította mezőség, a tükrös források, a lombkoszorúta tetők” — a szó a fenyegető halálról elégikus vallomássá, az édes napfény, az érzékek és az érzékelhető egyetlen élet rajongó ünneplésévé válik. A bűntudat helyét egy másik, egész más természetű önvád foglalja el („Ó háromszoros örült én, aki otthonom árnyas lombjait elhagytam trombita hangja miatt”), az önvád miatt, hogy nem volt elég okos, hogy az ostobaságnak engedett. Ami a bűnt illeti — ő az, aki vádol, nem magát, hanem egy minden keresztényi kategórián kívül eső fogalmat, a szerencsét s erényeire, érdemeire hivatkozik, arra, hogy igazság szerint neki több öröm, hosszabb élet és más vég járna ki. S mint ahogy nem hisz az ima mágikus hatalmában sem: „Nem hatja meg Atropos éjszín arcát...”

De ami nyilván mindennél is meglepőbbben újszerű, az a szenvedély, amellyel itt az alkotó ember szólal meg, akinek saját munkájához és — meggyőződése szerint — a csak általa elvégezhető munkához való viszonya olyan jelentőségű, mint a középkori irodalomban a küzdelem a túlvilági üdvösségért. „Amde nekem, Phöbus papjának, adjatok egy-két évet...” nem vezeklésre, nem imára és megigazulásra, hanem hogy megalkossa a művét, hogy létrehozza azt a csodálatos transzsubstantiatiót, ami a megformált szóban megelevenedő, az ént a műben túlélő én.

Ennyit magáról a versről. De legkevésbé se érdektelen körülmény, sőt az egész korai humanista költészetre jellemző, hogy ennek az ízig-vérig, minden hangjában „világi” költeménynek a szerzője, „Phöbus papja” („Phoebi pia sacra colentem”) Ivan Česmički, Janus Pannonius, előbb váradi kanonok, majd pedig — az időben, amikor ezt a költeményt írja, 1464—65-ben — pécsi püspök.

A latin humanista költészet a középkori egyház kebelében nőtt nagyra, s a vallással szemben nem annyira ellenséges, mint inkább közömbös.

Maga a humanizmus fogalma is egyházi eredetű. Abból a felfogásból származik, mely a természetfölöttivel, az isteni igazságokkal, a hittel foglalkozó tudományt, a teológiát mint a legmagasabb rangfokozatú igazi diszciplínát különválasztotta a csak a világi dolgokkal foglalkozó ismeretrendszerektől, amilyenek az ember pusztá testi jólétével, földi dolgokkal és földi szükségletekkel foglalkozó tudományok és mesterségek, természet-tudomány, jog, grammatika és művészet.

Ellentétben azonban a korai középkori egyház állásfoglalásával, melynek legtekintélyesebb, mérvadó képviselői számtalan változatban megbélyegezték „a hajdani pogány filozófusok és Vergilius badarságait és hazugságait”, és „Platon, Vergilius, Terentius és egyéb filozófusok baromi csordájáról” a sötétségben tévelygő és bűnös pogányságnak kijáró dühös utálattal beszéltek, mint ahogy maga Aquinoi Tamás bűnösnek nyilvánított minden olyan természetű tudásvágyat, mely nem „a minden megismerés végcéljára, Istenre vonatkozik” — idővel, legelőször Olaszországban, ahol a legfejlettebb volt a városi polgárság, már a XIII. században az egyetemeken, habár a tanulmányok legfőbb tárgya továbbra is a teológia maradt, helyet kapott a jog és orvostudomány mellett a latin nyelv és grammatika is. A latin nyelv ismeretéhez azonban az egyházatyákon kívül szükséges volt az antik írók műveinek a tanulmányozása és ahhoz, hogy az egyház követeléseinek megfelelően a tudomány a skolasztika segítségével az egyházi hit szolgálóleánya — ancilla fidei — legyen, ismerni kellett a bizonyítási eljárások, a logika minden bonyolult módszerét. Az antik római költészetet tehát nem lehetett teljesen eltiltani, de az egyházi elmélet szerint a szerzeteseknek s általában a klérus tagjainak csak azért volt szabad foglalkozni vele, hogy ellessék, megtanulják és hasznosíthassák a pogányok módszereit az egyházi témák, egyházi tanok és igazságok s az egyházi ideológia példaadó hőseinek, „Isten atlétáinak”, a szenteknek dicsőítésére.

A pogány filozófusokkal való foglalkozásukra is hasonló igazolást, illetve mentséget találtak. A dominikánusok káptalanja a XIII. században — meggyőződésből vagy ravasz képmutatásból — mindenesetre azért, hogy biztosítsa tudós szerzeteseinek a nem-egyházi irodalom tanulmányozásának kiváltságos jogát — így érvel az egyik határozatában:

„A szabad művészetek és tudományok tanulmánya a kereszténységnek nagy hasznára van. Arra szolgál majd, hogy megvédjük a hitet, mely ellen nemcsak a pogányok és eretnekek, hanem a filozófusok is acsarkodnak. A szabad tudományokban való jártasság tehát az egyház számára nagyon szükséges.”

És semmi esetre se kétséges, hogy a dogmatikus feudális-egyházi világ és világkép merev zártágából kinőtt, mind önállóbbá váló városi polgárság hatására ébredt fel a heves érdeklődés az antik világ individualizmusának szabad és kritikus szellemű művei iránt. Az egyházi jóváhagyás és elméleti megokolása nem megelőzte ezt a fordulatot, hanem sok ellenségeskedés és habozás leküzdése árán utólag mint a saját kezdeményezését és a saját belátásának eredményét szentesítette azt, amit magától, egy százados folyamat érlelt meg.

Amikor már látszata se maradt annak, hogy az újra felfedezett latin klasszikusok bűvárlóiból és rajongóiból valaha is fegyverkovácsok lesznek az egyházi dogmák szolgálatában, majd amikor a humanisták már nyíltan, prózában és versben az egyházi és minden vallási szellem alól emancipált, önértékét felismerő és élvező embernek az egyetlen földi élet érzéki és szellemi örömeihez, önmagához és kötetlen szabadságához való jogát, a büszke emberi öntudatot, a nagy személyiséget, a kételkedő szabad gondolatot, mindannak az ellenkezőjét dicsőítették, ami egyházi tan és egyházi eszmény volt, az egyházi hierarchiának még akkor is, még sokáig, szinte egészen a reformáció koráig lehetséges volt, hogy ezeket a humanistákat, költészetüket és filozófiájukat mint valami sajátos kedves rakoncátlankodókat, enfant terrible-t, de mégis mint a szent családhoz tartozókat békésen, szemet hunyva s nem ritkán valósággal dédelgetve megtúrje.

Minden kételkedésben, minden bírálatban, minden függetlenségre törekvő gondolatban, minden változtatásra vagy újtásra irányuló szellemi tevékenységben schismát és eretnekséget gyanító és üldöző egyházi hatalmi apparátus — ugyanaz, mely szinte egyidőben a latin humanizmus fénykorával irtó háborút viselt a huszitizmus ellen s így bizonyította be, hogy éberen őrködve és könyörtelenül következetesen akarja és tudja folytatni a „tévhitűeknek” torturával és főképp a hagyományos eszközzel, a tűzzel való gyógyítását („ignis sanans”) —, az egyház — a szent inkvizíció legnagyobb aktivitása idején is — egész más mértéket alkalmazott, páratlanul elnéző volt és maradt a latin humanistákkal szemben.

A középkorban az írástudók, tehát minden eretnekségek ideológusai is, általában a szerzetesrendek és a klérus tagjai közül kerülnek ki. Így a humanisták legnagyobb része is. De ellentétben az egyháznak a többi tévelygőkkel szemben gyakorolt fanatikus gyökeres, egyénekre és tömegekre alkalmazott megtorló és megfélemlítő politikájával, a humanisták ott találhatók az egyházi hierarchia ranglétrájának minden fokán s oly magasba ívelő pályán is, amilyen a *De duobus amantibus historia* és más eretikus történetek, egyébként érdeklődésében nagyon sokoldalú és igen tehetséges szerzőjéé, Aeneas Silvius Piccolominié (1405—64.), aki püspökből bíborossá lesz, majd II. Pius néven elfoglalja Krisztus földi helytartójának a trónját.

De természetesen nem az ilyen hatalmi pozíció az, ami általában jellemző a humanistákra. Épp ellenkezőleg, az teszi kivételessé a helyzetüket, hogy ők általában csak költők és tudósok és ebben a minőségükben válnak

ki-ki a maga személyében, épp mint szabad személyiség a feudális társadalmon belül, ahol egyébként mindennek megvan a maga szigorúan megszabott helye és szerepe, külön és ünnepeelt nagyhatalommá. Ők, ezek az írástudó személyiségek, külön és egymás miatt, egymáshoz való viszonyuk által egy közvéleményt jelentenek, amelyet megnyerni egyházi és világi fejedelmeknek, még a leghatalmasabbaknak is, érdeke. Különös nagyhatalom ők Előbb Olaszországban, majd Európa minden országában ott vannak kézírataikkal, a Petrarca óta szenvedéllyel fölkatatott, addig ismertelen klasszikus latin kéziratokkal, levelekkel és verseikkel, melyekben a klasszikus latin költőket és szónokokat utánozzák és büszkéek rá és egymást magasztalják azért, hogy ez sikerült nekik. Ami személy szerint kivétel nélkül mind-egyikük társadalmi pozíciójára jellemző: Olaszországban és mindenütt másutt mindig mint valamely egyházi vagy világi fejedelemnek vagy kincses főúrnak az asztaltársai, ünnepeelt és irigyelt bizalmasai, tanácsadók és oktatók és ugyanakkor mégis — függő helyzetük természetéből következően — többé-kevésbé lakájai is. A XVIII. században, a poroszok uralkodójának, II. Frigyesnek a jóvoltából hasonló helyzet és hasonló szerep jutott volna ki Voltaire-nek, ha idejekorán nem old kereket Sans-Souciból. A XIV. században azonban a humanistáknak még nincs más közönsége, mint a többi más udvarokban élő írástudó és ha az egyik fejedelmet elhagyják, akkor csak egy másikkal cserélik föl; az ő függetlenségük az „önként vállalt” szolgaság.

S nem veszedelmesek. Minden új mellett, amit hoztak, lényeges ponton egyenes örökösei és folytatói a teokrácia írástudói hagyományainak. A beavatottaknak ugyanazzal az önelégültségével tekintenek az írás titkaiba be nem avatottakra, a szent könyveken kívüli profán világra, mint például a *Gesta Hungarorum* szerzője s annyi más középkori írástudó. Az addigi szent könyvekhez új könyvek csatlakoznak, melyek azok mellett vagy azok helyén, de szintén fétések. Amikor a klasszikus latin irodalom, majd — amiről a középkor addig semmit se tudott — a görög nyelv és kéziratok birtokbavétele révén új formaérzékkel, új esztétikai érzékenységgel és szabadabb távlatokkal gazdagítják a szellemi életet, ugyanakkor az egyházi tradícióknak megfelelően valósággal a kultúra külön papi osztályát alkotják. Annaira ragaszkodnak a latin nyelvhez és az antik mitológiához, mint exkluzív közeghez, mellyel egy kulturális elit csakis egy kulturális elithez szólhat, hogy ezzel újabb döntő lépést tesznek egy külön, önmagában álló kiváltságos európai kaszt-kultúra kialakulásának irányában.

A költészet, ami még Dantenál az egész embert angazsáló legnagyobb intenzitású szenvedélyes állásfoglalásnak a megnyilatkozása, személyes felelet és kérdés a megszenvedett élet minden kérdésével és feleletével szemben, a középkori latin humanistákkal elveszti életből fakadó és életet alakító komolyságát, dekoratív eszköz lesz, ünnepi külsőség, kiválasztottak és kiváltságosok műveltségének és nem a való életnek egyik eleme. Hogy a kulturális értékeknek ez az exkluzív céh-szellemben való felfogása mennyire szűk és mennyire következetes volt, az abból is kitűnik, hogy igen számottevő középkori humanisták Dantét a monarchiáról írott latin politikai tanulmányáért és nem a „csak” olaszul írt *Isteni komédiá*ért — a művészi alkotó képességnek e megdöbbentően tökéletes és hatalmas művéért — tekintették nagygnak s hogy Petrarca is halhatatlansága biztos zálogának nem a „csak” olaszul írt szonettjeit (*Canzoniere*), hanem a klasszikus szövegek, mindennek fölött a Cicero körmondatait sikeresen utánzó latin nyelven írt műveit és főleg a Scipio Africanus Major tetteiről szóló hexaméterekben írt époszát tartotta.

Paradox módon a fejedelmi udvarok krónikásainál is inkább épp a maga ismeretei gazdagságát unos-untalan fitogtató, épp a tudása és tudománya

arisztokratikus elszigeteltségéből tőkét kovácsoló középkori humanista vált mint embertípus az ősvé az úgynevezett értelmiségi munkások ama modern típusának, mely nem művész és nem újságíró, hanem valami közép-lény, olyan ember, akinek „a szép szó” a mestersége s akinek számára az írás nem az erkölcsi kötelezettségvállalás egyik meghatározott formája, nem benső kényszer és hivatás, hanem — Ady szavával — bűvészet — „En nem bűvésznék, de mindennek jöttem” —, a szellem iparososa, akinek produkciója a rutinnak és a nem-rutin szimulálásának az eredménye.

Képeslap Latákiából

Gál László

A TENGER

*a tenger kék
a tenger zöld
a tenger fekete
és barna a tenger
rőt barna mint a gond
mint a megszáradt vércsepp
az ujjhegyen*

*az ember vinnyogó kis állat
a mérges barna tengeren*

A HOLD

*kis hajóablakomon
beragyogott a Hold
olyan éppen
mintha otthon ragyogna
nevető színezüst*

*szélesre tártam a szívemet
s az ablakot te Hold
aztán hangosan fölnevettem
csak hajólámpa volt*

MAGYAR TENGERÉSSZEL TALÁLKOZTAM

*testvér, így szóltam volna hozzá
és megsimogattam volna a szót*

*mert harminc napja
hogy anyám nyelvét nem beszélem
s most ő is levelet küldött „haza”
mert a posta előtt találkoztunk*

*barátom, így szóltam volna hozzá
de két tenger állt közöttünk
naqyon mély tengerek
telédesteli
titokzatos nagy állatokkal*

*ember, így szóltam volna hozzá
de csak néztem de csak hallgattam
és belülről megsimogattam mégis*

Mint otthon volt a Hold

Gál László

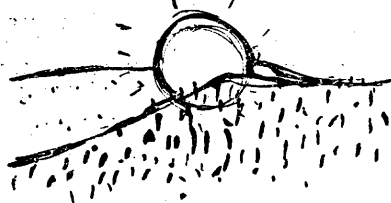
*mint otthon volt a Hold
ezüst
az égnek tengerén
ostorom pattog utazom
a Göncöl-szeke­rén*

*puhán lebeg a vén hajó
a bársony habokon
álom-India csoda vár
én haza utazom*

*álom-India szép titok
mosolygó bölcs varázs
csak ne lenne minden messzi tűz
közelről bús parázs
savanyú szagú keserű*

*s a Hold
mint otthon volt
ne lenne bár*

Arab-tenger, április 21.

Acz
József
szövegrajza

Piros háztetők

Momčilo Milankov

„Tessék, elhagyni a lépcsőfeljárót!” — ismételteti valaki reggel óta, talán már századszor, szabálytalan időközökben és mindig egyazon hangon, harag nélkül. Többé arra sem fordulok. Nem érdekel ez a hang. Így tart ez már órák óta, és ki sem változtathat ezen a helyzeten utazásunk végéig, míg azok a lomha, bóbiskoló parasztok partra nem szállnak valamelyik közbeeső kikötőben. A kormányosfülke árnyékos védelmében húzódtak meg, mert a nap már jó magasra hágott. A kis fedélzeti étte-

rem asztalainál sehol senki, mintha ezeken az asztalokon s rajtam kívül más nem is volna a hajón. Túl lassan változik a part képe. Egy-egy nyárfa vagy torony sokáig követ bennünket, (karcún, jelenvalóan, s fárasztóan soká tart, míg elmerülnek a távolban; oly soká, hogy később, miután eltűntek, már szinte el sem felejtheti őket az ember. De mégiscsak haladunk. Nézem a hajó oldaláról egyenletesen leváló sötétszürke vízcsíkokat, melyek beleolvadnak a körülöttünk elterülő sűrű,

szemképrázta víz-tömegbe. Nem meszsze, a jobbról húzódó sziklahegy mögül váratlanul előbukkan egy csendes, majdnem kihaltnak tűnő kisváros. Itt bizonyára vesztegelünk majd egy kicsit. Úgy lehet, ez lesz a végállomása ezeknek, akik itt üldögélnek a lépcsőfeljárón. Lehet, hogy néhány perc múlva, ha újra elindulunk, látom majd, hogy szóródnak szét, egyik erre, a másik arra, mennek majd ezeken a kis utcákon ezek a piacozó parasztok, megüresült tarisznyájukkal, foltosan, hallgatagon, mint ahogy a Duna-menti tájat szemléltek órák-hosszat, s legfeljebb kis számadásaikat mormolják magukban. S az a reszelős hang, annak a hajósnak a hangja sem hallatszik többé, aki minduntalan rájuk szólt. Csak a hajómotor dohogása álmosít majd, pedig ébren kell maradnom, hiszen olyan régóta hajóznunk, s ez az emlékezés ködéből fölmerülő városka is azt jelzi, hogy közel vagyunk utunk céljához. Itt valahol, talán néhány kilométernyire ettől a várostól, feltűnik majd a szétszórt, erdővel övezett házak teteje.

Ezért kell legyűrnöm magamban az álmatlanul töltött éjszaka fáradtságát, hogy egészen éber maradjak, mert csak így lesz valami értelme a velük való találkozásomnak.

Milyen buta dolog ez az egész! Ha nem előzi meg ezt az utazást az a zaklatott éjszaka, lehet, hogy még sokáig nem jutott volna eszembe ez a régi kis tájék. Az est egy túlságosan ideges öregember váratlan látogatásával kezdődött, s annyira felzaklatott ez az ember, hogy nem vehettem elejét mindannak a kellemetlenségnek, amelyek elkövetkeztek és kíméletlenül ismét csavargásra készítettek. És be kell vallanom, hogy csak miután hajnalban véletlenül a kikötőben találtam magam, villant fel bennem ennek az utazásnak a lehetősége és elhatároztam, hogy élek is vele. Egy kis szorongást is éreztem, mert ha ezt elszalasztom, nem tudom, lett volna-e még valaminek annyi értelme, hogy másként döntsék. Lehet, hogy értelmetlen dolog az est kezdetét épp az öreggel hoznom kapcsolatba. Tulajdonképpen mintegy tíz perccel előtte mentem be abba a padlásszobába. Ott álltam a sárgulomeszelésű falak között, elnéztem a keskeny ablak mögött távolbavessző határ szalagját, amely egy arasznyira emelkedett a város fölé, s már első találkozásunkkor beleolvadt az északi látóhatár kékségébe. Úgy tűnt ebben az alkonyatban, mintha soha az-

előtt nem jártam volna itt. Ez természetesen nevetséges volt, mert az ablaktól nem messze, a fogason ott lógott a kabátom, ugyanabban a helyzetben, ahogy előtte való este felakasztottam és kifordítottam, mivel a zsebemben cigarettatárcám után kutattam. És nem csak azon az estén, hanem egész éjjel ott tartózkodtam e tárgyak között, melyek hallgatagon öltötték fel másik, ismeretlen alakjukat. Talán azért éreztem ezt így, mivel először hiányzott a szobában annak az itt lakó asszonynak a jelenléte. Néhány perccel azelőtt, amikor odaértem az ajtóhoz, azt hittem, ugyanúgy találom majd itt, ahogy reggel elváltam tőle, sőt, arra gondoltam, hogy ugyanazon a helyen áll majd, azzal az átható, a várakozástól kissé fáradt tekintettel. De nem volt ott. Érkezésem előtt távozott, a kulcsot otthagyta abban a küszöb alatti mélyedésben, amelyet még reggel mutatott. Egy pillanatig sem csodálkoztam ennek az asszonynak a bizalmán, akit alig néhány nappal azelőtt, közvetlenül e városba való érkezésem után ismertem meg. Középkorú nő volt, s látszólag nyugodt, amikor először pillantottam meg, ahogy az izzó homokon ernyedten átadta magát a napnak, egyedül hevervén ott, azok között a fürge, szőrös lábak között, amelyek megkerülték, átlépték, ügyet sem vetve reá a fővény nyüzsgő tarkaságában, abban az augusztusi környezetben, amelyet betöltött a sok idegen terefere, nevetés és az értelmetlen, vörösen visszhangzó szavak áradata. S tegnap este, miután nem találtam rá, eszembe jutott, hogy egyszer azt mondta: ettől a naptól kezdve egy hétig éjjeli váltásban lesz a postán. S akkor valaki kopogtatott. Készségesen léptem az ajtóhoz és egy magas, sovány öregembert pillantottam meg, amint ott állt, görcsös botjára támaszkodva, s valahogy kihívóan fürkészett, mintha már régóta ismerne és most nem tudna elviselni valami rég okozott sérelem miatt. Épp szólni akartam neki, hogy rossz helyen jár és már kezdtem behúzni az ajtót, amikor botja hegyével váratlanul közbeavatkozott, s cipőmtől nem messzire a padlóba dőtte. Belépett és elkezdett mormolni, hogy már a kezdet kezdetén becsapták, mert ki gondolta volna, hogy egy ilyen nagy központi épületben nincs felvonó. Nem tudtam, ki csapta be és mit keres egyáltalán abban a szobában, de mert feltételeztem, hogy mégiscsak van erre oka, magyarázatra vártam. Ő azonban cigarettára

gyűjtött s miközben a hamut szerteszét szórta maga körül, ismét felvette a botját és megkopogtatta vele a falat. Ismét elégedetlenség látszott az arcán. Ezek nem igazi téglafalak, ez is csak család. Valami deszkafalat fedtek be náddal, és rákenték a maltert. Vajon nem ázik-e be, kérdezte váratlanul, és hegyes szögesbotjával döfködni kezdte az alacsony tetőzetet. Határozatlan válaszmomra kissé visszavonult, rámhunyorított szemüvege mögül és még elégedetlenebbül kezdett fürkészni. Látogatásának okát akkor értettem meg végül is, amikor különös hangszúllyal megemlítette, hogy a külvárosban két szobácskája van. Ugyanakkor biztosra vettem, hogy nem jó helyen jár. Megpróbáltam azonnal megmagyarázni neki, hogy valamelyik másik ajtón kopogtasson a hosszú folyosón, amely egybekötött minden szobát a tető alatt, de ő kérelmetlenül maradt és makacsul hangoztatta a külvárosi élet előnyeit, azzal a mély meggyőződéssel, hogy mindaz, amit én teszek, csak átlátszó mesterkedés; nyilván úgy tűnt neki, hogy most csak köntörfalazok, s az ilyen esetekben szokásos pénzüsszeg foglalkoztatta. Végül is rájött, hogy nem engedek. Egészen nyílt lett és idézni kezdte azt a lakáscseréről szóló hirdetést, hangsúlyozva a csere feltételeivel kapcsolatos részt. Fáradtan végigmértem és elhallgattam. Szabadjára engedtem, hadd kutasson a szobában. Kinyitotta az ablakot, felkattintotta a villanyt, kipróbálta a vízcsapot, még a fából faragott dísztárgyakat is megnézegette, szaglászott aprólékosan és kitaróan, mint valami kivénült vadászkutya, akit először hagyott cserben a szaglószerve s aki emiatti nyugtalanságában még makacsabbá válik. Helyzetünk fonákságát akkor fogtam fel, amikor a félig nyílt ajtón keresztül bekukkantott az egyik szomszédos szoba lakónője, s miután két idegen embert pillantott meg, csak megcsóválta a fejét és továbbment a folyosón, szobája felé. Akkor elhatároztam, hogy véget vetek ennek a látogatásnak. Azonban azonnal eszembe jutott egy nehezítő körülmény. Van-e egyáltalán jogom kidobni ezt a heveskedő vén csontot, s nem vagyok-e én is épp olyan betolakodó, mint ő. Különösen, ha az az újsághirdetés valóban erre a szobára vonatkozik. Igaz, társnóm nem szólt semmit arról, hogy el akarja cserélni a lakást, dehát sok más dolgot sem emlegetett, mint ahogy különben én sem őneki. Úgy véltem, szükségte-

len, hogy találkozásomat és első éjszakaiamat hiábavaló dolgokkal zavarjam. Hisz mindez oly messze volt hosszú fehér ujjainak szorításától, amely nem engedett fel reggelis, s amikor váratlanul és fájón mégis megmozdultak ujjai, csak ernyedten aláhulltak, s nem tudta a cigarettát sem tartani. Ez az öreg szinte falta a cigarettát. Egyiket a másikkal gyűjtötte meg s a csikket hanyagul maga mögé dobálta, az ajtónál lévő falbaépített mosdó irányába. Végül visszakanyarodott arra a hűsz esztendőre, amit a külvárosban töltött. Megemlítette, hogy nemrég halt meg a felesége. Elmondta azt is, hogy van egy különös szokása: a konyhaablakból órákhosszat szemléli a kiserdőt, amely ott húzódik nem messze lakásától. Érdekelte, hogyan változnak a színek a különböző évszakok eljövételével. Hogy-hogy nem tudta még senki meglesni ezeket az átmeneteket? Mindez természetesen untatott. Mintha valaki a fű észrevétlen növekedését akarná meglesni, vagy a Hold járását egy téli éjszakán. Mindez majdnem olyan értelmetlennek tűnt, mint az, amikor én azokban a végtelen, eseménytelen napokban ott, Popovo Poljén különféle haszontalanságokkal igyekeztem elterelni figyelmemet legalább pár percre a kihalt állomásra, a nagy ritkán elhaladó vonatokról. Egyedül voltam és ugyanazok a dombok meredtek rám állandóan. Váratlanul én voltam az, a szerelvények fogadásakor és indításakor. Egyesegyedül magamra voltam utalva ott, a sziklás vidéken és... képtelennek éreztem magam arra, hogy a hallgatásból bármilyen új, ismeretlen akkordot bányászjak elő. S lehet, épp ez a gondolat töltött most el annyit határozottsággal, hogy az öreget vállon ragadjam és kituszkoljam. Csodák csodája, egész engedelmes volt. Olyan ügyesen követte mozdulataimat, olyan hajlékonyan tért ki durva mozdulatom elől, hogy meglepetésemben elengedtem az ajtónál s csak tekintetemmel követtem. Most, elválásunkkor, alázatosan hajlongott és kopott panama-kalapját néhányszor megemelte. Bezártam az ajtót és a szoba egyetlen fotójába vettem magam. A villanyt úgy hagytam, noha még nem volt egészen sötét. Az öreg távozása után beállt csendben úgy éreztem, jó volna, ha valami lekötne a figyelmemet, ha bármiféle tárgy a maga bizonyosságával itt tarthatna, mert ismét fojtogatni kezdett a gondolat, ha az éjszaka jutott az eszembe. Egyedül leszek, s

Acs

József

szövegrajza

mint annyszor megtörtént, lehet, hogy ismét váratlanul rádöbbenek egész jelenlegi helyzetemre. Már nem voltam egészen biztos benne, vajon megállapodtam-e valóban itt, ebben a padlásszobában. Hányszor megismétlődött már mindez. Az a gondolat, hogy a falakon kívül, túl ezen az utcán, talán valamely más városban olyasmi történik, ami fontosabb számomra mindennél. Ez a gondolat kimozdított a biztonság minden eddigi oázisából, egyik városból a másikba űzött, vidékről vidékre vetődtem. Tudtam: ha továbbra sem tudok függni egy meghatározott, ha még oly kicsiny és futó gondolaton is, akkor ez még inkább növeli gyanakvásomat és nem fogom elhinni, hogy helyes jelenlegi választásom. Dehát nem voltam-e tudatában már a kezdet kezdetén, hogy ezrével akadnak szebb és fiatalabb nők is ebben a városban, s hogy valójában

ő az első, akit ideutazásom óta megismertem? Hát aztán? Vajon a másodiknál vagy a harmadiknál nem akadna-e ugyanígy vonzóbb, s vajon van-e valami végleges az ilyesfajta számadásban? Mindez nem visz semmire, szögeztem le. S mivel fáradt voltam, elnyúltam a heverőn, amelyről előzőleg a padlóra dobtam az esti lapokat. Nyilván ő vásárolta s hagyta itt őket nekem elindulása előtt. Kezdték érdekelni az őt körülvevő világ, most, hogy távol volt. Úgy hittem, hogy holmijainak ez a meg-hitt világa valamivel többet mond majd róla, s talán épp azt, amit sosem jutott volna eszembe megkérdezni tőle. A fal mellett, közvetlenül a heverő végénél egy nagyobb üvegszekrény, könyvekkel. Holmi régi, megsárgult könyvek, bizonyára rég jutott hozzájuk, s minden cél nélkül hozta őket ide, akárcsak a meg-lehetősen rongált, faragványos keretben

lévő tükröt, meg azt a fotójt és asztalt. Mindez jóval idősebb volt tulajdonosánál és valahogy korosan hatott az egy szál villanygőz soványka fényénél, amelyről hiányzott az üveggömb és a porcellángyűrű. A heverő fölött, a falon, olajfestményt vettem észre. Egy meglehetősen fiatal, régimódi öltözetű asszonyt ábrázolt. Itt, ebben a padlás-szobában egészen visszszáram, majdnem nevetségesen hatott a jelenléte. Nyilván ott lett volna inkább a helye valamelyik áporodott hangulatú alföldi városka csendes, földszinti házában, valamelyik vendégszoba hűvös csendjében. Közlebb léptem hozzá. Ki tudja, talán egy dédmama, aki arra van ítélve, hogy türelmesen kövesse az utódok fokozatos pusztulását. Azután váratlanul különös kétkedés fogott el. Miféle dédmama? Hogyha megérte az agykort, bizonyára semmiben sem emlékeztetett erre az arca. Az alatt a nyolcvan vagy tudomisen hány év alatt jónéhány egészen különböző arca volt. Melyik volt hát az igazi, az övé? Az a legszebbik? Nem család-e mindez? S az az évszám is, amely ott áll szégyenlősen a jobb alsó sarokban, meg mindaz, amit vonzó alakja ébreszt bennem... Nehéz volna másként gondolni rá. De mégis, épp a kétkedésen felbátorodva, megpróbáltam megkeresni a megértés hozzávezető fonalait. S talán arcának derüje, vagy a sötét szemek komoly tekintete okozta, hogy egyszeriben lehetők tűnt: igen, ennek az asszonynak az arca épp ilyen volt, elgondolkozó, tele valamilyen fojtott, fegyelmezett érzékiséggel; elhittem, noha ekkor, az átélésnek e percében sem fogadhattam el végérvényesen, hogy nemcsak ő nem létezik már, hanem senki más sem az ő idejéből; hogy minden visszavonhatatlanul elenyészett; hogy csak ez az est jelenvaló, amelyet én töltök be mozdulataimmal és lélegzetemmel, s hogy ebben a percben, ebben a szobában én jelentek mindent e derűs arcú asszony számára, aki nem létezik, s akinek elviharzott életét e mulandó pillanat tükrében fedeztem fel, kissé már idegenül és végtelenül kevés megértéssel. S ekkor valami apró, kaján elégedettséggel arra gondoltam, hogy rá sem hederíték többé. Lehunytam a szemem, azonban egy másik kép elevenedett fel, amelynek semmi köze sem volt az imént látottnak. Egy zsúfolt kertvendéglőt láttam. Platánfák, kerek üvegkorsókban sör... Idejövetelemtől láttam ezt a kertet a sarkon, de ezt sem őrizhettem meg sokáig emlékezetem-

ben, mert csakhamar átadta helyét egy még kevésbé maradandó látványnak. S így éreztem magam a legkellemesebben. Hagytam a befejezetlen gondolatokat, és önnön tekintetemet követtem, mintha egy idegen parancsolná. Nem tudom, mikor szenderültem el, de biztos vagyok benne, hogy nem tartott soká. Később, amikor az utcán mindezt felidéztem magamban, rájöttem, hogy az öregember távozása óta alig húsz perc vagy még annyi sem telt el, nyugtalanul, megkínzottan ébredtem fel. A szobában fojtó meleg volt, noha égett a villany, félhomály uralkodott, s csak amikor az ablakon kinéztem, fogtam fel, mi játszódik le nem messze a heverőtől. Felugrottam. Tűz! Előbb, úgy látszik, valami papír égett a padlón s a láng belekapott a függönybe. Már áterjedt arra a kis falbemélyedésre is, amely tele volt rongyokkal, papírral és fatárgyakkal. A bemélyedést fedő pamutos vászonfüggöny már majdnem félig elégett. Mindjárt rájöttem, hogy mindennek az az öreg az oka. Rádobta valamire a cigarettáját és nem törődött a következményekkel. Az ördögbe is! Semmit sem jelentett számomra, hogy tudtam, ki a bűnös. Vajon elhinné-e valaki is? Aligha. Valamit talán meg is lehetne menteni. A képet például, meg a heverőt és a szekrényt a könyvekkel. Mindezt még nem fenyegette veszély. Egymagam egyetlen nehezebb tárgyat sem húzhattam ki a folyosóra. Mi lesz, ha mások is észreveszik a tüzet? Úgy tűnt, hogy már egészen késő oltáshoz látnom. A tűz meglehetősen gyorsan terjedt, már belekapott az ablaknál lévő faeszközökbe is, és a füst ömlött az utcára. Megijedtem, hogy valaki kívülről észreveszi, mi történik itt. Képtelen voltam bármit is tenni, ami nem árulja el ittjártomat. Nem voltam benne biztos, hogy vajon ennek az ő világának a megsemmisítése után pártomat fogná-e akár ő is. Lehet, hogy e percben hazudtam magamnak. Tudomisen. Lehet, hogy csak azért gondoltam arra, mit fog szólni az asszony, mert már ez is egy váratlan, sötét, belső ellenállás jele volt, egy mélyen belémszövődött rémületnek az igazolása, amely már a tűz előtt is megvolt és csak most lángolt fel bennem. Fölkaptam a kabátomat, kisérttem a hosszú folyosóra, s miután meggyőződtem, hogy sehol senki, gyorsan bezártam az ajtót. A kulcsot otthagytam a megbeszélthelyen. Lentről, a túlsó járdáról néztem még néhány percig, hogy hatalmasodik el a tűz. Úgy

látszik, már a szomszédok is észrevették, mert úgy tűnt, hogy embereket látok az ablakban, amely ontotta a füstöt és lángolt az utca sötétjében. Aztán elmentem.

Az, hogy rövid időre megálltunk, a városka kikötőjében, semmit sem változtatott a lépcsőfeljárónál uralkodó helyzeten. Ellenkezőleg: az az egyhangú figyelmeztetés mindjárt a hajó elindulásakor felhangzott. A parasztok közül csak egy idős ember szállt partra, a többiek mind ott maradtak a lépcsőkön. A nap állásából ítélve hamarosan dél lesz, állapítottam meg.

Ismét a messzi, piros cserepes háztetők felé fordítottam tekintetemet. A tetők beleolvadtak a hullámozó zöld hajtatókba. Az erdő tisztásán át csupán a szigetnek e cserepes háztetőit láthatam. És különösen tűnt, hogy csak most, amikor visszatérek erre a vidékre, csak most fogom fel, hogy elfelejtettem még azon az első napon, amikor elhagytam a szigetet. Igaz ugyan, hogy egészen érthetetlennek tűnt, miért nem gondolkozom mindarról, ami ott játszódott le a drótsövények mögött, hiszen előttem állt egy olyan délelőtt, amelyen a beért nyárutó észrevétlenül átmegy az őszbe, a kihalt, békés Dunán pedig, miközben haladtunk a megrakott csónakon, visszhangzottak a fenyvető, távoli ágyúörgések. A mi transzportunk egyike volt azon keveseknek, melyeknek szerencséje volt. S hogy később, majdnem hat hónap után csak félszívvel adtam át magam a szabadságnak, ezért senki sem okolható, mert az a másik fél már nem is létezett; tönkrement, megsemmisült azokban a nehéz napokban, ott a szigeten és a kőbányában, amely az áthelyezés után következett. Tegnap esti határozatlanságom és a tüzesetkor támadt gyávaságom meggyőzött arról, hogy nagyon nehéz megtalálni szívünknek ezt az elveszett darabkáját. Egyébként türelmesnek kell lenni. Lehet, hogy nem sokára valami részlet, talán egyetlenegy szín visszavezet majd valami rég elszakadt fonálhoz. De az is lehet, hogy mindaz nevetséges, amire várok. Ki tudja, popovopoljei eljárásom, noha ennek akkor még nem voltam tudatában, e fonal keresése volt. Majdnem egy évig sikerült ottmaradnom azon a mindentől távoleső állomáson, amelyhez a legközelebbi település több mint öt kilométerre volt. A vonatok ritkán haladtak arra, a közbeeső idő a létezés beláthatatlan szalagjává változott és valami furcsa csend

áramlott fel a sziklás hegytömeg örök árnyékából; előntötte az egész tájat, eggyé vált az évszakok változásával és lassan, észrevétlenül ellankasztotta minden érzésemet, minden gondolatomat. Magamra hagytott ebben a pusztaságban, a málló sziklákkal, amelyeknek a hasadékába nem hatolt be gyökér és nem állapodott meg köztük az áprilisi áradáskor alázuduló víz.

S éjjel tücsökciripelés meg farkasüvöltés helyett csak a táviró szaggatott kopogását hallgattam, üzeneteket, amelyek megkerültek és tovasuhantak a sínpárok hosszán, kivilágított állomások felé, melyeket betöltött az utasok lármája, kiabálása, a vagonok zaja és a vilamosok halk csengetése, amely puhán, minden bántó zaj nélkül halott át ezen a forogtagon, figyelmeztetve az állomás mögött elterülő térségre, az utcákra, melyek valahova vezetnek, és hozzáadnak vagy elvesznek valamit a sötétségből. Éjjelenként, az egyhangú távirókopogás mellett, olykor magam is utra keltem ezekkel az üzenetekkel. Nem akartam elfelejteni a városi életet és a városokat, amelyeket váratlanul elhagytam, mivel nem találtam bennük semmit, ami visszatarthatott volna. Nem, ez az érzés sosem bántott különösebben, és sosem keltette bennem az elveszettség érzését. Ellenkezőleg, megnyugtatót olykor, egy-egy részlettel, egy-egy képpel, amely ismét felmerült bennem és az utólagos átélés magával ragadott egy kis időre. Úgy éreztem azon a nyáron, azon a télen és később is, egész tavasszal, hogy a csendnek ez a mákonya valahogy frissítőleg hat rám a gondtalan vándorlások után, melyek során városokat és bányákat jártam be az utóbbi hét esztendő alatt.

Az éjszakai vonattal újságot, főzeléket és holmi hivatalos küldeményt hoztak, a reggeli vonattal pedig, ellenkező irányban, elküldtem a postát, amely a szétszórt települések irdatlan térségéről gyűlt össze. E települések ott terültek el a kanyargó hegyszoros meredek lábánál. A szoros közepén gerincként nyújtózott a bűvópatak kiszáradt medre. Mindez még érdekes is volt, mert szigorúan kimért időközökben játszódott le, sietség nélkül, a bizonyosság és egyúttal az örökkévalóság jegyében. És mindez így tartott az elkövetkező nyárig, amely már a második volt ezen az állomáson. Ekkor hirtelenül váratlan szorongással kezdtem megismerni minden rég látott színt, amelyek itt vártak rám, és kezdtem úgy viszonyulni hozzájuk, mint az

előző évben, a hallgatás palástjában, gyógyulatlanul. Aztán türelmetlen lettem. Tudván, hogy már nincs egyetlen olyan dolog sem, amit megismerhetnék, igyekeztem megszokni minden régit és ismerőset. Azt akartam, hogy ez gyorsan és zökkenő nélkül történjék, mert köröskörül minden azt súgta kezdettől fogva, hogy egyedül így állítsam be az életemet, ha azt akarom, hogy itt maradjak, ahol talán még a legjobban éreztem magam az utóbbi időben. Ismét elfogadtam a csendet és örömmel vettem észre, hogy itt tartózkodásom napról napra biztosabbá válik, épp olyanmá, amilyen volt azelőtt; sőt, úgy tűnt, hogy előre ismerek minden napot és hogy bizonyos vagyok ebben az életmódban, mert az előzővel szemben egyszerű volt és mentes azoktól az apró, agytompító vívódásoktól, amelyek azelőtt megakadályoztak abban, hogy huzamosabb ideig egy helyben maradjak. De az, ami az utolsó éjjelen történt az állomáson, valahogy egészen váratlanul és akaratomon kívül következett be. Valóban, szerettem volna ott maradni, még mindig nem szoktam meg ott, és a szoros csendjében önönmagányom visszhangjait kerestem küszködve, de csak azt akartam, hogy így tartson tovább is, nem gondolkoztam arról, hogy mi ennek az értelme és hogy meddig fog mindez tartani. És hogy miért engedtem egy pillanatnyi hangulatnak, ezt akkor nem tudtam. Később sem, amikor már meglehetősen sokáig és céltalanul utazgattam, nem értettem egészen, miért cselekedtem úgy. Egészen eddig a reggelig. Vasárnap volt s az éj már régen egybeolvadt az éles sziklameredéllyel, mely onnan nyúlt fel a szobámtól, ahol a táviró egyhangú kopogását hallgattam. A váróteremben nem volt utas az éjfélutáni vonatra, s ez egészen természetesnek tűnt. A szomszéddal már jeleket váltottam, s hallgattam ültömben azokat a nemhivatalos beszélgetéseket, amelyeket a kollégák folytattak a vonal hosszán. Valaki a futballmérkőzések eredményeit közölte egy másikkkal. Annak, akit ezek az eredmények érdekeltek, nyilván nem volt rádiókészüléke, s nyilván túlságosan sok lett volna neki, hogy a másnapi újságokat megvárja. Egyszeriben mind ez értelmetlennek, sőt ostobának tűnt számomra. Nem értettem, hogy ez az ember, akit ennyire érdekeltek a környezeten kívül történő események és akinek a környezete épp olyan zárt világ volt, mint az enyém, miért él itt,

távol a futballpályáktól, miért engedte meg, hogy elrabolják tőle mindazt az izgalmat, ami tartalmat adna napjainak, gazdagabbá tenné ezeken az estéken. És mindez miért? Lehet, hogy ez volt az első és egyetlen lehetősége, hogy alkalmazást kapjon. Tehát csak a munkája miatt van azon az állomáson, gondolataival pedig a világ felé fordul, nem válik meg tőle és nem szűnik meg hinni, hogy elveszítette. Bizonyára irigylit mindazokat, akik a kivilágított vagonokban álmosan és érzéketlenül haladnak el állomása mellett. Talán gyűlöli is őket. Mert miközben izgatottan szemléli szerelvényüket, rádöbben, hogy miattuk és biztonságuk miatt áll ott az üres peronon, emiatt tették fejére a parádés piros sapkát, tanították meg az összes létező jeladásra és helyezték ide, távol mindentől, amire vágyott. Arra a megállapításra jutottam, hogy ez az ember, aki az álmos „köszönöm”-öt lekopogtatta valahol, egész biztosan elégedetlen és talán gonosz is. S akkor úgy tűnt, hogy rájöttem egy hazugságra. Vajon nem ígérték-e azok az emberek, akik rábeszéltek az idejövételre, hogy hasznomra válik majd az itt tartózkodás; hogy a pusztaság a maga békéjével visszaadja lelki egyensúlyomat, s ha egyszer eltávozom innen, egészen más ember leszek, felépült és magabiztos? Valójában becsaptak. Különösen az a vasúti orvos, aki utoljára, mikor még a városban voltam, megállapította betegségemet. Azt is mondta többek között, hogy színészkedem és furcsa, de egészen az éjszakaiáig hittem, hogy igazuk van, s hogy csak meg kell szoknom ezt az életet. Sőt, valóban jobban is éreztem magam. Most már azonban egészen más volt a helyzet. Többé nem nyughattam, mert megsejtettem, hogy ez az ismeretlen szakítás a jövő héten is megkérdezi, mik az eredmények, és mielőtt az éjfélutáni vonat megjönne, hibás és vontatott morzejelekkel, lustán és álmosan köszönetet mond majd, s valahányszor jelentkezik, ismételten és egyre szigorúbban figyelmeztet helyzetemre, megerősíti bennem a gyanút azoknak az embereknek a jószándéka iránt, akik azt tanácsolták, hogy idejőjtek. S akkor váratlanul mozdonyfütyöt hallottam. Ez a hang mindig arra figyelmeztetett, hogy a vonat ott van a kanyarban és az állomásomtól ötpercnyi távolság választja el. Gondolkodás nélkül nyúltam a táviróhoz. A keresett állomás ügyeletes távirásza azonnal jelentkezett. Nyilván érdekes lett volna megfigyelni az

arckifejezését, miközben a papírszalagról leolvasta felmondásom szövegét. De nyilván az, aki a mérkőzések eredménye iránt szokott érdeklődni, az sem aludt még. Úgy kívántam abban a percben, hogy bár csak ő is olvasson búcsúzó jeladásomat. A vonat az állomáson megvárta a kötelező egy percet. Amikor elindult, a túloldalon felugrottam az utolsó vagonba. Civil ruhában voltam, kezemben egy kis koffer, amelybe egész vagyonomat begyömöszöltem. Az első állomáson egész nyugodtan áthaladtam, s a másodikon, amely valamivel nagyobb és forgalmasabb volt, leugrottam, mielőtt a vonat megállt volna. Mire végleg megszabadultam ettől a jölmisert keskenyvágánytól, négy vonatot cseréltem. Sőt, az egyiket visszafelé kezdtem utazni, annak az állomásnak az irányába, amelyikről megszöktem. Felmondásom után nyilván nagy bonyodalom támadt, de én erről nem tudtam meg semmit.

Majdnem kétheti csavargás után így virradt rám az egyik városban, amely nyüzsgő embersokaságával eleinte úgy megszádított, hogy egészen megfeledkeztem az óvatosságról. Új környezet tárult elém, ahol az élet annyira különbözött az állomáson töltött napoktól, hogy úgy éreztem, lehetetlen visszatérnem s vállalnom azokat az apró kötelezettségeket, amelyeket felrúgtam Popovo Poljeról való távozással. Pedig biztos, hogy kerestek. Lehet, hogy még mindig keresnek azokon a közbeeső állomásokon, miközben itt állok messze tőlük, ráhajolva a hajókoriátra s a közeli partot bámulom, amely egész utunk hosszában követelt bennünket. Várom hogy megtegyük még ezt a néhány kilométert. Ha ottmaradtam volna abban a padlásszobában, annál az asszonynál, bizonyára minden elcsendesedett volna, ismét szabad lennék és pillanatnyi tettségemnek megfelelően választanám meg újra az életmódomat. Egészen valószínű, hogy soha nem is költöztem volna el onnan, s most lehet, hogy a tűzeset miatt is keresnek. Az a szomszédasszony, aki bekukkantott, mikor az öreg ottjárt, biztosan tanúskodott ellenem s lehet, hogy két egészen különböző személyt keresnek, egyiket, aki szabályellenesen elhagyta az állomást, a másikat meg a tűzeset miatt. De mit érdekel engem mindez; itt, leányvám magamról minden kötelezettséget, nem tartozom egyikhez sem, legalábbis már nem annyira, hogy aggódnék bármelyikük sorsáért. Talán még csak tíz-

tizenöt percnyi utazás kell és várakozásomért elnyerem jutalmamat azzal, hogy visszatérhetek erre a vidékre.

Augusztus volt és a folyóág délelőtti zöld vizében, amely elválasztott bennünket a háztetőktől, nyárfák tükröződtek. Árnyékkuk ott nyúlt el a part közelében s csak akkor vált alaktalanná, ha a folyamórség csónakja végigszántott rajtuk. De ilyenkor tövükkel erősen megkapaszkodtak a partban, amely olyannyira különbözött attól, ahol én álltam valaha a drótsövény mögött. Csupán ez a látvány emlékeztetett az életre, arra az igazira, amely napjaimtól független volt és mindent jelentett abban az időben. Akkor nem is sejtettem, hogy soha többé nem kívánhatok ennyire semmit, mint ezeket a szétszórtan feltűnedező háztetőket, ezeket az apró, piros szeplőket a dombhajlatokon, távoli békéjüket, az itt meglapuló csend biztonságát, ami körülvelt azokban a napokban és hónapokban. Ez volt egyetlen, egész lényemet betöltő vágyam. A nyár magában hordta azoknak a szép és mindenható napoknak a leheletét, amelyekről tudtam, hogy csak akkor következnek el, ha kitarok leszek és elfojtom magamban a piszkos Dunavíz iránt érzett utálatot, amellyel itának bennünket; ha kibírom, hogy mindennap tizenkét óra hosszat aprítsam a nyárfa- és fűzfahasábokat, ha nem fojt meg annak a bomlásnak a lehelete, amely feltartóztatatlanul terjengett a táborhoz közeles töméből, ahol egy egész váltást végeztek iki és temettek el a nedves, alacsony gödrökben, mielőtt mi odaérkeztünk volna. Soha életemben semmi sem érdekelt ennyire többé. Azon az utolsó télen, amely ott ért bennünket valahol messze északon egy kőbányában, éppolyan könnyen elpatkolhattam volna, mint ahogy megmenekültem. Pusztá véletlen volt, hogy megértem a felszabadulást. Ott, a kegyetlen norvég ég alatt már egy cseppet sem hittem, hogy kitarok. És sokkal később, az életben, amely nem követelt annyi erőfeszítést, egyre lejjebb csúsztam az események lejtőjén, felakadtam a mindennapi élet apró vonatkozásain, és csak annyira vettem bennük részt, hogy némi értelmet kapjon az életem. Nagy vágyaim nem voltak és természetesen nem is tudtam róla, hogy nincsenek. Erre csak akkor jöttem rá, néhány órával ezelőtt, amikor a véletlen folytán visszatértem egyes dolgokhoz és eseményekhez, amelyek egykor könnyeztek. Reggel, az egyik első villamos-

sal utaztam a kikötőbe. Egészen véletlenül kerültem oda, mert a padlásszobában keletkezett tűz után egész éjjel céltalanul ödöngtem a város utcáin és a parkokban. A pirit kellemetlen illata egybekeveredett a friss reggeli levegővel, s a fényszóró, amely egész eddig a puffadt uszály hasát pásztázta, egyre szükségtelebbe vált az éjjeli váltás utolsó óráiban, ott, annál a nagy darunál, amely egyenletesen és esetlenül hajlongott, miközben óriási állkapcsával belefalt a parton felhalmozott puha földrakásba. Egy elúszni készülő hajót pillantottam meg e helytől nem messzire. Az egyik közeli alagútból hosszú tehervonat-szerelvény kigyózott elő. Már épp indultam a hajó felé, amikor az üres tehervagonok váratlanul elvágták utamat és várakozásra készítettek.

Úgy emlékszem, hogy akkor, amikor a hajó felé indultam, még nem volt szándékomban fel is szállni. Nyilván csak éjszakai csavargásom egyszerű ösztöne élt még bennem: egész éjjel nézelődtem, csakhogy valami a maga jellegzetességével lekösse a figyelmemet. De most, hogy a tehervonat megakadályozott a továbbjutásban, ez az ösztön váratlanul meghatározott szándékká változott. Úgy éreztem, hogy csak e szándék megvalósítása lehet természetes befejezése a kihalt utcákon honoló fülledt éjszakának. Elhatároztam, hogy elutazom ebből a városból. Az alagutat figyeltem, ahonnan még mindig egymásután bukkantak fel a tehervagonok, és féltem, hogy a hajó elmegy, még mielőtt a vonat elhalad előttem. Tehetetlenül néztem körül, mert más útonmódon nem juthattam el a partig. A szerelvény egyre tekergőzött, úgy tűnt, hogy mind lassabban vánszorog. Ekkor eszembe jutott, hogy egész éjjel nem gondoltam a távozásra és végső ideje, hogy a tegnapesti események után eltűnjek innen. A hajó mintegy ötven méterre volt tőlem s tudtam, hogyha lemaradok róla, nagyon könnyen megtörténhet, hogy nem utazom el aznap, mert később, ki tudja hol és milyen látványosság köti le figyelmemet, elfelejtetve elhatározásomat s arra készítve, hogy megfelelkezem az óvatosságról. S egyszeriben érdektelen szemlélőként kezdtem figyelni magamat, akit türelmetlenné tett a vágy, hogy mielőbb szabaddá váljék a vasúti átjáró. Volt valami szép, de egyúttal fájó is a kívánságnak ebben a tudatos vizsgálásában. Rájöttem, hogy eddig sosem

gondolkoztam magamról mint olyan emberről, akinek vágyai vannak; aki fontolgatja kívánságait és állást is foglal velük kapcsolatban. S ez visszavezetett a múltba, életemnek azon pillanataihoz, melyek hasonlítottak ehhez, amellyel most összemérem őket.

Higgadt voltam és egyre elégedetlenebb, minél messzebb viitt az emlékezés. A vonat már régen elment, s most már egészen érzéktelenül figyeltem, mint távolodik a hajó is a folyó közepén, s nem tudtam, jó-e az, hogy mincsenek nagy vágyaim. Mégis ottmaradtam a kikötőben és egy egész órát töltöttem a váróteremben. Hagytam, hogy egymásután induljanak el a hajók. Vártam, mikor jön az, amelynek az irányát megnéztem a menetrendben. Vissza akartam térni az emlékezetemben felidézett egyetlen nagy vágyam világába. Nem tudom, miért volt szükség e visszaemlékezésre, de semmi más nem jutott eszembe ebben a percben, ami jobban vonzott volna. Így kerültem délben a hajóra, s most már teljesen meg voltam győződve, hogy találkozásom ezzel a régi partmenti tájjal valami váratlant jelent majd, talán lehetőségét annak, hogy újra felvillanjon bennem az akkori bizakodás és folytatódjék lassan, egyhangúan a hajógép dohogásában, ott valahol messze, az egyik kikötőben, ahol partra szállok. S ha nem történik semmi találkozásunkkor?

Különben mire való ez a szorongás? Talán azért jelentkezik, mert ezt a várakozást egyre határozottabban teljesítettem ki magamban az utazás során, s most lehetetlennek tűnik számomra, hogy semmi sem változik az elkövetkező percekben. Csakhogy lehetséges-e, hogy egy régi és elfelejtett vágy hatni tudjon jelenlegi állásfoglalásomra. S ha bármilyen tökéletes visszaemlékezés tükrében élem is át újra, visszaadhatja-e hitemet, a nap színeibe és a körülöttünk elfekvő nyarutó szépségébe vetett hitemet? S mit jelent a nagy vágy: vajon csak akkor van értelme, ha nem vagyunk tudatában? Majd meglátom. Már itt vagyunk, közeledünk a sziget csúcsához, még pár perc, és behajózunk a holtágra. Akkor megtudom, hogy igazam volt-e.

De mi az, mi történik? Ez lehetetlen! Néhány ugrással ott termettem a lépéscsöfelfjárónál. A parasztok meglepetten néznek rám, de én egymásután lökdöm őket félre, csakhogy minél előbb feljus-sak a kormányoshoz s megkérdeszhes-

sem, nem történt-e valami tévedés, mert nagyon jól emlékszem, abban az időben a szállítmányok a jobboldali ágon haladtak s ilyenkor gyakran elhúztak a folyamórség csónakja mellett, amely éjjel-nappal a part mentén cirkált. A kormányos azonban, úgy látszik, érti a dolgát. Nyugodt, beidegződött mozdulatokkal forgatja a kormánykereket s a hajó balra fordul a sziget mellett, amely így el fogja fedni a várva várt tájat. Mitévő legyek? Tudom: ha kérem őket, hogy tegyenek ki a szigeten, elutasítanak. Azt fogják mondani, hogy itt túlságosan sekély a víz vagy valami hasonlót, csakhogy ne kelljen teljesíteniök kérésemet. De mégse kell elveszíteni a reményt. Megpróbálom, hátha innen, az ellenkező oldalról megpillanthatok valamit abból a vidékből. Ismét a hajókorláthoz lépek. Kész... sehol semmi! A nyárfák még sűrűbben sorakoznak, mint amikor itthagytam őket. Erről az oldalról még a helyét sem látom az egykori tábornak. A sziget azt a látszatot kelti, mintha száz év óta senki se járt volna rajta, és valóban, mindaz amit utazásom során alakígtattam magamban és amitől félttem, végül

semmivé vált. Érzem, semmi értelme, hogy továbbra is itt álljak ilyen reményvesztetten, a korlátnál. Amint megfordulok, észreveszem, hogy a parasztok soraiban, ott a lépcsőfeljárónál, valami változás történt. Hallgatásukat megbontotta az, hogy olyan nyugtalanul siettem fel imént a lépcsőkön, s most egytől egyig követik mozdulataimat, találgatják, mi az oka viselkedésemnek. Hát csak találgassák. Nem érdekel, hogy mit gondolnak rólam. Azért is bemegyek az étterembe. A megrendelt korsó sör szokatlanul gyorsan érkezik meg, felhajtom és kihívóan nézem őket. Rájövök, hogy van még egy lehetőség. Ki kell szállnom az első kikötőben, aztán már könnyű eljutnom a szigetre. Akadnak halászok, akik ezt jó borralaló reményében szívesen lehetővé teszik. Csakhogy kitarok-e majd szándékom mellett? Mert most ismét távolodom a piros háztetőktől, s nagyon könnyen fölöslegesnek tűnhet majd számomra a sziget túlsó oldalán való visszatérés. És mit tudom én, milyen az a legközelebbi kikötő. Lehet, hogy egyike az utána következőknek érdekesebb lesz.

Fehér Ferenc fordítása

Thurzó Lajos

Herceg János

Ha proletárköltőkről beszélünk, önkéntelenül szájunkra tolul a „harcos” jelző, mivel a munkásosztály sorsa, a régi világban, elválaszthatatlan volt a küzdelemől, s a költők az osztályharcban mindig az élen jártak, ha csakugyan öntudatos proletárok voltak.

De hogyan illik a „harcos” szó Thurzó Lajosra, akiben tudvalevőleg túlcsoordultak az érzelmek, akinek a verseiben lombok csilingelnek, s hangját a jóság és a szeretet forrósítja át... Hogyan nézhetjük „harcosnak” őt, aki lányosan szelíd volt, tünődő, halkszavú ember, egy szinte dekadens attitűdöt ápoló egyéniség, türelmes és megbocsátó, az esti Tiszánál elámuló, s a hajnali harmatot ujjongva köszöntő gyermekét lélek...

És azt hiszem, mégis igazunk van, ha azt mondjuk róla, hogy „harcos” proletár volt, minthogy a költők harci eszköze nem a fegyver, s hangjukban nem a nyers erő lobbantja lángra a lázadásra kész szíveket, nem a hangos kiáltás szólítja csatasorba, szervezett rendbe a proletárok seregét, de mindig az igazság az az erő, amely meggyőzőbb a hangnál, erősebb a messzehangzó kiáltásnál, s van amikor a szeretet is erősebb a gyűlöletnél. Nem a köre kenyérrel válaszoló, s a fenntartásnélküli szeretetet hirdető álhumanista ember alakja tolul elénk, ha Thurzó Lajosra gondolunk, de annak az öntudatos harcosnak az egyénisége, aki nem nagy hanggal akarta pótolni az igaz érveket, hanem szíve jóságát adta hozzá a meggyőzéshez.

Látni kellett volna Thurzó Lajost a régi munkásgyűlések estéin, társai között a műhely halvány lámpafényében, nem is a bérharcokról, munkanélküliségről, a mindennapi élet szorongató gondjairól beszélgetve, hanem távolabbi célok felé nézve, a spanyol polgárháború váltakozó esélyeit tárgyelve, a faszizmus növekvő erőit elemezve, látni kellett volna ezt a halkszavú munkásfiút, a vidéki szabósegédet, milyen hittel, mennyi odaadással

vesz részt a vitákban, hogy az ember most csonkán maradt életművén túl, sőt attól szinte függetlenül, elválaszthatatlanul ott tudja őt a munkásosztály jövő felé menetelő zárt soraiban.

Életével, magatartásával kötelezte el magát a dolgozók tömegéhez, sorsában benne volt a szolidaritás és kitartott vele mindhalálig.

Thurzó Lajos azonban költő is volt, nem csupán harcos proletár. S ha most egy pillanatra elválasztjuk benne a költői érzésvilágban élő embert a munkásosztály harcosától, csak azért tesszük, hogy tisztábban idézhessük magunk elé egykori élő alakját, az alkotómunka lázában tevékenykedő embert.

Meg kell mondani, hogy Thurzó Lajost nem a munkásmozgalom indította el az irodalom útján. A művészi feltárulkozás belső kényszere szólaltatta meg benne a költőt, s első írásain nyoma sincs még politikai öntudatnak. Magányosan élt, aligha nyúltak feléje segítő kezek, hogy mielőbb megtalálja a maga hangját és a néki leginkább megfelelő kifejezési formát. Kezdetben csak a helyi lapokba írt, irodalmi körökben a harmincas évek közepén ismerték meg a nevét. Húsz év körüli fiatalember lehetett, amikor világos lett előtte, hogy mi a dolga és feladata az irodalomban s tulajdonképpen miért kell írnia.

Akkor már két folyóirata volt a vajdasági magyarságnak: a HÍD, a munkásosztály lapja és a KALANGYA, amely elsősorban irodalmi célokat követett. A Híd visszavezette Thurzó Lajost a munkásosztályhoz, segítségére volt az öntudatosodásban, ami most már témakörének megválasztásában is kifejezésre jut, szóval mindenképpen erősebb szálak fűzték a mozgalmi laphoz, mint a polgárinak és magyarokodó orgánumnak bélyegzett KALANGYA-hoz. Mi volt az oka, hogy írásaival a KALANGYA-t is felkereste? Csak az, hogy író volt, aki a maga nevében beszél, s a maga világát képviseli: egyedül, pusztán arra az erőre támaszkodva, amit tehetségnek neveznek. Nem érte be azzal, hogy őt a származása, osztályhelyzete, a munkásmozgalomban való részvétele szerint csak a Párt orgánuma fogadja be, s kösse le magához. Viszont proletáriró maradt, bárhol jelentek is meg az írásai, s talán éppen ezzel a magatartásával vívta ki az általános írói és emberi megbecsülést.

Két novellájára emlékszem a KALANGYA-ból. Az egyikben inaskorának történetét mondta el egyszerű és éppen ezért felejthetetlenül megindító szavakkal, a másikban egy szegényember küszködését, amíg házacskát építhet a családjának. A két novella írója nem tett erőszakot magán, nem igazodott a polgári igényekhez, hanem ellenkezőleg, a polgári folyóiratot hódította meg s kényszerítette engedményre. Ma már felesleges a vita, hogy helyesen járt-e el Thurzó Lajos, amikor mint író kilépett abból a vidéki mozgalmi közösségből, amit a HÍD-csoport jelentett s anélkül, hogy témakörén, mondani-valóján változtatott volna, anélkül, hogy „elpolgáriasodott” volna, szélesebb körben fogadtatta el proletárirói mivoltát. A szegények, az elnyomottak szószólója volt, de nem agitációs gyűléseken és a mozgalmi lap hasábjain csupán, hanem mindenütt, ahol írásaival helyet kaphatott.

Csak ma látjuk, milyen bátorság volt szembeszállni szektás szempontokkal, s a magányosság érzésével helytállni osztálya nevében is. De Thurzó Lajos éppen azért volt vérbeli író, mert felismerte a kötelező törvényt, hogy az alkotónak mindig vállalnia kell a magányt, ha egyébként mégoly hatalmas közösséghez tartozik is.

Ez az ő magánya, mint később vallotta, kétségekkel volt tele az írás formai részét illetőleg. Mert tisztán érezte a különbség súlyát, hogy ő nemcsak egy osztályhoz szól, hanem osztálya világát tárja fel olyan környezetben, olyan nyilvánosság előtt, amelyet ellenségnek tanult tekinteni.

Thurzó Lajost éppen ez az írói magatartás emeli magasan a régi vajdasági magyar irodalom fölé. Hogy életműve torzó maradt, hogy nem tudta maradéktalanul kihordani a rengeteg élményt, hogy a felszabadulás mámorában kicsit elfordult az alkotás szorongató magányától és a dolgozó tömegek-

ben keresett feloldódást, mindez érthetővé válik, ha a múltra gondolunk, s aztán arra a hatalmas forradalmi átalakulásra, amit a felszabadulás hozott magával.

Thurzó Lajos munkássága a jugoszláviai magyar szellemi élet hagyományai közé tartozik, neve szimbólumot és korfordulót jelent, osztályhűséget, bátor emberi és írói helytállást, s az ő emlékét idézve mindig újabb és erősebb hitet nyerünk ahhoz a munkához, amely az ő álmaiban élő igaz és ember-séges világ kialakításához tartozik.

Ismerős őszi tájon

Thurzó Lajos

*Ismerős őszi táj, csupa dísz,
Már aranyló lombozat.
Földek hátán örök tűz
Folyton ég és nem lohad.*

*Kéklő füsttel tanya int,
A fák fényben fürdenek,
Báránfelhők az égen
Mint a gyapjak csüngenek.*

*Puha csendet csillámló
Paták zaja felveri:
Út porában négy kerék
Úzi egymást, kergeti.*

*Fut a kerge négy kerék,
Egymást sose éri el,
Ősi törvény rendje ez
Örök kergetősdível.*

*Lenge ágon ring veréb.
Gólya lép fölött evez,
Őszi égből enyhe kék
Langy derűvel permetez.*

*Réten harmatcsepp ragyog:
Milliónyi kis tükör,
Őszi ékszer barna táj,
Barnán benne tündököl.*

Új parasztok nagy hite
Ósi rögben fellobog,
A tündöklő ég alatt
Elhúznak vig traktorok.

Remény hull a vas alá,
S felhízik dús tengerin,
Termékenyül a magány
Szövetkezet földjein.

Lihegő föld, békanyál,
Szőlőszemben hús borok,
Elköszönő őszi táj,
Szívem benne él, dobog.

Lobog mint a pántlika
Rigófütyty egy jegenyén.
Hímes, ízes drága táj,
Csupa fütyty vagy, csupa fény...!

Tisztáson

Thurzó Lajos

Tarka madár ezüst hangján,
Napba lendül úgy pityeg rám
Kék ég szellős kis darabján.

Nyárfán kúszik szemem kékje
Majd fel onnan tiszta égre;
Felhők szállnak ott fehérbe.

Fény a földön, fény az ormon:
Bogár-szemek színaranyból
Rámcsiholnak sűrű lombból.

Furcsa vágy úz s fellobogva
Belenézek lombozatba,
Lombok titkát bontogatva.

Ág megcsörren finom jajjal.
Ott valami furcsa zaj van;
Fény motoszkál sűrű gallyban.

Addig pergett, forgott, játszva,
Míg fennakadt görcsös ágra,
Egy nyalábnyi napsugárka.

Nevet az erdő lombja,
„Mert rossz voltál csünghetsz fogva
Csüngve-csengő kis bolondja...”

*Kis térség füvei nagyok.
Nap hajol rá, nevet s ragyog,
Széles száján arany csorog.*

*Sűrű erdőt elkerültem,
Szellős szívvel lelkesültem
Kis tisztásra ide ültem.*

*Nap ide süt, fű itt sarjad;
Itt friss a fény, szűz a harmat:
Élet csak tisztáson hajthat...*

*Kéklő ormok, harkály zörej,
Fehér felhők, nap oly közel,
Szellős térség, ölelj, ölelj...!*

Hangulat estefelé

Thurzó Lajos

*Fák levelén, arany szalmán
Hús szél suhan finom nessel.
Szívemre hullt szép hangulat
Meggfogott és nem ereszt el.*

*Könnyű bilincs csörren rajtam,
Szabad vagyok — láncra verten,
Aranyával nap hinti be
Szemem, szám és szívem, lelkem.*

*Rámnevetnek sok bokorból,
Bab, borsó, meg krumplic, lencse.
Fonál nyúlik mint napsugár
Végén pók csüng: jó szerencse.*

*Feszülő, kék égi tájon
Gólya libeg lomha körrel,
Remegő, kék bokor alján
Libánk motoz piros csőrrel.*

*Eső esett. Fa levelén
Nap sugara meg-megcsillan.
Hulló csöndben, fürgén, puhán
Fecskék acél teste illan.*

*Föl az égre bár szállhatnék
Sok csodától lelkesülve,
Csókot dobnék e világra
Felhő csipkés szélén ülve.*

*Zengő kedvvel rádabolnék
Kéklő égi ablakokra,
S vidám szívvel ráköszönnék
A kifeszítő csillagokra.*

Acs József szövegrajza

Üzlet

Deák Ferenc

A háború utáni forгатagos sors hozott össze Igorral. Végre elhallgattak az ágyúk és alkalmam nyílt folytatni félbeszakított tanulmányaimat. Az egyetemen régivágású professzorok mániáit kellett túrni, úgyszólván éjjel-nappal az anyaggal kellett birkóznom. Késő őszig egy külvárosi pincelakásban tengődtem, de mivel a városi közlekedést még nem nagyon rendezték, sok időt vesztettem

a ki-begyalogolással. Elhatároztam, hogy valahol az egyetem környékén keresek lakást. Ismerőseim alig voltak a városban és így teljesen magamra szorultam ebben az ügyben. Ha jól emlékszem már leesett az első hó, amikor egy vézna kis házaló asszonyka adott egy címet. Igaz, előbb hosszasan kikérdezett kilétem felől.

Már késő délutánra járt az idő, amikor rátaláltam a házra. Hatalmas, ötemeletes háztömb volt, melynek nyugati szárnyát teljesen tönkretette annak idején a bombázás. A fölönő itt sem működött, gyalog kellett felkapaszkodnom az ötödik emeletre. E'éggé kopott, ócska csigalépcső vezetett fel. A falak telistele firkálva komoly és gyerekes szövegekkel... Itt sem volt vil'anyégo sehol sem. Zseblámpámmal böngésztem itt-ott a szürke-tarka falakat. Mikor gyermek voltam, jómagam is tehetséges művésze voltam az efféle foglalkozásnak, a legjobb gúnynigmusokat én hevenyésztem. Régi dolgok ezek...

Végre az ötödik emelet! Bovi. Paolo Bovi. Magánzó. Bekopogtam. A lépcsőház itt véget ért. Úgy lászik, a padlásra másfelé járnak fel. Kopott gyékény lábtorló hevert az ajtó előtt és úgy tűnt, hogy száraz. Mostanában nem járhatott itt senki.

Végre ajtót nyitottak. Öreg, hetvenen túli hajlotthátú szakállas bácsika kandikált ki a keskeny ajtónyíláson.

— Vanda asszonyság ajánlatára jöttem — szóla tam meg egész csendesén.

— Ah, akkor tisztítsa meg a cipőjét és lépjen beljebb — suttogetta kellemes hangon az öreg.

Minden bizonnyal ő volt a házigazda. Az előszoba finoman berendezett középnagyságú helyiség volt. Ezekben a lakásínséges napokban egy családtan házaspárnak nagyon megfelelt volna. Alacsony asztalka, három plüss fotel, egy rekamié (szintén plüss) és egy könyvszekrény... Két ajtó nyíltott innen. Az egyikken egy csupacsont öreg nénike botorkált elő. Hangja rekedtes, mély.

— Ez a fiatalember Vanda ajánlatára jött — suttogetta a szakállas bácsi nagyon észrevehető olasz hangsúlyozással. — A lakás miatt.

— Maga ismeri Vandát? — kérdezte hirtelen az asszony. Nem tudtam mit válaszolni. Azt mondjám-e, hogy igen, ismerem? Hátha e'önyben részesítenek ezek az öregek. De nem tudtam hazudni, önkéntelenül is tagadólag ráztam a fejem.

— Jobb is így... — bölintott a szakállas bácsika. — Fiatalember, mielőtt megmutatnám a szobát, el kell mondanom va' amit. Magának nagy szüksége van a lakásra ugyebár? Hisz manapság mindenkinek oly nagy szüksége van rá. Meg is kapja. De lesz egy lakótársa. Nem kellemes, de nem is túl kellemetlen. Tulajdonképpen csak meg kell szokni.

Ő is fiatal, mint maga. Csakhogy nem normális. Nem veszélyes, egy cseppet sem veszélyes. Csendes örült. Magának meglesz minden kényelme, csupán ezt az egy áldozatot kívánjuk magától — suttogetta az öreg.

Itt mindenki suttoget. Mindenki suttoget, mintha félné va' akitől. Az asszony is, az öreg is... Olyan nyomasztóan hatott rám ez a hangulat, ez a környezet, hogy igazán nem tudtam szóhoz jutni, csak bólogattam és köhécseltem, hogy zavarom palástoljam.

— Igen — folytatta az asszony —, semmi oka sincs a félelemre. Olyan mint egy ha'ott. Sokat alszik, nem beszél és ha ébren van, hegedül. Kellemetlennek találja, hogy hegedül? Ó, ne higgye, hogy állandóan hegedül. Néha megiszik egy teát, aztán gyorsan álomba merül. Maga tanul, ugyebár? Hát egész nyugodtan tanulhat tőle. Nem fogja ő magát akadályozni — suttogetta a csupacsont asszony.

Nem tudtam mit válaszolni.

— Fiatalember, vacsora előtt vagy vacsora után van? — kérdezte dallamos olasz kiejtéssel Paolo Bovi úr, a házigazda, miközben lesegítette felöltömet. — Foglaljon he'yet.

— Vacsora előtt vagyok, Bovi úr — vá'aszoliam ámulva a kérdésem. Az öregasszony nehézkes léptekkel vissza totyogott azon az ajtón, amelyen az előbb kijött. Kés idő múlva egy karcsú, finomvonalú úveget és három kristálypoharat hozott elő. A poharakat vigyázva az asztalra tette, az úveget pedig kérkedve elem tartotta:

— Louis XVI, eredeti francia konyak. Ilyet biztos nem ivott még... Mi is egész kivéte'es esetekben nyúlunk hozzá.

Furcsán hatott a mód, ahogy kezeltek. Bántott ez az egész titokzatosság. De nem akartam kérdésemmel to'akodni. Gondoltam, lassan majd csak feltárnak mindent. A konyak valóban elsőrendű volt. Szerettem volna valami érdekeset mondani XVI. Lajossal kapcsolatban. Hosszan gondolkodtam, mígnem Laroche Foucauld-Liancourt márkí jutott eszembe. Elmondtam a két öregnek, hogyan ébresztette fel ez az úr XVI. Lajost azon az éjjen, amikor a munkások bevették Bastille várát.

Megegyeztünk az árban, megígértem, hogy másnap kora reggel elhozom a holmimat, s mindjárt ki is fizettem a lakást. Aztán átvezettek az újonnan bérelt szobába. Az e'őszobából nyíló második ajtó vezetett oda. Tágas, szépen berendezett szoba volt. Közepén hatalmas

mahagóni asztal, az utcára két nagy francia ablak nyílt, melyet most nehéz plüssfüggönyök takartak el. Az egyik sarokban magas, előkelő rokokó stíusú ágy emelkedett. Ott aludt Igor, az örül. Tőle nem messze egy szépen faragott magas támlájú szék, rajta hegedű. A sarokban kottaállvány, körülötte szédbálya kottakönyvek, kottafüzetek. A szoba ellenkező sarkában spanyolfallal, függönyökkel elbújtatott ágy. Ez volt hát az én ágyam. A mennyezetet hatalmas kristálycsillár lógott, de csak egyetlen vészafényű égő erőlködött a kristályok erdeje mögött.

A parván mögött ágyamon kívül még egy hatalmas faragott íróasztal bűt meg. Nehéz volt a levegő, érezni lehetett, hogy régen szellőztették a szobát.

Az ember új környezetben mindig különösen érzi magát, de ezt a halálos fojtogató hangulatot soha, de soha nem éreztem még eddig. Végtelenül bántott, hogy olyan könnyelműen beleugrottam ebbe a dologba, hogy olyan vigyázatlanul belementem ebbe az esztelen bérletbe.

Másnap áthordtam homimat. Nem vagyok ijedős, de nem volt mindegy egy szobában aludni egy örülltel. Igor azonban éjjelenként egész nyugodtan viselkedett. Ha netán ébren volt, amikor hazajöttem, illedelmesen köszönt, aztán folytatta fogalatoskodását. Hegedűjén kívül semmi sem érdekelt. Egy délután, amikor a szokottnál korábban hazakerkeztem, a levegő igen használt volt és szerettem volna Igorral egyetértésben szelöztetni. Neki semmi ellenvetése nem volt, és igen-igen elcsodálkozott, amikor nagy, karikás szemei előtt kitértam a két nagy francia ablakot. Úgy tűnt, mintha még sohasem látta volna őket nyitva. Igor viaszszánga, sovány, hajlathátú, harminc év körüli ember volt, beest nagy szürkéskéék szemekké!, csontos hosszú ujjakkal és őszbevegyült fekete hajjal... Bovi asszonyság különös figyelmet szentelt neki, de csupán háromszor naponta, étkezéskor, különben feléje sem nézett. Igor minden evés után egy csésze teát ivott, s utána mély álomba merült. Paolo Bovi úr csak délután járt haza. Akkor levetette kitűnően szabott fekete öltönyét és ponyvaregényeket olvasott.

Már két hete laktam náluk, amikor Bovi úr egy este különösen kedélyes hangulatban tért haza, egy vöröshajú harminc év körüli fiatalemberrel. Hórnok alatt sással befont borosüveg lapult. Az öreg olasz bocsánatot kért kedves

nejétől, hogy tudta nélkül kávéházba tévedt, de... nagy dolgot történt! Eőször hallottam Bovi urat ilyen hangosan beszélni.

— Hol van a mi kedves aibérlőnk?! — hallottam kellemes baritonját az előszobából. Aztán benyitott.

Iddogáltunk. Az öreg elmondta, hogy a háború után most már sor került a nyugdíjak rendezésére. Bovi úr ugyanis nem volt magánzó. Kántor volt. Kántor a javából, ahogyan ő mondta. Egész életében valami nagy, valami hatalmas célja volt. De sohasem érte el. Az egyetlen dolog, amit elért, a nyugdíj volt. Bovi úr először beszélt hangosan a saját lakásában. Felesége nagy szömyű ködéssére kijelentette és becsületszavára megfogadta, hogy templomba soha többé nem teszi a lábát. Nem tudtam, milyen magas célokról álmodozhatott az öreg évekig, az orgonabilentnyűk rengetege között tapogatóva, de annyi biztosnak látszott, hogy valamiben végtelenül csalódott.

— Nem baj — mondta hamisan mosolyogva —, de itt van a kezemben még egy üzlet — és feleségére kacsintott. Az viszont dühösen rákiáltott. Fogalmam sem volt, min töri vén fejét az öreg olasz.

Este tízig iddogáltunk. Az öreg néha az Ave Maria-t dúdolgatta. A vörös fiatalember idegesnek tűnt. Keveset és zavartan beszélt. Vizenyős szemét sűrűn lehunyta, mintha erőt és nyugalmat akart volna gyűjteni a további társalgáshoz. Egész este nem mondott semmi érdekeseit, s fanyarul mosolygott az öreg kántor egyre sikamosabb viccein. Hosszú, csontos kezeit hol zsebredugta, hol az asztalra helyezte. Ujjai idegesen remegtek. Pontosan emlékszem arra a kis karambolra, amikor poharát felborította. Arca elfehéredett, szeme tágrányított, ajkain hol mosoly, hol kétségbeesés rángett. A kis baleset az öreget egy csöppet sem zavarta hangoskodásában. Egyetlen intéssel tudtára adta feleségének, hogy az abrosz teljesen fölösleges. A vörös fiú pedig valami bocsánatkérést rebegett. S abban a pillanatban felvillant előttem egy arc. Ez a fiatalember végtelenül emlékeztetett egy különös hazafira. A háború alatt hallottam róla és láttam is egy alkalommal azt a fiatal vörös sofőrt, aki egy halottaskocsinak átalakított öreg Fordot vezetett, a koporsóban pedig fegyvert és lőszert szállított. A szomorú kíséret elásta a koporsót, hol egyet, hol kettőt, aztán az éj leszálltával a „tetem” jó kezekbe került. Egy szép nap eltűnt

a fiatal sofőr. Talán megneszelte, hogy nyomában vannak és sürgősen visszavonult. Nem tudom miért, de ez a fiatalember végtehetően emlékeztetett arra a halottaskocsisra. Nem hagyták békén a dolog. Pontosan tudni akartam mindent hallgatag vendégünkről. Végre az öreg kissé félbeszakította karatyolását. A vörös fiú arra a kérdésemre, hogy mi a foglalkozása, csak mosolygott. Úgy tett, mintha nem értette volna a kérdésem. Kellemtelenül éreztem magam. Bolonddá tesz, gondoltam. Szívem egyre hevesebben vert. A vörös fiatalember még mindig színtelenül mosolygott, balgán, szeme sarkában icipici könnycseppe. Akkor föltek, és átment a másik szobába, ahol Igor aludt. Az öreg meg sem moccant. Megint szavalt. Félhangon, olaszos akcentussal. A néni a rekamién ült. Habár az öreg félhangon szavalt, hátborzongató, süket csend honolt a házban. A nénikére tévedt a tekintetem. Jóformán nem is ismertem még. Tudtam, hogy létezik, hogy sovány, hogy rekedt, mély hangja van, de semmi más nem tudtam róla. Ott ült most végtelen nyugalommal a rekamién. Kissé bandzsál acélkék szemét félig lehunyta, alsóajkával kissé beszívta a fésőt, hajlott orra valami különös keménységet kölcsönzött arcának. Haja, legnagyobb csodálkozásomra, éjféketén csillogott. Alig erőszakoskodott itt-ott egy-egy ezüst szál a dús fekete fonatokban. Tekintetét mindig hosszan és marón azon nyugtatta, aki beszélt. Most az öreg Bovi duruzsoló csupán, s az asszony hidegen szemlélte a minden bizonnyal értékes könyveket. Megborzadtam. Ilyen biztos, fölényes, hideg hóhértekintete talán még Napóleonnak sem volt. Hajlott orra, parancsoló keskeny ajka, szögletes ráncos arca valami borzasztó nyugodt büszkeséget rejtetett. Szinte féltem attól, hogy abban a különben idegtépő csendben megszólal. A percek múltak, s ő félelmetesen tovább halgatott, szabadvalva acélkék tekintetével. Végre visszatért a vörös fiatalember. Az öregasszony szemében egy kis öröm csillant fel, amikor a vörös kócos fej előbukkant a nehéz ajtó mögül. Nem, nem, nem is öröm volt az, inkább káröröm. Maró káröröm. Szinte vártam, hogy becsmérelni, alázni kezdik az öreggel együtt ezt a félénk, ideges vendéget. De mindvégig rideg figyelmességet tanúsítottak iránta. Amikor pedig szólni készült, mindketten aggódva fordították feléje tekintetüket. Borzasztó volt ez a különös, néma, titok-

zatos kapcsolat, amit lassan felfedeztem közöttük. Egy icipicit boldog voltam, hogy semmit, de semmit nem tudok róuk.

Később a vörös fiatalembert holtrezegen vezettem le a csigalépcsőn. A kijáratnál egy pillanatra megállt és dadogva megkért, hogy másnap délután menjek el az Európa kávéházba, várni fog ott este hétig. Amikor nagynehezen feballagtam, az öreg Bovi virágos kedve csúcspontjáról szavalt valami áhítatos latin verset és időnként nagyokat kacagott.

Lefeküdtünk. Alig aludtam el, amikor íróasztalomon valaki felkattintotta az asztalilámpát. Mámoros fejjel nem láttam mindjárt, ki az. Előbb azt hittem Igor, de amikor láttam, hogy az illető előre-hátra leng, felismertem Bovi kántor urat. Leült az ágyamra. Nagyokat szuszogott, aztán halkán beszélni kezdett:

— Jézus nem tűrte volna az embervásárt, ugye?

— Nem értem, Bovi úr, ha nem sérteném meg: fekdüdjön vissza ágyába. Kedves felesége rossznéven veszi majd szökését.

— Nem, nem. Kedves fiatalúr, nem ért maga semmit! Nem érti maga, mire várok én már hónapok óta, mit remélek... Nem érti maga, hogy az ilyen érezt koponyákban milyen tökéletes szerkezet működik. Hiába, az embernek legalább ötven évre van szüksége, hogy tökéletesen számíthasson. Itt hiba nem eshet. Tudom, kedves barátom, hogy magának is vannak számításai, de elfelejti, hogy az ember is épp olyan üzleti cikk, mint bármi más. Vagy ha nem feleli is el, maga túl jó ahhoz, hogy elképzelhesse, hogy ilyen — maguk, fiatal emberek szerint — mocskos dolog üsse fel magát hétköznapjaiban. Ahhoz külön intelligencia szükséges... Ahhoz, hogy valaki ne az árut, ne a pénzt, hanem az üzlet tökéletességét nézze, ahhoz legalább ötven-hatvan év szükséges, ötven-hatvan tökéletes családi békében lefolyt esztendő. Mit mondtam az előbb, tisztelt fiatal úr? Azt-e, hogy az üzletnek tökéletesnek kell lennie? Igen. Az a különös élvezet. Csemege. A nyerevény, az anyagi nyerevény, csupán egy szükséges formáság. Az üzlet fineszeit kell élvezni... Ó, kedves barátom...

Az öreg o'asz átszellemülten suttogott. Fogalmam sem volt róla, mivel van ez a prédikáció összefüggésben. Miért és mi hevíti így fel egy levitézlett öreg úr

fantáziáját annyira, hogy halántékán szemlátomást kidagadnak, megvastag-
szanak a kacsaringós erek és petyhüdt
arcára gyenge pír fut. Már szinte reme-
geit az izgalomtól. Aztán küönös büsz-
keséggel összéb vonta magát vörös
brókát házikabátját, kiegyenesedett, s
picinyke gúnyos kacajjal eltávozott. Meg
voltam győződve arról, hogy az öreg
olasz nem ép rugalmas agytekervényei-
ben a kicsiny rövidzárlatot a nehéz
Chianti bor idézte elő.

Másnap déután a szokottnál előbb el-
hagytam az egyetemem. Az egyik ismer-
rősom valami munkát ígért. Szükségem
volt a pénzre, mert a szakkönyvek nagy
részét külföldről hozattuk. Miután az
egyezkedés megtörtént s bemutaták az
egyik magas hivatalnok kisfiát, akinek
majd különórákat adok három-négy tan-
tárgyból, hazafelé vettem az utat. Akkor
ötlött eszembe az előző este... A vörös
fiatalember...

Alig találtam rá az *Európa* kávé-
házra. Egy igen-igen keskeny utcában
bújt meg. Azok közé a szerény kávé-
házak közé tartozott, melyekben egyet-
len szál zongorista szórakoztatta vagy
idegesítette a betévedt vendéget. A vö-
rös fiatalember valóban várt már rám.
Ottan háborús feketekávé szűrőszög-
gett. Kávépótlóbó: és vízvezetéki vízből
kombináltat. Én egy pohár eperpálinkát
rendeltem, mivel még vacsora előtt tér-
tem be erre a beszélgetésre.

A fiatalember szemelláthatólag za-
varban volt. Vörös haját babrálta, köhé-
selt és általános dolgokról szóló pár
szót. Aztán egyszerre megragadta jobb-
karom és izgatottan, de egész halkán
másra tért.

— Kérem, kedves barátom, nem tu-
dom hogyan sikerül majd elmondanom
az egész dolgot, abban sem vagyok biz-
tos, hogy jó helyen kopogok a bajommal,
de fogadjja olyan jószándékkal az égé-
szet, amilyennel majd feltárom. Maga
egy hibbant emberrel lakik egy szobá-
ban, ugyebár? Egy harminc körüli
fiatalemberrel, akinek idegei fe'mond-
ták a szolgálatot. Mikor?! Egy héten át
minden este légitámadást élt át a leg-
veszélyesebb helyen. Kicsoda ő? Egy
fiatal zenetanár, akit az én és még
két barátomra bízott, amikor elvezet-
ték. De mit tehattünk egy ilyen ideg-
ronccsal? Hova vihettük ezt a szeren-
csétlent. Ember volt és lélegzett! Egy
olyan valakinek a fia, akit mindhárman
nagyra becsültünk és szerettünk! Csend-
re, nyugalomra volt szüksége ennek az
idegroncsnak. Mondja, kedves barátom,

hol találhattunk volna mi akkor ezen a
földkeregségen egy csendes és nyugal-
mas szobácskát? És találtunk. Kieszel-
tünk egy lehetetlen, valószínűtlen mesét
valami hegedűművészről és Ameriká-
ban élő milliomos szüleiéről, kik majd
óriási összeget adnak annak az ember-
nek, aki fiukat biztonságban, nyugodt
helyen tartja a háborús zűrzavaros idő-
ben. Leveleket hamisítottunk és keres-
tük az áldozatot. Az öreg Bovi lépre
ment.

A háború befejeződött, de mi saját
magunk is oly labilisam álltunk lelki-
erőnkkel, hogy képtelenek vagyunk ezt
a borzasztó játékot megszakítani. Így
hát kíméletlenül tovább nyúluk. Az
öregek pedig mind mélyebben lovalják
magukat az egyre fantasztikusabbá váló
mesébe. Nem tudom, hová jutunk. Hol
van a vége, hol van a vége?! Az öreg
Bovi szinte belekergült már a lehetetlen
kombinációkba. Magát, kedves barátom,
szükségből vették fel, mert pénzre van
szükségük, érti? De ez nem mehet to-
vább! Igor apja ki tudja, melyik tömeg-
sírban hever, hisz a háború már fél éve
véget ért és ő még mindig nem jelen-
kezik. Segítsen rajtunk, fiatalember! —
Remegő kézzel emelte ajkához az ócska
cserépcészét, aztán lehajította a fejét.

Az öregkopott zongoránál egy féllábú
húszéves legényke ü t. Sötét szemüveget
viselt. Szinte ugyanabban a pillanatban,
amikor vörös asztaltársam befejezte kü-
lönös meséjét, a zongora felzúgott.
Beethoven, jegyeztem meg magamnak
hallan. A vörös még mindig elhajtott
fővel ült. Azt hiszem, nem törte a fejét
va ami nagy dolgon, csupán félve várta
a választomat. Félve, szinte remegve.
De mersze nem volt, hogy a szemembe
nézzen. Ott ült megtörve, félig-meddig
elvezve. Cigarettaikat vett elő szivar-
zsebéből. Házigyártmányúak voltak. Va-
laki tétlenségében készítette őket, talán
cigarettaacsutkákból. Valaki végtelen-
ségbe nyúló unalmas óráit töltötte
ezzel. A legény kettétört egy ciga-
reitát s az egyik felére rágyújtott.
Mégfigyeltem, ujjai egyáltalán nem vol-
tak sárgák, mint a szenvedélyes dohány-
zóknak szokott. Sőt a szokottnál féhé-
rebb keze volt, a karbidfényben csak úgy
villogott. A Beethoven-koncert befe-
ződött. Pontosan hat óra volt. Az abla-
kon túl sötét utca lapult, a szél vadul
kavarta rajta a havat és két-három eb
döcögött végig rajja. Sötét, néptelen
utca. Egy ócska, öreg rádió híreket re-
csegett. (Csupán a bárpu:tnál maradt
annakidején sértetlen a vezeték.) A fia-

Acs

József

szövegrajza

tal zongorista kopogott, totyogott el előtünk nyikorgó falában. Fekete szemüvege mögött csak a szemüregek tátongtak. Asztaltól asztalig topogott, a bárpulthoz igyekezett. Vörös asztaltársam szemében rémület villant fel. Minden bizonnal észrevette, hogy érdeklődéssel kísérem a vak zongoristát, és attól félt, hogy figyelmem teljesen elterelődik az ő problémájáról. Valóban, az örült hegedűművész vagy zenetanár tragédiája megmagyarázhatatlan okoknál fogva kevésbé vonta magára érdeklődésem, mint ezé a vak félábú kamaszé. Ezé a forradásos arcú, behorpadt, mély szemüregű kis virtuóze, akinek borzasztó csontos, kapaszkodó kezei úgy remegtek a fehér karbidfényben, mint valami halálból visszavergődő csontváz fagyszítta, esőmosta csontkeze. És ami a legérdekesebb, nem éreztem lelkiismeretfurdalást és eszembe sem jutott bocsánatot kérni rémült asztaltársamtól. Egyelőre jobbnak tartottam nem kinyilvánítani gondolataimat. Ellhamarkodott lépés lett volna.

Megrendeltem még egy eperpálinkát. A kávéház hideg volt, mint a jégverem, én pedig feöltömet szokásból itt is levetettem. Az eperpálinka melegített és éhes gyomromat kicsit kábította. A vörös mintha megénekedett volna. Fehér keze

villogtak. Fejét lehajtotta és az ócska cserépcsészét nézegette. Akkor egy hangos társaság vonult be a hatalmas ajtón. Már meglehetősen virágos kedvben voltak. Erdekődéssel szemléltem őket és találgattam, vajon kik lehetnek. Ahogy a hangzavarból kifejtettem, valamilyen árusok. Öten voltak. Négy férfi és egy nő. A nő valószínűleg az utcán csatlakozott a már félig részeg emberekhez. Alig ültek le, máris pohártörésbe és eszeveszett ordibálásba kezdtek. A nő sivalkodott. És akkor a félábú zongorista visszabotorkált kopott zongorájához. Aztán egy Dunajevszkij-keringőt játszott. Asztaltársam, a vörös fiatalember magábaroskadva, lehajtott fővel ült és igyekezett nem észrevenni az új vendégeket. Néhányszor felemelte a fejét és úgy látszott, mintha szólni akarna, de tovább hallgatott. Várta a válaszom. Én pedig most megint a vörös sófőrré gondoltam, aki annak idején oly hirtelen visszavonult, elhagyva öreg halottaskocsiját. És amíg ő ott velem szemben lehajtott fővel várta válaszom, addig a zongorán már nem Dunajevszkij, hanem valami sikamlós nótához kíséretet játszott a vak, félábú, sovány virtuóz. Arcán erőltetett mosoly verekedett a vörösés:ila komor forradásokkal. Asztaltársam pedig újabb cigarettákat vont elő

szivarzsebéből. Szintén olyan házigyártmányúakat, melyeket valaki hosszú, télen óráiban készített különös gond-
dal, alighanem cigarettacsutkákból. És akkor este hét óra négy perckor ezeket mondtam neki:

— Azt hiszem, maga végtelenül gyáva ember! Nem segíthetek magán! — Azzal fizettem és elkészöntem. Még láttam, amint szeme sarkában meghízik a könny-csepp, de azt már nem láttam, hogy le-
gördül.

A szél vadabbul kavarta most kint a porrá fagyott havat és az utca még sötétebbnek tűnt. Nem fáztam, melegít-
tett az eperpálinka. És most kint az utcán valami különös dolog történt ve-
lem. Előbbi nyugodtságom egyszerre fel-
borult. Kétkedni kezdtem minden lé-
pésemben. Úgy éreztem magam, mintha
alknamezón kellene áthaladnom. Bizony-
talanság kerített hatalmába és ez a
bizonytalanság valami borzasztó, meg-
magyarázhatatlan félelemből eredt. Igye-
keztem föltární okát, eredetét, de nem
sikerült. Úgy gomolygott bennem ez a
bizonytalanság, mint valami maró köd,
éreztem, hogy szemeim is elhomályosod-
nak. Ez a bizonytalan állapot három
napig tartott. Sem láttam, sem hallot-
tam. Mindent ösztönszerűen cseleked-
tem. Az egyetemen készített jegyzetei-
met egy hónappal később nem tudtam
megfejtetni. Három nap után ez az ön-
kívület valami határozott érzéssé válo-
zott, a tehetetlenség érzésévé. Állandóan
fájt bennem valami, mert képtelen volt-
tam valamit megtenni. És fájt, és sajgott
kimondhatatlanul... Néha szinte sirás-
sal küzdöttem. De sehogyan sem tudtam,
mit is tegyek. S amikor Igor nagy, bá-
natos, beesett szürkés-kék szemére té-
vedt a tekintetem, a tehetetlenség sajgó
fájasát annál vadabbul éreztem. Ezer-
szer feltettem magamban a kérdést: Mit
csináljak? Mit is akarok? Akarok-e
egyáltalán valamit? Vagy hogyan aka-
rom, ha akarom? És mi tart vissza, ha
nem akarom! Vajon Igor szerencsétlen-
sége nem hatott-e meg eléggé, hogy el-
határozzam magam valamire? Vagy
valami sokkal nagyobb dolog tart visz-
sza? De mi, de mi, de mi?! Vajon az
a féllábú zongorista nem engedi, vagy az
eltűnt sofőr és a vörös fiatal ember kö-
zötti hasonlatosság? Ez a tehetetlenség
annyira fájt már, hogy egyre dühösebb
lettem. Akkortájt történtek életem leg-
szégyenletesebb esetei. Soha sem tudom
azokat a tetteket megmagyarázni, de ér-
zem, nagyon érzem, hogy a tehetetlen

ember lelkiületének korcs szüleményei
voltak és hogy mindegyik eset szoros
összefüggésben volt azzal a lelkiismeret-
furdalás nélküli estével abban a füstös
kávéházban, amikor hosszú megfontolás
után gyávának neveztem a vörös fiatal-
embert és különös élvezettel hallgattam
a vak zongorista kifogástalan Beethoven-
koncertjét. Igen. Sohasem tudtam meg-
magyarázni és megbocsátani magamnak
azokat az eszteleniségeket, amelyek csak
elősegítették Igor tragédiáját. Ha köz-
vetlenül nem is, közvetve Igor sokat
szenvedett azok miatt az eszteleniségek
miatt. Sőt mi több, kibírhatatlan, pök-
hendű, alattomos, gerinctelen lettem.
Már emítettem, hogy egy magas hiva-
talmok kisfiának tartottam különórákat.
A gyerek tanulmányi eredménye észlel-
hetően javult. Egy koratavaszi napon a
gyönyörű, rendezett kertben tartottuk a
franciaórát. A kert akkor ébredezett. A
fák virágoztak, a pázsit kertészkére
várt. A kert végében hatalmas, szép
tyúkketrec húzódott meg. Az öreg hiva-
talmoknak fajtyúk-tenyésztés volt a szen-
vedélye. Hat gyönyörű vörösizlandi tyúk
és egy hatalmas vörösizlandi kakas élte
boldog életét a gondozott ketrecben.
Aznap déelőtt találkoztam a vörös
fiatalemberrel. Csak állt és nézett rám
könyörgő tekintettel és szeme sarkában
egyre húzott a könnycsepp. De nem kér-
dezett, nem szólt egy árva szót sem. És
délután, amikor kis tanítványom nagy-
nehezen megértette az *avoir és être*
segédigék használatát, szememben égett
a vörös szín, a vörös haj, a vörös haj, a
vörös sofőr, Igor vörös ágyterítője, a
vörös szín ott táncolt szemem előtt, de
nem tudtam, miért, és akkor rátévedt
tekintetem a vörösizlandi fajtyúkokra.
Aig vártam, hogy befejeződjön az óra.
Alig vártam, hogy elmeneküljek ebből
a vörös udvarból. Menekülni? — dőb-
bentem meg. Miért menekülni! Igen,
miért mindig csak menekülni, mene-
külni! A kislegény már régebben meg-
ígérte, hogy bemutatja célővő tudomá-
nyát. Most alkalmat adtam neki. Távo-
zásom után sorban agyonlövődözte
elsőrendű légpuskájával a gyönyörű
vörösizlandi tyúkokat. Két nap múlva
apja, a nagyhivatalnok jajveszékeve
mesélte, hogy a gyerek pontosan a tyú-
kok fejét lőtte szét. Nem tudom, boldog
voltam-e azután, amikor megint a kert-
ben tartottam az órát és nem zavart a
baromfiketrec vörös népsége, sőt élvez-
tem az üvegházból átültetett vérvörös
korai rózsák nyugalalmát.

Odahaza az élet folyt, mint különben. Igor hegedült néha, de soha, soha egy szót sem szólt senkihez. Boviné minden nap megkérdezte, tanulok-e délután. Ha azt válaszoltam, hogy igen, akkor Igor aludt. Én pedig hetente hatszor biztosan azt mondtam, hogy igen, tanulni fogok. Ma fáj ez nagyon, hisz hetente talán kétszer néztem bele könyveimbe. Képtelen voltam tanulni. Idegszállaim remegtek és képtelen voltam két percnél többet könyveim mellett tölteni. És fájt, hogy Igor alszik, és idegesített, hogy alszik, dühített, hogy szuszog. Az öreg Bovi úr pedig naphosszat számításait tökéletesítette. Hosszan beszélt a nagy üzetről feleségének, aki több, mint valószínű, nem is hallgatta. Az asszony alsóajkával beszívta a felsőt és titokzatosan hallgatózott. Ő nem beszélt terveiről, de annyi bizonyos, hogy sokkal nagyobb és sokkal több volt belőlük csontos, aszott koponyájában, mint az öreg Paolo Boviéban.

A ház csendje kibírhatatlan volt számomra. Hiányzott valami állandó icipici zaj, azaz az ember tudatában él és amely a legegyszerűbb és egyetlen meggyőző jele annak, hogy a szobákban emberek élnek. De ez az icipici zaj nem létezett. Hiányzott. Itt, amikor szólt valaki, a hang annyira síri volt, hogy szinte megijedt saját magától és igyekezett rövid lenni és egyre halkabb. Egy nap elhatároztam, hogy megszólaltatom azt az icipici hangot. Én fogom megszólaltatni. Azon a délutánon „nem tanultam”. Igor, ahogy számítottam is, nem aludt. Fővette hegedűjét és játszott. Hosszan zengett a hang, de ez nem az a hang volt, amit én akartam megszólaltatni. Ez borzasztó, gyilkoló, vádoló hang volt. Ez gépfegyvertűz volt, a leg-groteszkebb zene, amit el tudok képze-
ni. Volt ebben abból a szerencsétlen, félbeszakított Dunajevszkij-keringőből is, abból a sikamlós nótakíséretből is, a faláb kopogásából is. Igor mesterséges, borzasztó álmainak sötét rémei szólaltak meg ebben a végtelenségbe nyúló hangban. Ez már annyira fájt, hogy szinte csorogtak a könnyeim. Túl kell kiabálni, túl kell kiabálni ezt a hangot!!! Másnap a régiségpiacon egy öreg gramofonon akadt meg a szemem. Megvettem. Olyan régifajta, nagytölcséres, rügös gramofon volt. Vettem hozzá két lemezt. Egy gyermekdal és egy rég elfelejtett, háború előtti kuplét. Amikor Igor hegedült, én a kuplét tettem fel. Zengett a ház. Reszegett-ropogott az öreg gramofon. Igor csak játszott az övét tovább. Ádáz harc

volt ez. Izgatottan tekertem a gramofon felhúzóját, de az a hang, az az icipici hang nem jelentkezett ebből a zűrzavarból. Boviné megsokallta a dolgot és Igor többé nem hegedült. Aludt. Mélyen, mindig, mindig. És a sükettség megint ráereszkedett a szobákra.

Nem látogatott bennünket senki. Soha senki. Azaz, egy fehérarcú, suttagó néni jött hetente és egy kis csomagocskát adott át gyorsan a ház asszonyának, az pedig előre kiszámolt pénzt nyomott a kezébe érte. Szinte szó nélkül történt ez a kis jelenet minden pénteken.

Az öreg Bovi mind hangosabb lett, mind erélyesebb hangon fejtegette üzleti elveit. Mind zavarosabban, érthetlenebbül. Egy nap az asztal tetején állva szavalt a mély meggyőződését, hogy Jézus nem fog beavatkozni az üzletbe, ha az tökéletesen igazolt és üzleti szempontból támadhatatlan. Tehát konstruálni, építeni kell a jó üzleti fogást. Hosszasan, alaposan, érett fejfel.

Vizsgálaim egyre közeledtek, a tanulás azonban nem ment. Még mindig nem ment sehogyan sem. Már-már orvoshoz folyamodtam, amikor Igor meghalt. Egyszerűen nem ébredt fel többé. Az altatóra nem volt szükség. Nem, nem tudom leírni azt a borzasztó rémületet, amit az öreg Boviné arcán láttam. Azt hittem, abban a pillanatban meghal. Elsápadt, szemei kitértek, nyakán kidagadtak az erek és nyöszörgött hosszasan, órákig...

*

Igor eltemettük. Gyönyörű májusi délután volt. Orgona illatozott végéig a temető soron. Bogaraktól, madaraktól zengett a levegő. Bovi úr nem akarta megérteni, nem akarta felfogni, mi történt. Kacagott, mesélt összevissza. Kénytelenek voltunk visszavezetni a temetésről. Alig voltunk ötven-hatan a halottaskocsi mögött: Boviné, a fehérarcú asszonyka, Vanda, aki annakidején Boviék címét adta, a vörös fiatalember két barátjával és én. Eltemettük a szerencsétlen zenetanárt. Hazafelé menet a vörös fiatalemberhez és két társához csatlakoztam. Vörös ismerősöm mintha hosszú évek lidérces súlya alól szabadult volna fel egyszerre. Betértünk egy kerthez yiségbe. A vörös vendéget meg. Igorról egy szó sem esett. Egész másról beszélgetünk. Éjjel után holtrezegen botorkáltam haza. Vége volt annak a napnak is. A hosszú nyomasztó napok

véget értek, de én nem nyugodtam meg. A vörös fiatallembert sűrűn láttam Igor halála után. Sovány, csontos arca megkerekedett, sőt a'ig tudta elrejtteni egyre növekedő pocakját. Szép ruhában járt, mindig vasaltan, kimérten.

Az öreg Bovi mind kibírhatatlanabb lett. Reggeltől estig kiabált. Már a szomszédokat is zaklatta zagyvaságaival. Egy nap a lépcsőházban ordítozott teli tüdővel, hogy a lakók mind kisereglettek

és nevettek vagy sajnálkoztak az öreg agyalágyulton. S egy szép napon megint bekopogott a fehérarcú, sepegő néni, kicsi csomagot adott át Bovinének — kinek az arca már rég nem volt olyan erélyes, kemény, pökhendi — átvette az előre kiszámolt pénzt és gyorsan eltűnt. Azon a napon Bovi úr megjuhászodott. Jobbnak látta hosszúkat aludni, mintsem naphosszat tökéletesre tervezett üzleti fogásával bajlódni.

Szitkos monológ egy hallgatag erdőhöz

Torok Csaba

Gyávák!... Gyávák a fáid, hallgatag hatalom!
Színforgató lombod alatt sebbel csitul
minden madár... Szél ha lobban, félve zizzen
minden levél csápjáidon! Pisszogsz, duzzogsz:
„Csend legyen hát!” Fenyőerdő csínján zúgjon,
s ha magját hordó toboz hullik, ne verjen
zajt, ne pattogjon: hangját veszti puha mohon!
Fáid...? Ti, kimért sorokba ültetett, meddő,
akasztófát és gyantás koporsó-deszkát termelő
életműhely munkásai, félre lépni nem mertetek,
elrejtetni, befogadni, mikor nektek hoztam
magam táplálékul sárgán futó homok helyett!
Hoztam magam, önként tettem, rég hitetlen,
s nektek nem kellett ez a pogány adomány...? !
Lettem volna bár vérbeli vérszomjas zsvány...
Ez a zsákmány nem hoz neked semmi hasznót:
Lehetnék-e híres-neves áldozat, rablott
vérdíjat nem tűztek ki fennen hordott fejemre! ?
Nem nagy vagyon, nem nagy falat, fattyú-fajzat,
gamó, fütykös nincs mellettem... Tehetetlen
martalékul kellett volna jelentkeznem, üldözötten,
száműzötten, gyilkos késsel tarsolyomban, lopott
pénzzel, lopott lóval, lovam hátán elcsalt lánnyal,
megvesztetten... Akkor lennék tiszta fogás! Így? Más...
Gyanús vagyok, hisz nincsen bűnöm, könnyű vagyok:
nincsen marhám, pandúr-csaló, rojtos gatyám!
Gyáva, szutykos számításod, jövőd kunkorgó görbéit
önnön nyakadra fonod, fojtogató borostyánnal
koszorúozod véred szívó, hitvány férgeidet...!
Kérdezem én: Jól teszed ezt? !
Neked igazi rózsasándorok kellene, kik fokossal
gyilkolnak útszélen, nem úgy mint ez újak!
(Nem úgy a maiak!)
Nem kellettem? Kiirtalak!

Noviszád, 1960 március 31.

Acs József szövegrajza

Ádám egy délutánja

Italo Calvino

Az új kertész fiatal gyerek volt, hosszú haját vászonpánttal szorította le. Felfelé jött a kerti úton, egyik kezében a teli öntözőkannát vitte, a másikat meg kinyújtotta, hogy egyensúlyozza a terhet. Lassan és figyelmesen öntözte a palántákat, mintha tejet öntene a kávéhoz; a zsenge növény körül a sötét folt egyre nőtt, s amikor elég nagy és puha lett, felemelte az öntözőkannát és a következő palántára irányozta. Szép mesterség lehet a kertészet, gondolta magában Maria-nunziata — aki a konyhaablakon át nézte a fiút —, mindent olyan szép nyugodtan lehet csinálni. Úgy találta, hogy a fiú már túl nagy ahhoz, hogy rövidnadrágot hordjon. És ahhoz is, hogy ilyen hosszú haja legyen, mint egy lánynak. Abbahagyta a mosogatást és kihajolt az ablakon.

— Hé, fiatalember, — kiáltotta.

A kis kertész felemelte fejét, meglátta Maria-nunziatát és rámosolygott. Maria-nunziata meg válasz helyett nevetni kezdett, mert még sosem látott fiút ilyen hajjal és ilyen hajleszorító pánttal. A kis kertész intett neki, s

Maria-nunziata ezen még inkább nevetett, mert nagyon mulatságosak voltak a mozdulatai, s most már ő is kézmozdulatokkal magyarázta, hogy mosogatnia kell. A kis kertész egyik kezével hívta, a másikkal meg a dáliaakra mutatott. Miért mutat a dáliaakra? Maria-nunziata kinyitotta az ablakot és kidugta a fejét.

— Mi van ott? — kérdezte.

És nevetni kezdett.

— Akarsz valami szépet látni?

— Micsodát?

— Valami szépet. Gyere, nézd meg. Gyorsan.

— Mondd meg, hogy mit.

— Neked adom, igazán szép.

— Mosogatnom kell. A nagysága is jöhet és ha nem talál itt...

— Akarod vagy nem akarod? No, gyere!

— Várj! — mondta Maria-nunziata.

Becsukta az ablakot.

Amikor kiment a hátsó ajtón, a kis kertész még mindig a palántákat öntözte.

— Jónapot — mondta Maria-nunziata.

Maria-nunziata sokkal magasabbnak látszott a fiúnál, mert szép magas-sarkú cipőt hordott; szinte kár volt ilyenkor, munka közben viselni. Arca gyerekes volt és apró a nagy fekete hajsátor alatt, sovány lábai kislányosak, de alakja, melyet a kötény eltakart, már elég fejlett volt.

— Jónapot — mondta a kis kertész.

A fiú bőre napbarnított volt az arcán, a nyakán és a mellén is, bizonyára egész nap félméztelenül járkált.

— Hogy hívnak? — kérdezte Maria-nunziata.

— Liberosonak — mondta a kis kertész.

Maria-nunziata elnevette magát és megismételte:

— Liberoso... Liberoso! Micsoda fura név!

— Eszperanto név — mondta a fiú. — Azt jelenti „Szabadság” eszperanto nyelven.

— Eszperanto? — kérdezte Maria-nunziata. — Te eszperanto vagy?

— Az eszperanto nyelv. Apám tud eszperantóul.

— Én kalabriai vagyok, — mondta Maria-nunziata.

— Hogy hívnak?

— Maria-nunziatának. — És ismét nevetni kezdett.

— Miért nevezsz te állandóan?

— Azért mert Eszperantónak hívnak.

— Nem Eszperantónak, hanem Liberosónak!

— Miért?

— És miért hívnak téged Maria-nunziatának?

— Ez a Szentszűz neve. Engem úgy hívnak mint a Szentszűzet, a bátyámat pedig úgy mint Szent Józsefet.

— A bátyádat Szent Józsefnek hívják?

Maria-nunziatából kirobbant a nevetés.

— Szent József! Dehogy Szent József! József!

— Az én bátyámat Germinalnak hívják, a hugomat meg Omniának.

— De mutasd már meg azt, amiről beszéltél — szólt rá Maria-nunziata.

— Gyere — mondta Liberoso.

Letette a kannát és kézenfogta.

De Maria-nunziata megállt.

— Előbb mondd meg, hogy mi az.

— Majd meglátod — mondta —, de meg kell ígéred, hogy jól fogsz rá vigyázni.

— Nekem adod?

— Igen, neked adom.

Egy sarokba vezette, egészen a kertfal mellé. A dáiák itt majdnem olyan magasak voltak, mint ők.

— Itt van.

— Micsoda?

— Várj!

Maria-nunziata titokban átkukucskált a háta fölött. Liberoso lehajolt, hogy félretegyen egy virágcserepet, egészen a fal mellett felemelt egy másikat és rámutatott valamire a földön.

— Nézd — mondta.

— Mit? — kérdezte Maria-nunziata.

Semmit se látott; egészen árnyékos sarok volt, tele nedves levéllel és televénnyel.

— Nézd, most mozog — mondta a fiú.

A kislány most valami megkövesedett levélfélét látott, ami mozgott, egy nedves valamit, aminek szeme és lába volt: egy varangyosbékát.

— Édes Jézusom! Irgalmazz!

Maria-nunziata magassarkú cipőjében botladozva futott ki a dáiák közül. Liberoso ott guggolt a varangyosbéka mellett, nevetve mutogatta barna arcából kivillanó fehér fogát:

— Félsz? Hiszen csak egy béka! Miért félsz?

— Varangyosbéka! — nyögte Maria-nunziata.

— Na igen, varangyosbéka. Gyere — mondta Liberoso.

A kislány ujjával az állat felé bökött:

— Űsd agyon!

A fiú védően nyújtotta ki kezét a béka felé.

— Nem bántom, olyan kedves.

— Ez egy kedves béka?

— A békák mind kedvesek. Megeszik a meztelencsigákat.

— Ó! — mondta Maria-nunziata, de azért nem közeledett.

A köténye szélét harapdálta és ferde pillantásokat vetett a béka felé.

— Nézd, milyen szép — mondta Liberoso, kinyújtva kezét a béka felé.

Maria-nunziata közelebb jött; már nem nevetett, csak tátott szájjal nézte.

— Ne! Ne nyúlj hozzá!

Liberoso egy ujjal simogatni kezdte a béka szürkészöld nyálas és dudoros hátát.

— Bolond vagy! Nem tudod, hogy megéget, ha hozzányúlsz, és megdagad a kezed?

— Nekem nem árt. Olyan szép.

Megfogta a békát a nyaka bőrénél fogva, mint valami kismacsskát és a tenyerére tette. Maria-nunziata, aki még mindig a köténye szélét harapdálta, közelebb jött és leguggolt melléje.

— Édes Jézusom! Borzongok! — mondta a kislány.

Mindketten a dáiák mögött guggoltak, s Maria-nunziata rózsaszínű térde hozzáért Liberoso összekarcolt, barna térdéhez. Liberoso másik kezét a béka hátára tette és mindig visszatartotta valahányszor le akart ugrani.

— Simogasd meg te is, Maria-nunziata — mondta.

A kislány a háta mögé dugta a kezét.

— Nem — mondta.

— Hogyhogy — kérdezte — nem akarod?

Maria-nunziata lesütötte szemét, majd a békára nézett és ismét lesütötte a szemét.

— Nem — mondta.

— A tiéd, neked adom — mondta Liberoso.

Maria-nunziata szeme egészen elsötétedett, szomorú volt, hogy vissza kell utasítania az ajándékot, mert még soha senki nem ajándékozta meg semmivel, de a varangyosbékától undorodott.

— Beviheted a házba, ha akarod. Lesz társaságod.

— Nem.

Liberoso letette a földre a békát, s az rögtön a levelek közé bújt.

— Isten veled, Liberoso.

— Várj!

— Be kell fejeznem a mosogatást. A nagysága nem szereti, ha kimegyek a kertbe.

— Várj! Adok neked valamit, valamit, ami igazán szép. Gyere.

A kislány követte a kavicsos utakon. Furcsa egy fiú ez a Liberoso a hosszú hajával, furcsa fiú, aki kezébe veszi a varangyosbékát.

— Hány éves vagy, Liberoso?

— Tizenöt. És te?

— Tizennégy.

— Már betöltötted, vagy csak leszel?

— Betöltöttem, Gyümölcsoltó Boldogasszony napján.

— S az már elmúlt?

— Hát te nem tudod, mikor van Gyümölcsoltó Boldogasszony?

És éppúgy nevetett, mint az előbb.

— Nem.

— Gyümölcsoltó Boldogasszony napja az a nap, amikor körmenet van. Te nem szoktál körmenetre menni?

— Nem, nem szoktam.

— Nálunk otthon szép körmenetek vannak. Az nem olyan vidék, mint ez. Hatalmas mezők vannak tele bergamottal, csupa-csupa bergamottal. Ott mindenki reggeltől estig bergamotot szed. Mi tizennégyen voltunk testvérek és mindnyájan bergamotot szedtünk; öten kicsi korukban meghaltak, édesanyámnak tetanusza volt és egy egész hétig utaztunk vonaton, hogy Carmelo bácsihoz jöjjünk, s utána nyolcan aludtunk egy garázsban. De mondd, miért van neked ilyen hosszú hajad?

Megálltak az egyik virágágyásnál.

— Csak úgy. Neked is hosszú a hajad.

— Én lány vagyok. Ha egy fiúnak hosszú a haja, akkor lányhoz hasonlít.

— Én nem hasonlítok a lányokhoz. Nem a hajáról lehet megismerni a fiúkat a lányoktól.

— Hogyhogy nem a hajáról?

— Hát nem a hajáról.

— De miért nem a hajáról?

— Akarod, hogy valami szépet adjak?

— Igen.

Liberoso a kontyvirágok között keresgélt. Azok már mind kinyíltak és fehér kelyheiket az ég felé fordították. Liberoso belenézett minden kehelybe, két ujjával keresgélt bennük és valamit a szorosán összecukott markába dugott. Maria-nunziata nem lépett be az ágyásba, csendesesen nevetgélve nézte a fiút. Mit csinálhat most ez a Liberoso? Amikor végigkutatta az összes virágokat, odajött hozzá és feléje nyújtotta két egymásra borított tenyerét.

— Nyújtssd ki a kezéd — mondta.

Maria-nunziata kinyújtotta a kezét, de félt Liberoso tenyere alá tenni.

— Mi van benne?

— Valami szép. Majd meglátod.

— Mutasd meg előbb.

Liberoso egy kicsit kinyitotta a két kezét, hogy a kislány belenézhesen: Keze tele volt rózsabogárral, mindenféle színű rózsabogárral. A zöldek voltak a legszebbek, de voltak pirosak is, meg feketék, sőt egy égszínkék is. Zümmögtek, egymás hátán csúszkáltak, s kicsi fekete lábuk az úrben kapálózott. Maria-nunziata köténye alá dugta a kezét.

— Mi az — mondta Liberoso — hát nem tetszenek?

— De igen — mondta Maria-nunziata, de kezét még mindig a köténye alatt tartotta.

— Csiklandoznak; nem akarod megpróbálni?

Maria-nunziata félve nyújtotta ki a kezét és Liberoso belerázta a tarka bogársereget.

— Ne félj! Nem harapnak.

— Édes Jézusom!

Nem is gondolt arra, hogy megharaphatják. Kinyitotta kezét s a rózsabogarak, mihelyt megéreztek a levegőt, kibontották szépszínű szárnyaikat és eltűntek; csak egy fekete bogár raj röpködött körülöttük és leszállt a virágágyra.

— Ejnye, én ajándékot akarok adni, neked meg nem kell.

— Vissza kell mennem mosogatni. Ha a nagysága nem talál ott, elkezd majd kiabálni.

— Nem akarod, hogy megajándékozzalak valamivel?

— Mivel?

— Gyere.

Kézénfogva vezette a virágágyásokon át.

— Rögtön vissza kell mennem a konyhába. Még egy csirkét is meg kell tisztítanom.

— Pfuj!

— Miért mondd, „pfuj”?

— Mi nem eszünk döglött állatokat.

— Ti mindig böjtöltök?

— Hogyan?

— Mit esztek ti?

— Sok mindenfélét. Articsókát, salátát, paradicsomot. Apám nem akarja, hogy döglött állatokat együnk.

A sziklakerthez értek, amit dús növényzet borított és telistele volt piros virágokkal.

— De szép virág! — mondta Maria-nunziata. — Sose szedsz belőlük.

— Minek szedjek?

— Hogy a Madonnának vigyed. A virágok azért vannak, hogy a Madonnának vigyük őket.

— Ezeket itt Mesembryanthemum-nak hívják.

— Hogyan?

— Ennek a növénynek a latin neve Mesembryanthemum. Minden növénynek van latin neve.

— A mise is latinul van.

— Azt én nem tudom.

Liberso megint keresett valamit a falra kúszott kis ágacsok között.

— Itt van ni! — mondta.

— Micsoda?

Egy gyík volt, mozdulatlanul napozott, egészen zöld volt a teste s fekete sávok rajta.

— Megfogom.

— Ne!

De a fiú már kitárt tenyérrel, lassan, óvatosan közeledett a gyíkhoz, aztán mint valami rugó, úgy pattant oda és a gyík már meg is volt. Liberoso meglegedve nevetett, az ő fehér-barna nevetésével.

— Nézd csak, meg akar szökni!

S összekulcsolt markából hol egy kis ijedt fej bújt elő, hol egy farok. Maria-nunziata is nevetett, de valahányszor a gyík előbújt, ugrott egyet hátrafelé és szoknyáját szorosan a térde köré szoritotta.

— Szóval, nem akarod, hogy adjak neked valamit? — kérdezte Liberoso kissé megbántva.

A gyíkot gyengéden visszatette a falra, az úgy rohant el, mint a nyíl. Maria-nunziata lesütötte a szemét.

— Gyere velem — mondta Liberoso.

S újból kézenfogta.

— Szeretnék egy ajakrúzszt, hogy kirúzsozzam magam, ha vasárnap táncolni megyek. S aztán szeretném, ha lenne egy fekete csipkekendőm, hogy a fejemre tegyem, ha utána áldásra megyek.

— Én vasárnap — mondta Liberoso — az erdőbe szoktam menni a bátyámmal és megtöltünk két zsákot fenyőtobozzal. Este pedig apánk hangosan felolvass Elisée Reclus könyvéből. Apámnak válláig ér a haja és szakállá eltakarja a mellét. És rövid nadrágot hord télen-nyáron.

Egy felhő eltakarta a napot. Maria-nunziata egyszerre kétségbeesett.

— Késő van. A nagysága biztosan keres már.

De mégse ment vissza. Körbe járták a kertet, a nap már nem sütött többé. Egy bambusz-bokor mögött egy kis siklót találtak. Liberoso a karja köré tekerte és megsimogatta a fejét.

— Azelőtt siklókat szelídítettem, volt belőlük vagy tíz, az egyik hosszú volt, hosszú és sárga, abból a fajtából, amelyik a vízben él. De aztán levette a bőrét és megszökött. Nézd, hogy nyitogatja ez a száját, nézd csak a kétéhasított nyelvét. Simogasd meg, nem harap.

De Maria-nunziata még a siklótól is félt. Aztán egy kis kőmedencéhez mentek. Először is megmutatta a kislánynak a szökőkutat, kinyitotta az összes csapokat és Maria-nunziata nagyon meg volt elégedve. Majd a piros halat mutatva meg neki. Vén, magányos hal volt, s pikkelyei már kezdtek fehéredni. Igen, a vöröshal tetszett Maria-nunziatának. Liberoso bedugta kezét a vízbe és megpróbálta megfogni, nehéz dolog volt, de Maria-nunziata majd egy edénybe teheti és ott tarthatja a konyhában. Megfogta, de nem vette ki a vízből, nehogy megfulladjon.

— Érintsd csak meg, simogasd meg — mondta Liberoso — érezni lehet, hogy lélegzik, az uszonyai olyanok, mintha papirosból volnának és a pikkelyei szúrnak, de nem nagyon.

Maria-nunziata még a halat sem akarta megsimogatni.

— Na jó, majd kapsz tőlem valami szép ajándékot, már tudom is mit. A legszebb ajándékot, amit csak adhatok.

— Mit?

— Egy sündisznót...

— Édes Jézusom! A nagysága hív!

*

Maria-nunziata már befejezte a mosogatást, amikor egy kavics koppánását hallotta az ablaküvegen. Liberoso állt kint egy nagy kosárral.

— Maria-nunziata, eressz be. Ezt nézd meg!

— Nem lehet. Mit hozol?

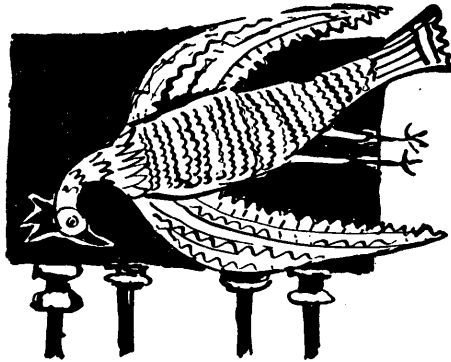
De a nagysága éppen ebben a pillanatban csöngetett és Maria-nunziata eltűnt.

Mire visszament a konyhába, Liberoso már eltűnt. Nem volt sem a konyhában, sem az ablak előtt. Maria-nunziata a mosogatóhoz ment. S akkor megpillantotta a meglepetést.

Minden száradó tányéron egy béka ugrándozott; az egyik lábában egy sikló volt összecsavarva; a levesestál tele volt gyíkokkal; a nyálas meztelencsigák szivárványszínű nyomot hagytak a poharakon. Egy vízzel teli edényben a vén, magányos vöröshal úszkált.

Maria-nunziata hátrált, de a lábánál egy kövér varangyosbékát pillantott meg. Bizonyára nőstény volt, mert egy egész fészekalja, öt csópp varangyosbéka követte libasorban, apró ugrásokkal, a fekete-fehér kőkockákon.

Sésics Vera fordítása

Az emberek fegyvertelenül ébrednek

Stevan Raičković

*Az emberek bemennek a házakba. Felnyitják az emlékezések dobozát. Behajtják
[ablakaikat.*

*Aztán még egy ideig
Mintegy lopva
Nézik a függönyön át azt a lengő kört a kövezeten
Melyet a lámpa fénye vet.
A folyón túl
Az emberek sárkunyhóikba mennek
Kissé hajlott háttal.
Hallgatják
Ott valahol a fej magasában
A most már csak alig-alig
Remegő levegőt
És játékos nádszálakat.
A letaposott fűvön
A település és a város között melynek a nevét
Mintha csak találókérdésnek szánta volna valaki
A katonák
Álmos-sötéten
Hegyes gúlákba rakják puskáikat.
Majd bebállagnak a sátorba, lehajtott fővel, hódoló alázattal.
Egyébként
Köröskörül
A madarak levelekké változnak.
A kígyók egészen jól utánozzák a faháncs repedéseit.
A vizek és a halak elhúznak egymás mellett
Ki-ki a maga álma felé.
A szél petyhüdt bőrt feszített a dombhajlatra
Melynek képe elolvad a sötét levegőben.
Az ég alatt tovább kezd élni
A gyökereستől kitépett emlékezés mindannyiunk fejealján.*

Aztán lassan
 Szokásos jelükkel bejelentik átváltozásukat a csillagok
 És láthatatlanul
 Halkan változtatják szerepüket a színpalak mögött.
 A levelek madarakká változnak.
 A kígyók és a repedések kúszni kezdenek ki-ki a maga virága felé
 Mindegyik virág a maga napja felé.
 Most már nyilvánvaló hogy mi a levegő
 És mi nem.
 Az ott már a domb a maga szemmelátható biztonságában.
 A szél fölkerelkedett és most teszi első lépését
 Első bizonytalan milliméternyi távját.
 Egyébként
 Köröskörül
 A bádogtetők alatt
 A zsúptetők vagy a suhogó mocsári nádból rakott tetők alatt
 A felfénylő átlátszó üveg mögött
 Az álommal és mésszel tarka falak kőkebleiben
 Főlnyílik minden élő szeme.
 Kicsiny
 Ismét ártatlan körök.
 A pillanat rövid és azonnal gyeplőn kell ragadni.
 Az emberek fegyvertelenül ébrednek.

Pillanat

Stevan Raičković

Íme

És épp most

Amikor torkig vagyunk a dallal

És olyan természetesen nyugszunk ki-ki a maga fekhelyén ki-ki a maga füve közt
 Majdnem úgy mint a halottak akik néhány emeletnyi mélységben fekszenek itt
 [alattunk]

Íme

Jön a régi eső

(Véletlenül mondom épp én)

Egyszerű eső

Ó

Eső mely alászivárog a körkörös levelekről átellenben

Egy tető felborzolt pikkelyein

Ugyancsak átellenben

Az üveglapon

Egy kalapon ott átellenben

És már nem vagyunk épp valami természetesek

Vagy legalábbis egyesek nem azok

De ez is elég

Sőt túl sok.

Egy erőtlen neszt hallunk amely átbújik az ablakon vagy a tű fokán

Egy nesz amely kifeszített húrként peng amely zúg amely folytatódik és ide-oda leng

K'is nesz
Majd nagy
K'is nesz
Egy iszonyú összevisszaság
Hol az utcán
Hol bennünk
Zavar amely csak zúg pedig jóval többre érdemes
(Fekhetünk volna mindannyian ki-ki a maga fülve közt)
Íme
Jóllehet itt az eredete zavarunknak
(Véletlenül mondom épp én)
Itt
Vagy valahol ekörül
Jóllehet itt az eredete zavarunknak.

Madár

Stevan Raičković

Madárkám, piciny pont az égen!
Haragos félnék tollak!
Én kék lelkem!
Nézlek, mert íjas szárnyalású dal vagy.
Úgy szeretnék most fa lenni vagy napszitta tönk.
Szállj le erre a jóságos, félelem nélküli testre!
Hallgatlak majd, akár a kő, lélegzetet se szedve.
Röppenj a homlokomra, maradj ott békén egy napra fönt.

Fehér Ferenc fordításai

Kosztolányi egy ismeretlen önképzőköri bírálata

Dér Zoltán

Noha mindmáig nem jelent meg Kosztolányi Dezső összes kritikáinak gyűjteménye, teljesen ismeretlennek tekinthetjük azt a bírálatát, amelyet a szabadkai főgimnázium önképzőkörének 1901. november 17-én megtartott, ötödik rendes ülésén olvasott föl Grüner Andor nyolcadik osztályos tanulónak „Vigasz a könnyekben” című műfordításáról.

A jegyzőkönyv szerint miután Lichneckert András megbírálta Kosztolányi „Akácvirágok” című (a HID múlt évi novemberi számában közzétett) két versét, Kosztolányi fölolvasta terjedelmes, a műfordítás elméletére vonatkozó elvekkel, a boldogság boldogtalanságát megéneklő vers műfordításának nehézségeivel, tartalmi és alaki hűségével foglalkozó bírálatát.

Salamon Viktor mindenben megegyezett Kosz'olányi nézeteivel, értékelésével, és bírálatát alaposágáért díszkönyvbe ajánlotta, ha a célzó részleteket kihagyja. Keller Benő szintén elismerte a fordítás hibáit, de azzal mentegette, hogy Grüner Andornak ez első kísérlete — ellentétben Kosz'olányival és Salamonnal, akik gyöngye középszerű fokra érdemesítették —, középszerű fokra, Kosztolányi bírálatát pedig díszkönyvbe ajánlotta. Miután Grüner válaszolt saját védelmére, a vezető tanár a kör beleegyezésével Kosztolányi bírálatát, ha a felesleges részeket kihagyja belőle, díszkönyvbe ajánlotta, a mű értékét pedig — az önképzőkör jegyzőkönyve szerint — középszerű fokban állapította meg.

A szabadkai főgimnázium önképzőkörének a szabadkai Városi Könyvtár 91 342/1956 szám alatt nyilvántartott érdekműnyvében található bírálat tehát valószínűleg hiányos, de így is fölfedezhetjük benne azokat a szempontokat, amelyek annyira jellemzők a műfordító Kosztolányi későbbi munkásságára.

Ha másért nem, hát ezért is érdemes Kosztolányinak ez a tizenhat éves, hetedik gimnazista korában írt önképzőkori kritikája, amely — akárcsak diákkori versei — valószínűleg nem található meg irodalmi hagyatékában sem.

A szöveg minden tekintetben — a helyesírás, az interpunkció, a nyilvánvaló helyesírási hibák és egyéb másolási tévedések tekintetében — teljesen azonos a Kosztolányi által csupán aláírt bírálat szövegével, amelyet bizonyára az önképzőkör valamelyik tagja írt be az érdekműnyvbé, amint az szokás volt azoknak a munkáival, akik elfoglaltságuk miatt nem tudták saját maguk beírni.

„Vígasz a könnyekben“ cz. műfordítás bírálata

Írta és felolvasta:
Kosztolányi Dezső
VII oszt. tan.

J e l i g e :
„Ki nem dicsér, hanem tanácsot ad, szeresd!”
(Boileau. Lart. poetique)

Tisztelt Önképzőkör!

Kicsinységem, emberi gyarlóságom s bírálói tisztetem fontosságának teljes tudatában, habozva lépek fel t. Kör e bírálói kathedrára, félig kényszerből, félig nemes büzgalomból, hogy Önképző-körünk hagyományos szokásaihoz híven véleményt mondjak egy tag társunk búzgó irodalmi működéséről, mely talán több évi fáradság, tanulmány gyümölcse. Vonakodva, óvást teszem ezt, mert tudom, hogy nincs valami visszasabb dolog a kritikusoknál: „a babér osztója és nyerője”, (így nevezi Pope a kritikásokat) az ábrándot egy lehelettel ledönti, a mi eszme formában rögzíti, a mi fellengős álmot azt boncoló késével részekre metéli és kimutatja, hogy im ez is férges , ez is , ez is . . . ! Az egyoldalú gondolkodás, mely a különböző érdekeket nem tudja kiegyeztetni, a félszeg felfogás, a mely a kritikus minden szavában rosszat sejt, a sok rosszhiszemű feltétel, a mely a bírálót minden vád célpontjául teszi ki — még hagyján! Legérzékenyebben, legfájóbban van ő megsértve, mintegy ön fegyvere által a szerző részéről, kinek műve felett pálcát tört, talán épen olyan felett, a íróasztalának féltett kincsét képezte volt, s a mit most nagy reményekkel nyújtott oda egy bírálónak, ki akadémikus vaskalaposággal mondta ki rá az anathémát, idézve felette Gyulai, Schiller, Greguss valamelyik aranymondátát, igen, azon mű felett, mit szerzőnk pirba gyúlt arccal szokott szavalgatni a — tükör előtt. Nehéz, nagy megfontolást kívánó feladat, melynél még a legtisztább jóakarát is hajó törést szenved, mert a kritikusok és szerzők két külön elem, mint a víz és tűz és valamint ezek sem lesznek egytesvérek soha, úgy köztük sem fogja semmi, de semmi lerombolni a válaszfalat, míg a világ világ, míg az ember ember lesz; annál nehezebb ez egy önképző körben, hol a lángoló ifjú vér-

ben az ambitio nemes vetélye lüktet, mely küzdeni, harcolni kíván s nem sziveli meg az útmutató, vagy éppen bíráló szót. — Részint azonban biztam a t. fordító úr felvilágosodottságában s hittem róla, hogy elérte azt, amit annyira nem tudtak és tudnak, hogy a kritikának az „irodalmi absolutismus”-sal szemben határozottan meg van a létjogosultsága; s más részt pedig biz. am szerény tehetségemben s pár évi műfordítói gyakorlatomban, mi — azt hiszem — leginkább adhat jogcímet arra, hogy pálcát törjek e művecske felett; mert a bírálónak nemcsak művelt embernek kell lenni, nemcsak jártasnak kell lenni a szóban forgó mű elméletében a legapróbb részletekig, hanem bizonyos gyakorlattal is kell bírnia a művészetben; a szükséghez képest tehát tárcaíró, költő, műfordító bíráljon, mert a részletekbe nem ható elmélet soh’ sem győzhet meg a munka előállításának nehézségéről, soh’ sem tárja fel előttünk a darab fény es arnyoldalait, a mit a gyakorlat lépten-nyomon bebizonyít éreztet.

Goethe ama, eléggé ismeretes s újabban gyakran hangoztatott mondája, hogy minden költemény annyit ér, a mennyit az prózában átírva mutat, inkább ellenvágás a rímkovács bandának s a forma embereinek mint leszűrt axioma, melyet készpénz gyanánt lehetne venni. Igaz ugyan, hogy a hangulat, az eszme eredetisége, nagysága az, a mi a költői alkotásokat naggyá kerekdedd é alkotja, a belforma az, a mi a költeményekre a szépséget leheli s minek hiánya a művészi alkotást teljesen megsemmisíti, de azért feltétlenül megköveteljük a költőtől, hogy az eszmét, a hangulatot csinosan, művészi esen adja, külmegjelenésében is, mert hisz a művészi alkotásnak e tekintetben is ép oly tökélyt kell mutatni, mint a belsőben. Az alkotó zseni pedig mindkettőt a lángész gyorsaságával és találékonyságával kezeli. A műfordítás létjogosultsága ezeken alapszik; a művészi beltartalmat, melyet egy költő más nyelven fejezett ki, visszaadni oly formában, hogy az az eredeti hatását tegye reánk, a mi akkor jó létre, ha a fordítás hűsége, közvetlensége frigyébe lép a legjelessebb belsőséggel. Törekedjék a fordító arra, hogy a nemzetiségek közti válaszfalat lerontsa, hogy a darabot saját szája ize szerint, de azért még úgy adja elő, hogy az eredetinek tetszen, mert hiszen mi nem Aranyt, Abányit; Szász Károlyt akarjuk élvezni mint műfordítókat, hanem Aristophanes, Byron és Goethét mint eredeti költőket. Ha a műfordító azt elérte, akkor élt talált, ellenkező esetben nem.

A magyar irodalom első műfordítói Bacányi és Péczeli, mindkettő egy-egy külön iskolát alapított, mindkettő a végletben járt s jelenleg is az ő tanáik határán belül mozog a műfordítás. Az első a szolgálai, szóról-szóra való fordítás mellett tör lándzsát a másik a teljesen szabad söt ponyvola fordítás híve. Az igazság a középúton van amint azt Arany — ki nálunk a műfordítás terén is korszakalkotó, ki is fejtette: „a fordító bizonyos körülmények közt eldobhatja az eredeti mértéket, ha a külső szellemét kifejtheti oly idomban, mely nemzeti nyelvén amazzal analog s mint nemzeti idom jobban behizelgi magát.” Sokat mondó, találó jellemzése a műfordításnak s bárcsak a külsőre vonatkozik lényeges következtetéseket vonhatunk le az *anyagi s alaki* hűség viszonyára, a miről egy más helyen úgy nyilatkozik: „ha egy pár szó elmarad, nem a világ, de baj ha az elmondott nem teszi azt a hatást, a mit az eredeti.” Szász Károly „a magyar műfordítás mestere”, meg kívánja, hogy a fordító az eredeti „anyagát eszméjét egész azon értelemben, azon rendben, ugyanannyi és ugyanoly lejtésű szótagokban, azon és annyi rímmel megfelelő nyelvi, nemzeti és írói sajátosságokkal ugyanazon alaphangulattal adja elő, hozzá teszi azonban, hogy ezek csak eszményi követelmények, mit a gyakorlat *kényére* módosít, mert műfordítás szerinte nem egyéb, mint a forma és az eszme közti megalkuvás. Minden e közelebbi meghatározásoknál, melyek hosszú idő és gyakorlat után forrtak ki, sokkal jellemzőbb, határozottabb Kazinczy-nak a műfordításról mondott elmés

szójátéka: „ne azt, hanem úgy”! Kifejezte benne azt, mit századokig nem tudtak eldönteni a műfordító iskolák, össze kötötte ő e meg határozásban. Szász Károly által követelt szigorú formai hűséggel, Aranytól hangsúlyozott anyagi hűséget; benne van ebben a kitűbő formai hűség eszméje, melyet Ábrányi Emil gyakorol bámulatos bravourral, benne van ebben a Dóczy es Radó Antal követelménye, a „híven és szépen” féle elem s a hang hűsége.

A műfordítás nem pusztán mechanickai munka, sőt: ellenkezőleg a jó műfordító a szó legszigorúbb értelmében költő, költőnek kell lenni — hisz a műfordítás, a fordítás művészete s erre a hivatásra ép úgy kell születni, mint az írói, vagy költői pályára. Külön talentum kell hozzá. A hivatott műfordító lelkének húrjait a legkisebb érzélem is rezgésbe hozza, a benyomások iránt végtelen érzékeny, a forma s a ritmus tökélyét teljesen bírja. A jó műfordító soh' sem dolgozik gyárilag; nem, Goethenek ama mondata, hogy „minden jó költemény alkalmi költemény” kitűnően, sőt talán jobban alkalmazható a műfordításra, mint jó költeményekre. A költő lelkesedést a tárgyból, a műfordító a fordítandó darabból meríti, maga az eszme adja meg neki az impulzust a lefordításra. Őt mindig az eszmék a hangulatok vezetik. Épen azért vannak egyes műfordítók, kik a lelki rokonságnál fogva leghivatottabbak egyes költők műveinek tolmácsolására; így pl. a mi Endrődynk Heine dalait tolmácsolja nagy sikerrel, bár Szász Károly formaértékét meg sem közelíti. A műfordítónak általában fel kell olvadni a tárgyban s azt lelkében újra kell alkotni; a műfordítást a fordítandó darab hatása alatt írja s azt adja vissza belsőleg híven, főleg a hangulatot és eszmét; sokkal kisebb hibát követ el, hogy ha a szavak görcsös fordítását hanyagolja el, minthogyha ép az előbbihez ragaszkodva feláldozza érzést a tartalmat, mert a költő az eszmékért, az érzelmekért írta meg nem a formáért, a pusztá szavakért. Lebegjen a fordító szeme előtt mindenkor Aranyinak a költészet-ről való találó elnevezése: „hütlén hívség”. Alkalmazza ezt a műfordításra, igyekezzen híven, de azért jól és természetesen fordítani; a iambusok pátogását, az anapaestusok ugrándozását ügyesen csikarja ki a durva szavakból, a rimeket mesterkézzel csempéssze be a sorokba. Így aztán eléri azt, hogy darabja mintegy oda lesz lehelve s nem mondhatjuk ra azt a műfordítóra nézve legkegyetlenebb itéletet, hogy „mesterkél”.

Goethét, a német költő királyt fordítani merész vállalkozás, jól fordítani: érdem és dicsőség. Oly helyet foglal el ő e tekintetben a német irodalomban, mint nálunk a mi Aranyunk, kit — mint tudjuk — egy nyelven sem tudnak híven visszaadni. Ő specifikus magyar költő, kit tősgyökeres magyar nyelve, gondolatainak magasztossága tesznek naggyá. Goethét teljesen visszaadni szintén ily óriási feladat, mert nyelvének tömörsége, ép úgy mint Dante-é oly nagy, hogy a legjelesebb műfordítók ügyességén is kifog, mint azt Szász Károly is elismeri. Korántsem akarom ezt a felsorolandó kifogások s ellenvetések biztos talpazatául használni; én a magam részéről a legnagyobb elismeréssel adózom a t. fordító úrnak, hogy ily nagyobbszerű feladat megoldását tűzte ki maga elé kiválva a Heine fordítók szürke tömegéből, kik közül legtöbbje csak elrontja azokat a lehellétszerű, könnyed dolgokat; de szerény nézetem szerint egy középiskolai tanuló erejét meghaladó feladat a nagy német költő szellemi termékeinek hív tolmácsolása.

Goetheről azt mondják, hogy nincs szíve s pusztán az ész költője. Hogy mily alaptalan ez állítás, azt csak az tudja, ki behatolt lelke mélyébe. Van benne érzélem, van benne hangulat sok, de el van rejtve mélyen, mint a tenger fenekén a drágagyöngyök. Lyrája oly hangulatos, oly eredeti és közvetlen, mint kevés költőé. Azt hiszem, hogy elég lesz, ha önöket „Heidenröslein” c. bajos dalára emlékeztetem, vagy felhivom figyelmüket az ép előttünk fekvő „Köny” vigaszára, mely az ő lelki vívódásának szükségképeni szülőtte.

Egy költő munkájának hű fordításához feltétlenül szükséges a költészet alapos ismerete, mert hiszen:

„Wer den Dichter will verstehen,
„Muss in Dichter Lande gehen.“

A fordító merüljön el a költő lényébe, ismerje annak életét, körülményeit, vágyait és szenvedését, ismerje meg azonkívül nemcsak magát a nyelvet, hanem a népét is, mely azt beszéli, ismerje annak szellemét, tökéletesen bírja a nyelvet, melyen fordít, legyen gazdag szóbőszé, kezelje a jelentés árnyalatokat értse a fordítás csinját-binját.

Kérdezhetjük most már, mily mértékben bírja ezeket a fordító, más szóval, mint oldotta meg feladatát? —

Ne ámítsuk magunkat. Munkáját nem nevezhetjük *sikerültnek*, teljesen *sikertelennek* azonban éppen nem. A fordító a műfordítás elméletével nem volt tisztában s így erejét és munkakedvét alantas tényezőknak tette szolgá-jává, míg a czélt szeme elől teljesen elvesztette s az ifjúság lázas alkotó vagyában a *legjobbat* akarva alkotni (Horatius szerint akkor alkotunk *legteljesebbet!*) teljesen elvesztette lába alól a talajt a gondolatokat erőszako-san összevonta, ez egy munkába akarta beleönteni minden alkotótehetségét s éppen emiatt az egész összhatásában nem lett egyéb, mint egy kísérlet, nem mint ő várta — remekmű. Szerzőnk nem költő, nem fogékony az eszme s a hangulat iránt, sőt ha szabad magam így kifejezni ő ezt ép jó fordítássá akarta csiszolni, hogy megmutassa képességeit. Ő azonban egész munkájában Bacsfányival egy csapáson járt: a szavak merev fordítását tűzte ki czélul. Ehhez az elvhez ragaszkodott s nem vette észre, hogy mily görcsösen szóról szóra követte odáig menve, hogy a kifejezéseket híven lefordította (a miből a legotrombább germanismuskok származtak addig ez őt eltérítette tulajdonképeni czéljától s a *szellemet* éppen nem adta, le tö:ölte róla az eredeti himporát, megmásította színt, illatát s egy puszta anyagot adott igen közép-szerű technikával nagyon sok banális hibával és botlással. Az egészből hiányzik a *belforma*; hiába keresem, a fordító feláldozta a külsőségekért. A költeményben hiányzik az a rész, mit Arany a *vers lelkének* nevez, az egész fordítás Hamlet szavai szerint szavak... szavak... A hibát — legalább ezt következtetem az utolsó szakok többinél is gyarlóbb kiállításából, — maga a fordító úr is észre vette s kedvetlenül tette le a tollát, mert nem fontolta meg Szász K. elvet, mely a forma s a tartalomról szól; ha erőnk, vagy más technikai nehézségek melyek — elismerem — e darabban is elég számosak akadályoznak abban, hogy azt tökéletesen kerekdeden adjuk elő, inkább vessük el a formát, mely csak külső zománc s a *lényeg*et, a *belsőt* domborítsuk ki tökéletesen, mely kovása az egész mű alkotásnak. Tudom, hogy teljesen tökéletes műfordítás csak a fellegek közt létezik mert elvégre a fordító vagy tesz hozzá vagy vesz be:öle a szerint a mint az *értelem*, *poetika*, *stilisztika*, verstan kívánja. Olyan a műfordítás, mint az átültetett virág; egyikben szerencsésebb talajra talál a másikban el csenevészik, de az eredeti értékből, színéből feltétlenül vesz, ha nem a színéből, illatából, ha abból nem épségéből. Az átültetésnél le-letörik belöle egy zsenge ág, egy-egy lényegtelen levélke, mi talán éppen hozzájárul a darab szépségéhez. Ezek a fordítás fő hibái s ha más tekintetben, külsőségekben (pedig a tekintetben éppen nem megfelelő) teljesen tökéletes volna, még akkor sem mérsékelném ítéletem, s megmaradnék előbbi állásomban, hogy a fordítás csak igen korlátolt mértékben sikerült.

„Trost in Thränen“ Goethenek e végtelen mély érzésre s eleven felfogásra valló költeményében saját lelki állapotát tárja fel élénk dialogokban, mert neki épúgy, mint a mi Petöfinknek, mindegyik dala, életének, lelkének

egyik képe, azért oly nagy, azért örök mindkettő. De míg az első minék előtte költeménnyé alakítaná érzelmeit, mintegy átgúrja, átszűri hatalmas elméjén, ha szabad magam így kifejezni, mintegy praeparálja, addig a másik az ifjúság s a fellelkesült lélek minden hevével kapja papírra forrongó érzelmeit a pillanat impressiója alatt anélkül, hogy gondolna is valamit a technikával, nem mint Goethe, ki e tekintetben a világirodalom terén első helyen áll. A *Trost in Thränen* c. dalban a *boldogtalanság boldogságát* énekli meg a költő, a magasért vágyódó lény boldogságát, a mosolyt a könnyekben. Tenni nem tud, csak sírni s ez edesebb neki az ifjúság bohó álmainál, a férfi kor buzgó tet erejénél. Egy vágya van csak: hagyják magára, hogy békén sírhasson s vágyodhasson az elérhetetlenért. A bánat felemeli őt, a köny megtisztítja, bár a miért vágyódik, csalkép, mely csak ragyog mint a csillag fénye, de nem érheti el. A barátok céda tivornyái, az éle: nagy komédiája nem hatja meg. Egy vágyat táplál csak lelkében: sírni, sírni! Az egész dal gyönyörű rajza az elérhetetlenért egy magasabb ideálért küzdő nagy léleknek, kit az élet közönséges faja nem hat meg, mert ő nem a földre való. A műfordító — mint már említettem — bár szóról-szóra fordította a drabot, teljesen elvetette feladatát. Ő nem tudott a sorok-között olvasni, nem tudta magát beleélni a költő helyzetébe. Innen van az, hogy műfordítása teljesen hidegen hagy bennünket. Az erőtetett sorokból a mondvacsinált kifejezésekből egyáltalán nem emelkedik ki egy üde alapeszme, mi a német költeményből mintegy folyik:

„Weinen, lasst mich, so lang ich weinen kann.”

E merevséget feltétlenül annak tudom be, hogy a műfordító nem mozgott szabadon a forma korlátai között, ránézve ez határozottan „nyüglődés”. S ez nemcsak az egész kifejezések magyarosságán ejt csorbát, hanem még sokszor feláldozza érte az ér’elmet is, bár szóról-szóra fordít. A 4-ik szakban pl. a német *versszakot* elfacsarja s lesz belőle ily torzszülött:

S még úgy hiányzik is nekem
Mítsem vészték el én.

Ez épen nem költői stíl, Goethének valódi megcsúfolása. Invesio, vagy *klipsis* talán? Egyiksem: csupa kötőszó, csupa apró kis szócska *én, el, mít,* stb. melyek lelkiismeretlenül be vannak gyömöszölve a tetrameter iambusba értelem nélkül. A fordító ezt akarta vele mondani: „bár érzem, hogy lelkemben nagy úr van, mégsem vészték el semmit, nem ért semmi baj”, a mi a német szövegből egy kis gondolkodás után világosan látható. Ime ez legfőbb hibája fordításának! A helyett, hogy a darab tökéletes *átértéke*s és *átérté*séből kiindulva felbontotta volna Goethe classikus tömör gondolatait és az analysis és synthesis szerint újra-alkossa, mondhatni reconstruálta volna, ő szóról-szóra fordít jól rosszul, arra törekedve, hogy valahogy egyetlen-egy szó sem essék ki a fordítás keretéből. Ez egyszerű szó'gai másolás, de nem fordítás, annál kevésbbé *műfordítás*. De vegyük a szakokat rendre:

Az első szak 3ik sorában:

„Szemedből látszik ez neked.”

ismét egy végtelen ízléstelenséget találunk, nem is szólva az „örömben él” szoficamitásról (örül, örömben ragyog) melyek úgy hatnak a magyar fülre, mintha sással hasogatnák. A „d” birtok rag itt a 3ik sorban úgy is kifejezi a *te* fogalmát, minék a „neked” névmás? Sokkal helyesebben cselekedett volna a fordító, ha „neked” henye és sortöltő szó helyett, mi egy iambust

pótolt, a német tömör mondat költést feloldotta volna s kifejezte volna, hogy mi látszik szemében bánat-e vagy az, hogy könnyezett? Mert az első sorban felvetjük a kérdést „miért vagy ilyen bús?” A 3ik sorban a fordító azt mondja, hogy ez a szeméből látszik. Mi? Az, hogy könnyezett vagy a bánat?? Ez zavart szül. Az egész rövid foglalatja ennyi: Szemeiből tetszik ki az, hogy könnyezett. A második szakban előfordul egy bántó kitétel „de könnyeim mily édesek”. Szinte félünk, hogy vmely rossz élcelődő azt jegyzi meg, hogy a könny korántsem édes, ellenkezőleg — sós. A t. fordító így fejezhet'e volna ki: mi édes a bánat, a sírás, bár ez sem rossz. De igen is nagyhibák a következő kifejezések:

„Magányomba', ha... stb.

Magányban, egyedül, egymagam helyett birtok ragozza ezt az abstract fogalmat, mi bizonyos erőszakoltságot ad a fordításnak. Általában az egészen ez a szellem leng. Ugyanilyen hibás

„Én fájdalom hiszen.”

Az egész sor rossz. Azt akarja vele mondani: az az én bajom! Fájlalni lehet valamit oly értelemben, midőn arról *panaszkodunk*, hogy *fáj valamink*. Itt az író épen nem akarja azt mondani; csak annyit akar kifejezni: az az én bajom. Különben is „fájlal” ige mellett, mely még a sajnálást is kifejezi (pl. „fájlalom az esetet.”) mindig kiteszszük a tárgyat, használata más-képen fonák. A *hiszen* szó, mint előbb a rím a metrika kedvéért van használva a *csupán* helyett, mi épen nem pótolja azt. A fordító tehát itt akarta érvényesíteni szabadságát. Ha szabatosan formulázta volna gondolatait, nem szorult volna arra, hogy a styl s a nyelvtan ellenére durva módon csikarjon ki egy-egy iambust vagy rímet. A 3.ik szak styl és hűség szempontjából a legsikerültebb, ha a veszteség főnév s a vesz ige bántó ismétlése nem sértően fülünket. A 4.ik szak annál erőltetettebb.

„Vigadtok és nem sejtitek
Mi kínoz, én szegény!”

Bántó ez az után vetés. A magyar fül szinte várja a tárgyesetet:

„Mi kínoz engemet.”

a lármen és rauschen közül egyik sem felel meg a *vigad* formának. Az első inkább lármas mulatozást, tivornyát, a másik a dözsölést fejezi ki. Itt mintegy korholólag szól a fordító:

„ — Ne késlekedj tehát tovább!”

A német *sich raffen* pedig azt fejezi ki, hogy ragadd, kapd magad, nosza, rajta!! Buzdítás. Ugyanitt egy másik *nem rossz* de azért nem egész találó kifejezés van az *erwerben* igére:

„Szerezni most bátorságot”

Szerezni helyett helyesebb lett volna hatni, küzdeni, mert ez nem a vagyonszerzés, hanem a *munkabíráásra*, a *küzdésre* czéloz az apathíával szemben. Muth pedig épen nem bátorság; hisz a testhez általánosságban nem bátorság, hanem kedv, ügy buzgalom, *tetterő* kell. A köv. szak a legfakóbb az összeselek közt. Nem más az, mint egy szétfolyó rajz az eredetinek árnyéka:

„Óh nem, meg nem szerezhetem
Távol van az tőlem”

Mit? Egyszerűen azt akarja vele mondani a fordító, hogy nem birt küzdeni, mert elérhetetlenért vágy. A második sor meg épen fűlsértő avval

a germanismussal „es steht fern von mir.” A többi sorban is akad gáncs. A vagy kifejezése, mit Goethe oly szépen, oly melyre hatóan jellemez így szinteleníti el a fordító:

„Magasból szépen csillog, mint
Amaz csillag ott fenn.”

Hol van itt a vagy kifejezése? Az egész nem egyéb, mint egy prózává lapuló sor, melyet még a grammatikai hibák is elégtelenítenek. A csillag épen nem amaz, hanem ama, a szerző ezáltal valószínűleg a pyrrhicus lábat akarta kikerülni s azt egy spondeusszal helyettesíteni. Vagy tán ezt akarta kifejezni:

„Amaz csillog ott fenn.

Igy is épen olyan prózai és rossz. Az utolsó szakban, melyet ismét más szempontokból lehet tud. vizsgálat tárgyává tenni, a szerző kicsöppent a görcsös fordításból s oda szűrt a csillag után egy appositiont (talán díszítő??...): halovány. Ez azonban épen hibás. A díszítő jelzőnek vagy appositionnak feltétlenül jellemezni kell; azt a jellemvonást kell kiemelni, mely legnagyobb legjellegzetesebb. A fordító rím hiányában lelkiismeretlenül odacsapta a halvány szót, mely homlok egyenest ellenkezik a német *Pracht* tal, mi kifejezi a csillagfény vidorságát, mely nagyszerű, mint a dicsőség napsugaras álma. — „Gyönyörködés közt nézik el” — szintén oly csinált művirág „gyönyörködve néztük el — csügünk rajta helyett.

Az értelmi hibákat, mi az alapeszme, az aesthetika ellen vét. már említettem. Térjünk át most fordítónk legsebhetőbb részére Achilles sarkára, a *verselésre*. A bírálókat sokszor eri a vád, hogy túlsokat foglalkoznak a verseléssel; szerintem ez épen nem mellékes tényező, különösen egy önképző körben, hol a kezdőnek legn. nehézségébe kerül, hogy ritmusokba olvassza gondolatait. A műfordításnál meg éppen nagy szerepe van ennek: többek közt olvastam Reviczkytól egy bírálatot Szász Károly költeményeire, mely csakis a verseléssel foglalkozott. S ez nem alaptalan felfogás. A szellem, a hangulat (mely egyébként adomány) mellett főleg a technika okoz legn. gondot a darab átültetésénél.

Fordítónk technikája gyenge, igen gyenge, kezdetleges. Ennek áldozza fel az egész munkát, a tartalmat, az alapeszmét a kifejezések jóságát s összességében az a leghitványabb a miért feláldozza az egészséget. A fordító tollát, mint látom — a forma hűség vezette: megtartotta az eredeti versmértéket, mely egy dimeter iambikus, s egy hármias iambus váltakozásából áll, félrímekkel: xaxa. A fordító e tettét teljesen helyeslem, de mint látom, ez reá nézve túl nehéz munka még. A iambusok sánták, a ritmus laza, a vers döcögő, alig-alig jár a poetica licentia mankóján. Többek közt a szerző a poetica licentiával vissza is él, t. i. a költőnek megvan engedve, hogy a *páratlan ütemekben* a *menő lábat lépővel* helyettesítse. **Ő ezt igen gyakran kiterjesz'ti a párosokra is, sőt 3 ízben az utolsó iambusra is. Úgy látszik a t. szerző nemérzi, mert máskép sértené fülét az a végtelen ritmustalanság. A kis költeményben — megolvastam — k. b. 30 verstani hiba van; ez fogalmat ad a fordító kötöttségéről s gyakorlatlanságáról.**

Rímei is igen gyengék, bár látszik törekszik a jobbakra. Többek közt fordítónk azt sem tudja, hogy him rím nem rímelhet nő rímmel, a mit már Kazinczy is hirdetett. S azóta mennyit símult a magyar technika! Egy Arany, Petőfi, megalkotta ritmusát Reviczky, Ábrányi, Szász Károly a tökély legmagasb fokára emelte! — De hadd mutassam be pár példával a verstani hibákat:

Az I. szak 2. ik sorában:

— O / O —
„Minden örömben”

Trocheus és iambus nem társulhat. Hát a többi hiba! Előfordul pl. ilyen is:

— — / — — / — — / ∪ —

„Bármit veszte ttél el nekünk”

Csupa spondeus; nincs ritmus. — Vagy pl.

— — / ∪ — — —

„Távol van az tőlem”

Az utolsó nem lehet spondeus!!!

Rímei közül csak néhányat említék még tájékoztatóul: ifjú még — elég;

— — — / ∪ — — ∪ /

halvány — éj szakán; tőlem — ott fenn; mind végtelen gyöngé; a többiek meglehetősek, bár van köztük sok gyenge assonance (pl. jer — e!).

E szabályok az önök szemében talán túleröltetettnek, vagy csinálnak vagy scholastikusnak fog tetszeni. Ezek azonban esztétikai szabályok, mik a természetből vannak ellesve s mit a gyakorlat koptatott el s tett iskolássá.

Birálatom végére jutottam s most, midőn véleményem kell ki mondani, kedvetlenül teszem le tollam. Érzem, hogy a fordításra nagyon is rá illik Sír John Denhene, egy jeles angol műfordító ama szavai:

„Szót szóval, sort sorral adni vissza”

„...Nem poezis

Műfordítónk nem tudja magát függetleníteni e közönséges követelményektől, nem tud felemelkedni az igazi ihlet csúcspontjára, szóval nem műveszi, csak egyszerű fordító.

De a mi feladatunk nem az, hogy egymás kudarcán tapsoljunk. A buzgalomért dicséretet a munkáért baráti kézzorítást adunk s azt mondjuk: előre! Igen, előre; ő még fog jobbat is alkotni ne csüggedjen, a kezdet nehézsége s nem a tehetetlenség, vagy épen a lelkiismeretlenség látszik munkáján. Tanuljon jelesebb műfordítóktól Szász Károlytól tanulmányozza Ábrányi, Reviczky technikáját, emelkedjék fel Arany műfordítási elvének magaslatára, s százszor, ezerszer jobbat fog alkotni. Tisztítsa meg felfogását a kicsinyes felfogásoktól az üres külsőségektől, de azért ne vesse el a sulykot. Felírom ezenfelül figyelmét Reviczky: „A könyv vigasza” c. műfordításra, mely oly tökéletes oly kristály tiszta, hogy útmutatóul szolgálhat a műfordításban. Tanulmányozza át, hasonlítsa össze a magáét és be fogja látni, hogy alkotása csak színtelen kísérlet, igénytelen, szerény műfordítási szárnypróbálgatás.

Kérdezzük: elért-e a műfordító célját? Nagyon kis részben. Az általános érzelmet elvetette, az alapeszmét nem tolmácsolta, a sorokba belegyömöszölt sortöltő szavakat és még úgy sem találta el a helves lábat, vagy rímet; a jelentés árnyalatok közül sem tudta mindig kiválasztani a jellemzetest.

Ismétlem: az egész csak műfordítási szárnypróbálgatás, mely a tökélytől nagyon de nagyon messze áll.

Én a magam részéről *gondolkodva* adom rá a *gyenge-középszerű* t.

Tisztelt Önképzőkör! — „Sentia, quae dixi, fuisse longiora.” A kis bírálat kicsapott medréből s egy esztétikai tanulmány félélévé dagadt. Tudom sok gáncs, sok szemrehányás érhet ezért. A munka hosszúsága két okban gyökeredzik, egyrészt szándékomban, a mennyiben irányadó munkát akar am készíteni a t. Önképzőkör műfordítói részére — s a mennyire tőlem telhetett. tanáccsal akartam nekik szolgálni; másrészt pedig munka kedvem ragadott ily messzire, mert mindig szeretettel és kedvvel dolgoztam rajta. A munka egyedüli élvezetem és büszkeségem.

Vége.

Az ember mindig vár

Laták István

*Az ember pontosan megvacsorázik
És aztán munkához lát,
Hogy tilkos álmait faragja,
Vagy nagyot ásítva sutba vágja
Semmivévált asznapját.
Az ember mindig pontosan megveti
megszokott régi ágyát
És elszámolja nemsikerült nappalát.
Az ember mindig valamit vár,
Mindig valakire vár, vár.*

*Pontosan összehajtja
Nadrágja vasalását,
Kabátját vállfára teszi
És szegre akasztja
Hopponmaradt vágyait.
Kiszellőzteti levegőtlen szobáját,
Közben a felhőkbe bújó
Holdra mered némán
És megborzong a sötét szellőktől,
Mert egy pillanatra felejtette,
Hogy valamire tudattalan,
Valakire nyugtalanul vár.*

*Mit vár? Ki hívja szüntelen?
Miért maradtak mögötte
Kitárva a fekete kapuk?
Üzött motor zakatol fénytelen,
Izzadt födelét simogatón törli
Szaggatott álmok színes rongya. —
A váró embert nem ez hordja.*

Indulna néha és helyben marad,
Ugrana olykor, de visszariad.
Megtorpant benne a lüktető szív,
Mert a sötétből valami hív,
Mert a végzett napokban valami fáj.
Az ember talán eltévedt valahol,
Fakó nappaloktól kifáradt már.
Kókadt fejjel makacsul vár.
Valahová mindig vágyakozik
És valamire vagy valakire vár. Vár.

Dobó
Tihamér
szövegrajza

Alku

Saffer Pál

Szürke vékony füstcsík kanyargott a lécekkal, pléhdarabokkal, és kátránypapírral foltozott kis kabin kéményéből, jelezve, hogy a bárkán van élet. A kabin a bárka hosszának körülbelül egyharmadát foglalta el. Előtte a nyitott rész tele volt apróra hasogatott tűzifával, üres pléhkannákkal, lécekkel és széles deszkákkal, amelyeken különböző fűvek és falevelek száradtak kiterítve a napon.

Az ember a város felől, az öböl túlsó partjáról jött; fehér, lobogó felöltőt, vasalt nadrágot és napszemüveget viselt. Megállt a töltés tetején, előbb

jól szemügyre vette a bárkát, azután, mint aki végleg meggyőződött, hogy jó helyen jár, rálépett a deszkapallóra és hangosan köszönt:

— Jónapot!

A hang elrepült a víz felett. Egy horgász, aki feljebb az öböl torkolatánál unatkozott, a jövevény felé fordult, de a kabinban semmi sem mozdult.

— Halló! — emelte fel hangját a jövevény. — Van itt valaki? — de feleletet ismét nem kapott.

Felöltője alját összébbhúzta magán mint az asszonyok a hosszú báliruhát, és óvatosan, vigyázva, hogy hozzá ne

érjen valamíhez, belépett a bárkába.

A kabin ajtaja lassan kinyílt és a résen, felsőtestével kihajolva, megjelent egy ember. Úgy hatvan év körüli lehetett, de ezt az arcát borító sűrű szakálltól nem lehetett pontosan megállapítani. A szem felé az arc minden részéből mély ráncok barázdái futottak, sötét csikokat húzva az amúgy is sötétbarna bőrre, amely csillogott a verítéktől. Hunyorogva, szótlánul szemlélte a jövevényt.

— Jónapot!

Az öreg előbb tetőtől talpig végigmérte a látogatót, azután kelleetlenül visszaköszönt:

— Jónapot.

— Maga az a Péro bácsi? — kérdezte a jövevény.

— Én vagyok — felelte az öreg és tovább hallgatott.

Egy ideig az idegen is hallgatott, mintha azt várta volna, hogy jövevele célja felől kérdezzék, de mikor a hallgatás már kellemetlenné kezdett válni, megszólalt:

— Miklós, a halász küldött magához... vettem egy csónakot... a motor majd valamelyik nap felhúzza és itt hagyja magánál. A napokban majd eljövök, megnézem, hogy megérkezett-e... Gondoltam, addig ellehetne magánál...

Az utóbbit már bizonytalanul mondta és feleletre várva megállt.

— Maga hol dolgozik? — kérdezte az öreg, mintha nem is hallotta volna, amit a jövevény mondott.

— Én?... A nyomdában — felelte a jövevény. A váratlan támadás kelleetlenül meglepte.

— Ott, ahol az újságot csinálják?

— Ott.

Az öreg még hunyorgott egy ideig, azután kinyitotta a kabinajtót:

— Gyere be.

Az idegen bepillantott a kötelek, drótok, pléhkanák és láncok tömkelegébe, amelyek elborították a kabin belsejét úgy, hogy a végében álló ágy alig látszott fölük. A látványtól megdöbbent, azután még jobban összehúzta magán a kabátot és lehajolva belépett.

— Van nekem egy unokaöcsém. Nem tudnál neki valami munkát adni ott nálad?

— Nyomdász?

— Nem.

— Mi a mestersége?

— Semmi, Paraszt.

Az idegen zavartan mosolygott...

— Nem tudom, nem én határozok az ilyesmiről, én csak hivatalnok vagyok. De vagyunk ott így is elegenden. Nem hiszem, hogy kellene.

— Hm! — morogta az öreg és újból szemügyre vette a jövevényt. — Ül le.

— Nem ülök le, csak egy pár szóra jöttem. A csónak miatt. Mondom, ha felhúzzák ide...

— No, ül csak le ide nyugodtan — tolta felé az öreg a háromlábú széket. — Ne félj, nem kened össze magad.

Az idegen leült, Óvatosan felhajtotta felöltője széleit, azután elkezdett a zsebében kotorászni. Cigarettaát vett elő. Amikor elébe tartotta, az öreg kivett egyet a dobozból.

— Drága cigarettát szívsz. Jól megy neked.

A másik hallgatott. Rágyújtottak.

— Vedd meg ezt a motort — mutattott az öreg a bárka közepén terpeszkedő nyersolajmotorra —, jó motor. Úgy dolgozik, mint az óra. Neked odaadom negyvenezerért.

— Hány lóerős?

— Tizenkettő.

— Halázcsonakba bele lehet szerelni?

— Abba nem. Egy-kettőre szétrázná.

Az öreg vállat vont:

— Gondoltam, van pénzed. Majd eladod. Haszonnal.

— Magának nem kell? — kérdezte a jövevény. — Mivel hajtja a bárkát?

— Van nekem még egy. Harminc lóerős. Az még jobb motor. Úgy gondoltam, hogy ezt eladom. Öreg vagyok. Valamiből élni kell. Nekem nincs társadalmi biztosításom. Nem kapok nyugdíjat — és sunyi pillantást vetett a vendégére.

— Mikor vette maga ezt a motort?

— A háború után. Az Otpadnál, az ócskavas kereskedésben. Lehet ott találni mindenféle használható dolgot. Ma ilyen a divat. Ha valami elromlik, mindjárt ócskavasba dobják. Ennek is csak a mágnes hiányzott. Ötezer dinárért vettem kilóra.

Az idegen kinézett a foltozott kis ablakon a fokon üldögélő horgászok felé. A bárka és horgászok között felfordítva, félig partrahúzva egy kis vashaj roncса feküdt. Csupaszon meredező bordázatával olyan volt, mint egy nagy hal lerágott csontváza.

Az öreg követte a tekintetét:

— Vedd meg azt a bárkát. Nyolcvanezer dinárért odaadom. Ráköltesz még negyvenezeret és olyan kis hajó

lesz belőle, hogy akárki megad érte félmilliót.

Az idegen hitetlenül csóválta a fejét:

— Csak negyvenet? Hiszen ennek jóformán csak a bordázata van meg.

— Negyvenből meg lehet csinálni. Csak nem úgy, ahogy most dolgoznak. Magam venném meg hozzá a pléht, a mestereket meg napszámiban fogadnám. Fizetnék nekik napi kétezer dinár napszámot, de úgy dolgoznának, ahogyan nekem tetszik. Nem úgy ahogy most csinálják. Napi nyolc óra meg miegymás...

Az idegen hümmögött valamit, de az öreg már nem figyelt rá. Más foglalkoztatta:

— Szóval te a nyomdában dolgozol. Ott, ahol az újságot csinálják?

— Ott.

— És most miért nem vagy munkán?

— Este dolgozom.

— Rólam már írtak egyszer az újságban. Két évvel ezelőtt. Majd mindjárt megmutatom.

Az ágyhoz ment és felemelte a rongypokrócot. Alatta kisebb-nagyobb tömött zsákocskák feküdtek. Hirtelen az idegenhez fordult.

— Látod? Ez is megér félmillió dinárt, amin fekszek. Ami ezekben a zsákokban van.

— Mi van bennük? — kérdezte kisére unottan az idegen.

— Fűvek. Gyógyfűvek. Kifizetémének értük félmillió dinárt, ha e'adnám.

Az idegen hümmögött valamit, az öreg pedig tovább kutatott. A zsákocskák alól egy összehajtogatott régi, megsárgult újságlapot húzott elő és az idegen orra alá tartotta.

— Látod? itt írja: Harminc esztendő munkája. Tomics Péro gyógynövénygyűjtő. Ez én vagyok... valamikor nagyban dolgoztam. Csak végigmentem a bárkával a Duna mentén, és az asszonyok hozták a fűveket. Néha az egész falu gyereke nekem dolgozott. Vettem nekik cukrot és kész. Volt úgy, hogy harminc-negyven mázsa növényt is összehordtam egy nyáron...

Az idegen visszaadta az újságot.

— Télen meg válogattuk... befűtöttem a nagyszobában és jöttek az asszonyok. Egész nap. Volt ott nóta, beszélgetés. Az egyiknek selyemkendőt vettem, a másiknak szoknyát, úgy ajándékba. Ha pénzt kínáltam volna nekik, egy se jött volna. Ilyenek az asszonyok.

— Maga akkor sokat kereshetett — mondta az idegen.

— Kerestem is — felelte az öreg és a szeme felvillant. — De nemcsak, kerestem, hanem segítettem is. Mert nővényvel minden betegséget ki lehet gyógyítani. Ide nézz!

Az ágyfeletti kis polcról egy mocsokos, olajos könyvet vett elő és az idegen elé tartotta. A címét már alig lehetett kibetűzni rajta: „Gyógyítás gyógy-növényekkel”.

— Ebben a könyvben minden benne van. Gyógyítok mindent, meddséget, gyomorfekélyt... Neked nincs aranyered?

— Nincs — felelte az idegen és elnevette magát, mintha megcsiklandoztak volna. Szemmelláthatólag kezdte érdekelni a dolog: — És mennyit keres maga, Péro bácsi, ezzel a... gyógyítással?

— Mennyit?... ismételte az öreg és szavaiban, amikor válaszolt, valami dühös büszkeség csendült. — Megkeresek én, fiam húsz-, harmincezer dinárt is havonta.

Az idegen lustán bólogatott. Nem lehetett tudni, hogy hiszi-e vagy sem. Künn a deszkapallón léptek koppannak, azután kinyílt a kabin ajtaja. Egy asszony jött be lábossal a kezében.

— Péro bácsi egy kis maradékot hoztam. Mondok, magának úgyszincs, aki főzön. — Az öreg nem szólt egy szót sem. A kis polcról elővett egy kormos, piszkos fazekat. Az asszony beleöntötte az ételt, valami levesfélét, végig mérte az idegent, azután szótlanul elment.

Az öreg föltette a levest a motor mellett álló dobkályhára, azután leült az ágy szélére. A cigarettá mára körmét égette. Még egyet szívott belőle, azután eltaposta a padlón.

— Hálából hoz néha ebédet. Kigyógyítottam az urát. Aranyere volt.

— Hm! — morogta az idegen.

— Furcsa népek ezek a bácskaiak. Különösen ezek itt a városban. Mind azt szeretné, hogy előbb gyógyítsam ki őket, azután majd fizetnek... Ha megkigyógyítom, felém se néz többet egyik sem...

— Másutt is ilyenek az emberek — bökte ki az idegen, de az öreg a szavába vágott:

— Amarra lent azért jobbak a népek. Nem is maradok én itt sokáig. Ha megunom lemegyek Beográdba, vagy Szmederevóra.

Az idegen szemmel láthatóan megijedt ettől a lehetőségtől.

— És mondja csak, Péro bácsi kinél lehet itt csónakot tartani?

— Ellehet majd itt a bárka mellett.

— De ha maga elmegy... Szmederevóra...

— Nem most lesz az még... jó borok vannak ott... Itt a városban csupa hamis bort árulnak.

— Ha följebb megy a folyón, a hegyalján is vannak jó borok.

— Vannak, vannak. Jártam arra a múltkorában. Autóbusszal jöttem haza. Alig értem idáig a megállótól, úgy megfogott. Pedig csak három pohárkával ittam belőle... Jó erős bor.

Az idegen, úgy látszik, készülődött, ment ismét a csónakjára terelte a szót.

— Szóval, ahogyan mondtam. Miklós motorral felhúztatja idáig... valamelyik nap majd erre nézek...

— Elintézzük...

— Javítani is kellene rajta egyet-mást... kátrányozni...

— Mindent rendbehozunk.

Az idegen ismét kinézett a kis alakon a bárkaroncs felé:

— Sok a pecás erre... Van-e jó fogás?

— Sok, egye el a fene őket — morogta az öreg. — Az ember nem győz velük veszekedni. Innen akarnak pecázni a bárkából. Meg se kérdezik a nyavalyások, hogy szabad-e, csak bejönnek... mintha az övéké lenne... veyenek maguknak csónakot, ha pecáznij akarnak...

— Ki kell zavarni őket...

— Alihogy az ember kiteszi a lábát, már gazdálkodnak a szegénységében... pedig hát néha a városba is el kell menni... te nős vagy?

— Nős.

— Jó asszonyod van.

— Miből gondolja? — mosolyodott el az idegen.

— Meglátszik rajtad. Rendben tart... Gyerekeitek van-e?

— Nincs.

— Az baj. Ha leközelebb jössz, hozd magaddal az asszonyt. Majd adok neki valamit. Három héten belül megfogon.

Az idegen elnevette magát.

— Mit nevezsz? Nem hiszed? Már többnek segitettem így. Füvekkel mindent ki lehet gyógyítani.

— Már évek óta jár az orvoshoz — legyintett a másik.

— Az orvosok se tudnak mindent. Csak te hozd magaddal, ha jössz.

Az idegen felállt. Menni készült.

— Itt van, Péro bácsi egy kis pénz. Majd megegyezünk aztán. Mondom, kell egyet-mást javítani is...

— Jó, jó, csak bízd rám... Aztán mondd csak, nem lehetne engem megint valahogy kitenni az újságba?

— Nem tudom, Péro bácsi, nem frok én az újságba.

— Elmész már?

— Muszáj. Dolgom van a városban.

— Várj, megyek én is. Veszek egy kis kenyeret ehhez a leveshez, meg borotválkozni is kéne... Hány óra lehet?

— Fél tíz.

— Hm! Akkor még a temetőbe is kijutok. Meglátogatom az öregasszonyt. Amióta meghalt, olyan vagyok, mint a kivert kutya.

Az idegen nem szólt. Lassú, egyenletes léptekkel ment kifelé. A palló végén megállt és a bárkaroncsot szemlélgette. Az öreg egy ideig az ajtó lakatjával bajlódott, azután ő is utána indult.

— Csak ehhez tudnék valahogy társat találni. Háromszorosan kapná viszsa a pénzét. Nem kellene több, csak negyvenezer dinár. Így meg itt rozsdásodik... — kezdte ismét és kutató pillantást vetett a másik arcára.

— Majd akad erre is valaki — mondta erre lágy, szinte bánatos hangon az idegen. Az öreg rántott egyet a vállán.

— Dehogy akad. Öreg vagyok. Nem hisz nekem már senki. Ugyan, ki bízna ilyen toprongyos vén emberre negyvenezer dinárt!? Tudom én ezt, fiam, látom... csak nem akarom, hogy a világ meglássa rajtam, hogy én is tudom...

Mérgesen csapott egyet a kezével, mintha megbánta volna, amit az imént mondott és ráförmedt a másikra:

— No! Eridj ki a partra!... Én meg majd fölszedem a pallót.

Egy gondolkodásforma önarcképe*

Bori Imre

Mottó:

*Lehetek-e, szabad-e lennem
egy ilyen tartós szerelemben,
mít a testi kíván, elnéz a szellem —
örömök ellen engedetlen?*

*Nézhetem-e, szabad-e nézmem
ilyen bús-szépén, csúnya-tétlen
tetőtől-talpig velőben-vérben
összekapirgált harminc évem?*

*Fájhatom-e, szabad-e fájniom
a bélyeget, mít a kor rányom;
szabad-e állnom, haládba mállón
ezen az egyetlen világon?*

Ács Károly: RIADT KÉRDÉS

I.
A KÖLTŐI ÉN

A költő, ha verset ír, tükör előtt áll. S a tükör sohasem olyan éles, a benne tükrözött szempár vizsgálódó tekintete sohasem olyan bizalmatlan, mint amikor saját magát méri fel, testi valója és szellemi kincse egészét lesi. Ilyenkor

eszményinek látszana a szerepcsere: a tükör virtuális költőalakja vizsgálhatná a valóságosat és ítélkezne felette. „Annak a másiknak” a bíráló tekintete nem tud megelevenedni s így az önvizsgálat, a vallomás, az intim „négy szemközt” hangulata, a képzeletbeli tükörrel folytatott monológus marad — a vers.

De a „tükör” elé állító igény éppen úgy jellemző, mint a kép, amit a megszületett vers hordoz. A költő, igaz, a szubjektív mozzanatok énekese, sokkal inkább önmaga „rabja”, mint a többi ember, és bármiről szól is, önmagát és önmagából adva is énekel. Az önarckép festés Ács Károly magánya szubjektivitásának nem ilyen jegyeit viseli. Amikor költői önmaga válik vense alanyává, az alanyiságnak hétköznapiabb formái háttérbe szorulnak, hogy helyet adjanak egy tárgyilagosabb, ironikus színezetű, szkeptikus viszonyulásnak. A

* Ács Károly: *Csönd helyett vers*, Forum Kiadó, Noviszád, 1959.

legegyénibb mozzanat Ács Károly költészetében így kap objektív megnyilatkozást. Az érzések, hangulatok csak részek, pillanatnyiságok szeszélyei, futamok és variációk lehetnek; szülheti őket költői önkény, követhetik a gondolatot csapongásában, az érzést játékaiban, a hangulatokat rapszodikus változásaiukban. Amikor maga a költő válik költőisége alanyává, a vizsgálódó tekintet könyörtelenül megálljt parancsol. Fegyelmezett vizsgálódást, összpontosított figyelmet, szkeptikus szellemet mutatnak a versek és verssorok, amikor Ács Károly önmagáról énekel.

A teljesértékűség ilyenkor nyilatkozik meg legvilágosabban költészetében. Minden mást részként tart számon és csak azt egészként, amit önmaga és vele költésze jelent. Ezt fogja fel megnyilatkozásként s így verseinek nemcsak legbelső magja jelenik meg, a kristályosodási pont, amely köré lelki-világa rácsait építheti, hanem a részek és az egész ilyen viszonyításában mutatkozik meg költészetének jellemző törvényszerűsége is. Hogy nála nem születik vers minden erősebb benyomásra, hogy érzései gondolati köntösben jelennek meg, hogy hosszú hallgatások és rövid, aránylag termékeny alkotói szakaszok váltják egymást, a versképző egész és a részek viszonyításában lelik magyarázatukat.

Az egész Ács Károly verseiben a gondolatoknak egy sajátosság fogalmi állapotát mutatják, amely félu-ton áll a valóságos élet realitása és a költeményekben már transzformált fogalmakból ismét virtuális realitást nyeres folyamatok között. A mikroszkóp sajátos lencserendszerének technikájával mutathatnánk meg talán legpontosabban ezt a gondolati állapotot. Ács versei a valóságot a lencserendszer középpontjában mutatják, amikor is a kép már elvesztette realitását, már absztrakttá vált ugyan, de még nem került a lencsék másik csoportja elé, amely virtuálisan, de megnagyítva mutatja meg realitásában a valóságot. Így keletkezik verseinek az a jellemző tünete, hogy egészükben a realitás benyomását keltik ugyan, a tárgyi világot ígérnek, a gondolatok fénylő napja világítja be a venstájukat, de különös módon, az éles vonalak ellenére sem keletkeznek árnyékok. Árnyék nélküli fogalmak világát mutatják a versei, a tárgyi világ rész-elemei hiányoznak belőlük, de helyettük megfigyelhető verseiben az absztrakttá vált fogalom eltárgyiasítása,

realizálódása, a tárgyi világot helyettesítő szerepe költészetében. Ács első-sorban ezért találja meg az Én-fogalomban költésze kincsesbányáját, az egészet, amelyben nem tola-kszik olyan erőszakosan a költői figyelem előterébe a tárgyi világ sok-sok részlete.

Ács nem a tárgyi világ, nem a „részek” költője, ezt már a fogalmi költészet meghatározása is kizárja, hisz a fogalom az absztrakt, a gondolati egész, amelyből a nem azonos jegyű részek eleve kihulltak, az esetlegességek megsemmisültek, a közös, tehát „egyvetemes” vonások pedig absztrakt teljeséget alkotnak. Ezért nála a benyomás, a versírásra indító kényszer a viszonyító intellektus olyan szigorú ellenőrzése alatt áll, hogy a napról napra jelentkező téma-variánsok, érzések, hangulatok legtöbbször nem állja ki a viszonyítás próbáját. Ez a szigorú Én, amely bíraskodva és a fogalmi egész tiszteletében a versképzésben közreműködik a tárgyi világot fogalmi absztrakciókává változtatva, árnyéknélkülivé téve, mintegy megszüntetve, de ugyanakkor sajátos formákban újra teremtvé is, elannyira, hogy a formák közreműködésével egy realisnak látszó világ formálódik, a verseket olvasva, az egésznek: a hiánytalannak a benyomása támad. De a szigorú Én-nek ez a munkája éppen ezért, csak kevés verscsírá-t enged teljes vessé lombosodni. Ács gazdagsága éppen ezért nem a motívumokban, hanem a kifejezésben nyilatkozik meg. Versek temetője az ilyen költői Én. Más természetű vagy kisebb igényű költő versek sorát szakítja ki abból a gazdagságból, amiből Ács egy vers építőköveit hordja ki.

Igazán csak önmagát énekl, minden más csak akkor tud versként megszólalni nála, ha a viszonyító értelem a fogalmi egész lehetőségét látja meg, vagy ha felcsillan a fogalmi egész kifejtésének lehetősége a kopogató írás-inger hozta rész-érzés megjelenésekor. Lényegében önmaga központi helye mellett a szerelemben és a politikában tudja még kifejezni egész önmagát. Ács a kemény költői alkotók közé tartozik, aki nem lágyul el minden hangulat és érzés ölelésében. Az önmagát figyelő székeszisz könyörtelen ellenőr, és csak ezt legyőzve juthat el a mondanivaló a vég-ső megfogalmazásig. A versírás Ácsnál az értelem csatája, a viszonyítás próbája a mérlegetlen könyörtelensége. Nem könnyen adja meg magát a versírás kényszerének; a vizsgálódás magas hő-

fokán, az értelem „poklában” nagyon sok érzés, hangulat, benyomás, gondolat tűnik talminak és könnyűnek.

A költés Ács Károly-i módja eleve kizárja a benyomás uralmát, az értelem ellenőrző, fogalomba kényszerítő munkájával megszünteti annak szeszélyességét és a költészetten kívüli területekre számúzi. Az Ács költőiségével ellentétes típusú alkotó a benyomások hatására nyitja meg sorompóit, a versek színpompás virágai nyílhatnak ki ilyen esetben, az érzés forrponon válik verssé. Az ilyen lírai alaptermészet gazdag és burjánzó érzés-vegetációt tud megmutatni, sokszólamúságával megfogja az olvasót, színeivel magára vonja a figyelmet, szinte az olvasóra kényszeríti magát.

Ács költészete nem ilyen. Nem színek és érzések gazdag skáláját mutatja az olvasó felé. A vers felületesen olvasva akár szürkének, a költő témavilága szegényesnek, a hangzóság monotonának, a kevés vers fukar és elzárkózó magatartásnak, sőt az olvasó iránti bizalmatlanságnak is mutatkozik. S ez természetes is ha nem vesszük tekintetbe Ács fogalmakkal épült költészetének sajátosságait. A fogalom önmagában ugyan több, mint a tárgyi világ részei, de kevesebb is, mert virtuális; az „egész” benyomását, körvonalait őrzi, de nem tudja pótolni annak színességét, változatosságát, ellentéteinek gazdagságát.

Erős egyéniség és a kor hajlamokat tápláló alakulása nyomán bontakozhat ki csak ilyen költői világ, amilyen Ács Károlyé. Az Én, mint egész (ezen túl a fogalom mint egész) tisztelete a költőt arra sarkallja, hogy elsősorban önmagában találja meg költészete legméltóbb alanyát, a kor pedig, ment nem kényszeríti maga ellen feszülni, lehetővé teszi, hogy önkörében maradhasson, fogalmi világát kibantakoztathassa, a részleteket, a futó benyomásokat — mindazt, ami tetszőleges, visszaszoríthassa. Ács Károly nem lágyul el, hanem absztrahál, fogalmat alkot, gondolkodik. Nem szolgálja akar lenni a versnek, hanem ura önmagának és mindannak, amit érzékszervei üzenetként, hatásokként az életből felfognak.

Ács a teljesség említett igényével lép fel, de azon túl nem az önteltség, hanem a szkepszisben fogant gyanakvás felé fejleszti magatartását. Nem az elégedettség, hanem a meg nem elégedés verseit írja. Hiszen mikor lehet az egyéniség elégedett önmagával, a teljes-

ség iránti vágy mikor halhat ki a költőből, aki magasra szabta önmaga mércejét? Termékenyítő tájakra jutott el ezzel a magatartásával. Nem sűrű bozót, érzelem-dzsungel nő költői tájain, hanem pallérozott, értelemmel rendezett vidéket formál, ahol az ész és a gondolkodás szigora irtotta ki azokat a „vadhajtásokat”, amelyek nem tűnnek méltóknak ehhez a rendező elvhez, gondolkodói szigorhoz, amely a verseken uralkodik. A fogalom virtuális természetű is belejátszik azonban Ács költői világa ilyen alakulásába. A meg nem elégedés a fogalmak virtuális, látszólagos voltából is táplálkozik, az árnyéknélküliség szegényessé teszi tájait, az ész és értelem a fogalom-alkotás költői megformálódásában tündököl elsősorban. Rend, fegyelem gyermekei Ács költeményei, zárt, kikerekített és befejezett világ képét látjuk, arányos egészszel állunk szemben, de ennek gyökerét fogalmi világában és ezen túl azokban az áldozatokban kell szemlélnünk, amelyeket az ilyen jellegű versek a költőtől megkövetelnek.

A fogalom „egész” jellege azonban költészetének más sajátosságait, így egész költészetének egységességét, sőt statikusságát is biztosította. A fogalmi absztrakcióban sikerült megteremtienie egységes világlátásának alapfeltételeit, versekben rögzíteni a világnézet sokszor versen kívül maradó hatását. Egységes gondolati-fogalmi rendszerrel állunk szemben ebben a kötetben, függetlenül attól, hogy a versek az elmúlt nyolc év különböző szakaszaiban keletkeztek. Ez a nem-változás, ez a statikusság is a tárgyi világ iránti magatartása, fogalmakká transzformáló költői egyénisége hatását mutatja, azon túl természetesen, hogy Ács korán ért költő, kialakult egyéniséggé vált, hogy sokszor az évekkel ezelőtt keletkezett versek érettebb költői arcot mutatnak, mint a frissebb fogantatásúak. A világ hatásaira közvetlenül reagáló költő alkotásaiban eliképzeltetlen a statikus-ságnak, a folytonosságnak, az egyenes-vonalúságnak ez a tünete, amelyet Ácsnál megfigyelhetünk és ennek, mint jeleztük, gyökerét a fogalom-vers ácsi felfogásában, műhelymunkája természetében kell keresnünk.

Az önmagát költői tárgygyá tevő Én, a világot fogalmakká absztraháló költői természet, a változatok gazdagságát a formák belső feszültségével pótló alkotói munka, a tárgyi világ helyett a gondolatok virtualitása, s nem utolsó-

sorban az ösztönösség helyett az intellektus uralma a versen — mutatják Ács természetének alapvető, a versek jellegét megszabó jegyeit.

II.

VERSEK NYOMÁBAN

Verseinek központi témája az Én, szorosabban véve a költői Én, azon túl pedig a költészet, s mindaz, ami ezzel kapcsolatban van. A költővel, tehát önmagával kapcsolatban egy lényegében racionális felfogással állunk szemben Ács esetében. Ez a racionalizmus nála a költői munka legalapvetőbb jegyeinek megtagadásával mutatkozik kötetében. Az álmok tagadása ez. (*Álom és emlék*).

*En az álmokat sohasem szerettem,
az álom zsarnok: játszat, ámit rémit...*

mondja kötetnyitó verse bevezető sorai-
ban és nyomban a hétköznapi világ ele-
meinek megtagadásával találjuk ma-
gunkat szemben. Az álmokat nem sze-
rető költői alkát gyökereire már
rávilágítottunk, most a költői önvallo-
mások tükrében csak elmélyíthetjük az
ott elmondottakat. A fogalom tagadás
is, megszünteti az esetlegességet, a tár-
gyi világ sokszínű önkényét, amely ép-
pen az álomban ölt testet, amely „zsar-
nok: játszat, ámit, rémit”. Olyan jelen-
ségek ezek, amelyek dacolni tudnak az
emberekkel — a költőkkel leginkább,
szolgálatukba kényszerítve a költői
Ént. Ács a lázadást tűzte zászlajára:

*Ezért is lettem költő: lázadásból,
Ugy álmadni, ahogy magamnak tetszik...
(ou.)*

A lázadás és az „ahogy magamnak tet-
szik...” gondolata természetesen bon-
takozik ki a fenti gondolatból. A józan
értelem, az egyéniség szuverén magát
tartása, önbecsülése az a két pólus,
amely között a fogalom-alkotás költé-
szetté válása lejátszódik. Az „ahogy ne-
kem tetszik...” gondolata az értelem-
mel tart kapcsolatot. Ácsnál: szembe-
fordulást jelent a költői közhelyekkel,
a költői magatartás megszokott típusai-
val, a tárgyi világ szolgálatával. A fog-
almakat formáló költő a szabályozás,
tehát a költői önkény jogával akar él-
ni. A fogalom tiszta világ, a tárgyi va-
lóság „józan lakat” ezen a másikon.
Ami mögötte, e lakat-zárta világban
van az csodás, buja. Ez után nyúl a
költő s bár a fogalmak világa a sza-

badságot hirdeti, mégsem érheti el azt
a világot, amely a halál, a börtön-élet,
az éjszaka kínzókamrája mögött lapul
feltáratlanul, és ha a költő elindul, csu-
pán a „hétköznapi ércét” tudja kibá-
nyászni. Babits *A lírikus epilógja* című
versének méltó párja ez a prológos
szerepét játszó *Álom és emlék* című
vers, bár Ácsnál az individualizmus
büszke rátatísága helyett a szemlélő-
dés elégedetlenségét, s ezt továbbfej-
lesztve a nihilista hiábavalóság-érzést
kifejező miért? hangját halljuk ki,
amely eljut egészen addig, hogy magát
a költészetet is megtagadja:

*Vagy vallani. Mindegy, hogy mit. Az élet
a szavaktól nem lesz se szebb, se rútabb.
Ámit mondok: álmok és emlékek.
Mért nem elég ennyi, hogy elműljak?*

Az elnémulás vágya, amely dalol — ez
Ács költészetének és a költő szerepéről
alkotott felfogásának nagy paradoxona,
ez az a motívum, amely megtölti szke-
pszissel egész kötetét. A valóságért só-
várog, de fogalmi világában jobban ér-
zi magát, a világot börtönnek látja, az
álmokért eseng, de megtagadja őket,
szenvédélyeket szeretne csiholni, bele-
feledkezni a világba s közben mégis-
csak szkeptikusan és gyanakvón mér és
felmér; a megfoghatót óhajtja s abszt-
rahál. Ezek a valóságok és vágyak
szülték legtöbb versét (*Vitatkozom, Ön-
arckép, félhomályban, Ahogyan a tavasz
akarja, Vers, Aki mindig elkésik*). Ezek
az ellentétek elsősorban a költő és a
világ ellentmondásos viszonyában nyi-
latkoznak meg.

*A költő szürke folt
a színzompás világban...
(Ahogyan a tavasz akarja)*

vallja, s következők versében ezt hirdeti
már:

*A kemény valóság,
ha kimondom,
megsebzí a szót,
és nem tudom:
vérzek vagy verselek.
(Vers)*

Ez a világ. S önmaga?

*Nem is fej ez, egy rejtett csillagrendszer.
Bolygó gondok, gondolkodó agyag:
züllött kozmosz a homloka alatt.
(Önarckép, félhomályban)*

Érdekes megfigyelni, hogy Ács a „va-
lótlan” felé fejlesztí önarcképe voná-
sait.

*...hiába
húzódik majd szánnivalóan dőre
mosolyra pár félbehagyott vonása —
akkor jön rá, hogy mennyire valótlan.
(uo.)*

Az ilyen jelzők, mint „kósa, beteg árnyék”, „nem emberarc”, s az ilyen versszakok:

*Futok, futok, fekete árnyék,
sajgó semmi, önmagam árnya.
Futok, futok, s mikor megállnék —
nappal késő, éjjel hiába.
(Aki mindig elkészlk)*

a valóságba átkozott költői arcélt mutatják, de azt is, hogy a fogalmi világ, a tárgyi világ nagyarányú kizárása a versből, az elégedetlenségnek, az elzárt-ságnak, az önmagát fainak látó s azon dörömbőlő bezártságnak hangulati szülőanyja is. Önmaga absztrakt Én-je az a burok, amely fogva és zárva tartja, s az ezzel foglalkozó gondolat problémátalása az, amely verssé táplálta fel Ács intellektusának önmagát körüljáró kételyeit.

A *Tanú* című ciklus versei a költőt és az embert egyszerre mutatják. Ha kötete első ciklusának alapmotívuma a költőiség feletti kétely volt a *Tanú* ciklusán ismét csak a „felhúzott szemöldök” vizsgálódó magatartása lebeg. S mégis tágabb és szélesebb körben mozog, az absztrakt Én helyett egy konkrét, éppen ezért élettel gazdagabb költői viszonyulás szülte őket. Legmarkánsabb verse ebből a körből az *Arc-kép másfél méterről*, amely bár nem ebben a ciklusban van, mégis ebbe kínálkozik memcsak a költő megrajzolt alakjával, hanem mondanivalójával is, a disszonáns hangokat előcsaló gunyorral, a valóságos élet feletti kételyével, a költő és a világ viszonylatának értelmezésével. A figyelés magától messzebb tartó magatartása és mégis a vágy, hogy belevesse magát abba, a vonzástasítás ellentmondása szólal meg belőle:

*Olyan jó így a sarokból lesni:
a száj tárul és csücsörül,
a bajusz rándul és megül,
a homlokon a ráncok élnek,
az egész arcot mozgatják az érvek!
Képzélték:
azt mondja, élet,
s ugyanazzal a szájjal
eszik és csókol.
Milyen forró lehet a szótól...*

A figyelés, a tanú szenvedélye az, ami forróítani tudja a versét, bár szinte nincs olyan verse, amelyben ne kísérelte volna meg, hogy eljusson a sóvárgott, megénekelte forróság forrásához, a tárgyi világhoz, a mindennapi élet hétköznapiságához. S ha meg is állt a fogalom gondolati feleútján, az absztrakcióban; ha önmagában állapodott is meg (s nem járunk messze az igazság-

tól, ha ezt a megállapodást éppen az írásunk első részében említett „árnyékhiányban” jelöljük meg), s ha vallja is, hogy

*A költő les, ő nem hisz holmi
halálban, vár, tudni véli, lázad.*

(A Takács hagyatéka)

és éppen ezért absztrahál, él benne a vágy a gondolaton túl a tárgyi világ után és hevíti. Cinizmusa mögött sokszor az önleplezésnek ez a rejtett szerme is munkál (a *Barátaim* című ciklus utolsó versének befejező sorai). A tanú passzív szerepe, bár programként hirdette is meg, nem tudja teljes mértékben kielégíteni. A világ absztrakt képeiben nem látszik meg a természet, a gondolat kénge elfödi az érzést, az Én-ben sokszor elvész az ember hús-vér alakja. A *Kívánságok* című verse jelzi ezt a csírában élő tájékozódási ösztönt az élet részletei felé, a tárgyi világ, emberi vegetáció irányában. Es a *Tanú* című verse vall beszédesen arról a másik költői állapotáról, amely a fogalmi világ arany közepútján túl van — közelebb az élethez.

Es közelebb a szerelemhez is. Ács szerelmes verseinek ciklusa meditatív pillanatok sorozata, mint ahogy azok voltak a költő és világ viszonyát vizsgálva is. A költő „tanú”-magatartása a szerelmes versek jó részét is befolyásolta fogantatásukkor. A szerelmes versek is intellektuális pillanatok őríttek meg — a költő közlésében itt is a monológus az uralkodó, akárcsak az önmagával foglalkozó versekben. Tulajdonképpen szerelmes verseiben is önmagával foglalkozik, önmagát figyelő és önmagának vall.

Ács tömören így foglalja össze a *Kapcsolatok*ban, jellemzően absztrakt módon, inkább filozofikusan, mint testiségben láttatva a szerelmet:

*Ember oldalán ember
Két jegy közös sebbel
Emberrel szemben ember
Két seb egy közös jeggyel.*

Tipikusnak látszik szerelmes verseiben az a vallomásszerű megnyilatkozás, az ellentétekel játék, a variációk egyetlen téma fölött, amelyeket *Mint a nap és az éj* című versében olvashatunk:

*Szeretek néha fainak odaálni,
hogy lássam, milyen kemény akadály,
mit övni építek köréd, a testem.
Szeretek néha leheletté válni,
hogy lássam azt is, vajon hova szűl
a hiányom, ha felesleges lettem.*

*Haragudját rám, hada lássam, hogyan
 ha nem szeretnél, és mennyire más
 a világ is a te szerelmed nélkül.
 De amikor e nagy-nagy érvőtől már a
 könny is csordul, kérlek, hogy megbocsáss,
 mint ahogy a nap és az éj kibékül.*

Az Én-nek ez a kiszélesített, de ugyanakkor zárható megjeleneése sajátos szint kölcsönöz Ács lírai termésének. Ezt figyelhetjük meg a *Két part* ciklusának verseiben is, ahol a politikum és a filozófiai gondolat egyaránt megszólal, sokkal egyértelműbb fogalmazásban, mint többi versében, amelyekben egy-egy reflektív gondolat élet, halál távlatában (a halál különösen a szerelmes versekben, míg a csend mind a kettőben) villantja fel az élet értelmén annyira szkeptikusan borongó költő alakját.

Egyik legjellemzőbb és leg-ácsibb verse a *Két part* című. Teljes fegyverzetben mutatja Ács költőiségét, absztrakt látását, a tárgyi világot fogalmivá fejlesztő technikáját, a szétszakadt világ, az ellentétek, a jó és rossz, ember és világ sok-sok érintkezési pontjába vetett hitét. Ember és gondolat, világ és gondolat, élet, amely ellentmondásaival sokszor tragikus hangokat is ki tud csalni a merengő költőből:

*Innenső part
 bocsásd meg a mesémet:
 a partok valahol
 mindig összeérnek.*

Ebből táplálkozik az az optimizmusa is, amely a *Májusi szólam* és *A Takács hagyatéka* című verseiben szólal meg, és amely olyan ritka ebben a kötetben, hisz már címében is ellentmondásokra figyelmeztet (*Csend helyett vers*). Jellemző, hogy leginkább éppen politikumot tartalmazó verseiben szólal meg — igaz, itt is absztrakt módon — a bizakodás, az emberi életbe vetett hit. De ez egyúttal Ács költészetének olyan lehetőségeire is figyelmeztet, amelyek könnyen ajtókká válhatnak, amelyeken át Ács, a fogalmak absztrakcióját elhagyva, a valóságos életbe léphet.

Ács motívumainak egysége, lényegében az Én-re összpontosított figyelme, a gondolatok uralma és ebből következően absztrakciója is, a variációk aránylag szűk köre, az Én határolta világkép zártsága, a kételyek, amelyek éppen a fentiek miatt állandóan ott bujkálnak, át-átszövik a költő gondolatát, a gunyor, amely leplezi a költő érzéseit, Ács költői világot elemeiben tükrözik. S költészetének ilyen képe, mint már jeleztük, a költői természet, a műhely-

munka következménye, annak a következménye, hogy verseiben végső fokon a fogalmi világ uralkodik a tárgyi felett.

III.

FORMÁK ÉS FOGALMAK

A fogalom nem túri maga mellett az ösztönösséget, de belső gazdagsággal pótolni tudja az érzések hevét, különösen ha magasfokú a gondolati fogantatása. Ács esetében ez a figyelő tanú és a meditatív Én szerepével és természetével párosul. Ács fogalmi világának természetes kiegészítője, a meditációnak költészetté változtató ereje forma-érzék. Említettük már, hogy Ács arányos és formás világképet fejezett ki verseiben, a versek önmagukban is a megformálás, forma-tudás eredményei. Ha gondolati világát sajátosságoknak mutattuk ki, formáit vizsgálva, méginkább annak találjuk. Ha tüzet, belső feszültséget, a gondolatok villamosságát éreztük a versekben, akkor azt nagy mértékben éppen a formáknak tudhatjuk be. Ácsnál ugyanis a forma nem „formai”, azaz nem külső, a versre kényszerített önkény szüleménye (nem gondolok itt az *Örvény* alakjára vagy az írásjelek nélküli versekre), hanem mondanivalója lényegével együtt keletkezett rendezői fegyelem, szervező indulat, verselési technikájának, költői alkatának természetes megnyilvánulása.

Nem egyszer emlegettük vele kapcsolatban a zárt világképet, amely a szigorú formai szerkesztés nyomán is keletkezett, de ez a gondolatok elé akadályokat görgető költői természet, éppen ezzel a zártsággal a gazdagság benyomását is tudja kelteni. A kevés motívum, amit feldolgoz, a változatok sokaságát mutatja, éppen a formai megmunkálás folytán. A méla gondolat, a meditáció is örvénylően zúg a versben, ha zárt és feszültséget teremtő formába kényszerül, s Ács az ilyeneknek a mestere: a különböző versformák használatával az *egy* gondolatnak is eltérő, egymástól nagyon különböző jelleget tud adni, a hasonló hangulatok így igen eltérőeknek mutatkoznak: egyik verse szabályos, klasszikusokon nevelkedett mesterségbeli tudást mutat, a másik merész enjambement-jaival a gondolat cikcakkos száguldását idézi fel. A rím méha szelíden hal el, másszor az

egész vers tartópillére. Ugyanígy szonett, szabadvers, párvers és még menyinyi forma hirdeti gazdagságát, zord szigor, hanyag eleganciát vagy játékos zenélést csalva ki a formákból.

Formai megoldásai is ellentmondásokat csíholnak ki a versből. Néhány ellentét-párt már felsorakoztattunk Ács költészete jegyeiként, most a formák ellentéteit vizsgálva, elsősorban a zárt vers-köntös és az abban szabadon kanyargó gondolat alkotta ellentétről kell beszélnünk. Az enjambement, a gondolat megtörése, átvitele egy másik sorba, a sorvég és a gondolat végének két különböző helyen való megállapodása Ács költészetének egyik legalapvetőbb sajátossága. Az enjambement a gondolat szabad folyása, s bármilyen szűk is a vers medre, ez biztosítja, hogy a gondolatot nem kell megváltoztatnia formai kényszer miatt. A zárt-ságon, fegyvelmezetségen belül ez biztosítja a költőnek a legnagyobb szabadságot. Ács a legváltozatosabb módon él az enjambement adta lehetőségekkel. Legtöbbször a gondolatnak csak egyszerű megtörése, hogy a mondat több hangsúlyos szót kaphasson, mert így a mondatkezdés, amely a sor végére esik, már eleve hangsúlyos, és külön nyomatéka van, mert vele fut ki a sor, a következő szó ismét hangsúlyos lesz, mert sort kezd, bár a mondatban különben nem birna akkora nyomaték-
kal, mint amit így kap az enjambement jóvoltából. Íme a példa:

Vagy vallani. Mindegy, hogy mit. Az
[élet
a szavaktól nem lesz se szebb, se
[rútabb.
vagy:

Fárasztó ez is. Éj gyomrába szállva
kifejtteni a hétköznapi ércét...
(Alom és emlék)

Verset kérsz tőlem, szépet. Tán
[szébbet
szebbet, mint maga a szerelem...
(Csönd helyett vers)

Ez még legtöbbször a költőnél is kényszer, bár tagadhatatlan, hogy mesterséges beleavatkozás a verselés megszokott menetébe és kihívás is a megszokott versolvasási és költői hagyomány ellen, amely a sor végén szereti lezárni a gondolatot is, mintegy eleve harmóniát hirdetve, amit a rímek csak fokoznak. Ács az enjambement technikájával még bátrabb hatásokat is ki tud csalni. Vele oldja fel a szonett zártságát az *Őnarckép, félhomályban* című versében, hogy a klasszikus nyugalom,

ami a vers két első szakaszában uralkodott, megtörjön, a szonett izgatott lihegessé váljon. De ezt használja a *Tóparti mértanban* is, hogy a gondolat négybe törtségével mutassa a mondani-valót:

Kettétört nádszál
megszakadt törzse
szelíd tompaszög
a halál geometriája.

Ez a mód néhány versében az egésznek lesz építőjévé. A *Csönd helyett vers* például egy pár enjambement-ra épült, bár 28 sor hordozza a mondani-valót. A vers gerincét két enjambement alkotja. Íme az első:

Pedig éppen most tartozom a csendnek
egy hallgatással, mert a helyemen
mái zajos magam helyett fának,
fának kellene felnőnie
a némaságból, néma koronának,
hogy a volt ember redőzött szíve,

s hangos hahókban berekedt verse,
verse fölött legyen takaró.

Az „ahogy nekem tetszik...”-gondolata ez megvalósítva, a költő, alkí a szabályok, rendezői elvek híve, megtalálja ennek tagadását is az enjambementban. S amikor ezt a szabadságot ismét csak megkötí a rímek bilincselével, élesen elhatárolja magát a szabadversírók nagy táborától, az elveszettnek hitt szigort adva ismét a vershez. Ha alapvető formai sajátosságát, költői természetének kifejezését keressük, enjambement-jaiiban találjuk meg.

Ács a rím mestere is (mazzolaszemeknek emlegeti egyik versében őket), velük építi fel bonyolult ellenpontrendszerét, nem a zenét, hanem a gondolatot építi rájuk, s így mintegy pilléreivé lesznek a versnek. A *Két part* című verse talán a legtanulságosabb ebből a szempontból — egészében megfigyelhetjük a rím szerepét Ácsnál, azokat a sajátosságokat, amelyek verseiben részenként fel-felbukkannak. Rím-rendszerét vizsgálva itt monotonia, azonosság és sikolyszerű, távoli egymáshoz kiáltások alkotják a versszakot:

I. parton	II. parton	III. parton
tenger	szikla	homok
gyermekarcon	fejéja	tenyérből pergő
parton	parton	parton
tenger	szikla	homok
hab-nyom	visszhangja	nyomában felhő

S jellemzően, nemcsak a vers alapját, építőköveit tevő fogalmak kerültek így a rímekbe, a vers tájképének elemei,

hanem a vers mondanivalója is, az azonosság, amit a vers utolsó soraiban Ács így fogalmazott meg:

*a partok valahol
mindig összeérnek*

Ez az összeérés jelenik meg a rímekben is, így éppen azok hordozzák a vers egészét — ezek játsszák a versalkotásban a főszerepet.

A rím-technika szinte minden lehetőségével él, s mesteri következetességgel. *Májusi szólam* című versében a négyes rím az egyet beszélés, az egyet gondolás és akarás kifejezője. A *Látomások* disszonáns végleteit a sok, de disszonáns rím is tudatosítja, a *Halál* című versének összesimuló muzsikája, tisztasága a gondolat tükröként hozza a dallamot.

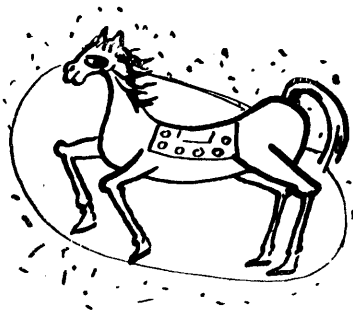
A fent kiemelt jellegzetességek Ács költészete alapvető sajátosságaiként mutatkoznak. S bár egy külön tanulmány gazdag anyagát alkothatná más vers-elemeinek vizsgálata is, most befejezésül még csak arról kell beszél-nünk, hogy Ács puritán, a tárgyi világ helyett a gondolati, fogalmi világot építő módja hogyan tükröződik a versekben. Elsősorban képei mutatják ezt. A hétköznapi életből alig merít képalkotás közben, s ha merít is, elsősorban a nem hétköznapi elemeket használja fel. Saránylag kevés a kép a versekben (a költők kép orgáiban szinte szokatlan ez a szűkmarkúság Ácsnál) s az is legtöbbször egy-egy hasonlatban színesedik meg. *Mint a nap és az éj* című verse jellemzően mutatja képalkotás módját, s azon túl az arányokat is,

akár az egész kötetre vonatkozóan, a képek és a fogalmi világ ácsi használatában:

*Olyan sok minden voltál már, mióta
először láttalak meg, szerelem.
Egyetlen magad százképp bizonyítod,
de nekem sohasem elég a próba,
sanyargatom magam, mint Keleten
átszellemlőt, nevetséges fakirok.*

De erre mutat a *Mi vagy* című vers egészen s általában kötetének majd minden darabja. S ha ezekhez még hozzákapcsoljuk az oly gyakori zárójeles reflektív sorokat, amelyekkel Ács olyan szívesen él, főbb vonásaiban meg is határoztuk Ács műhelyének mesterfogásait, azokat a formai elemeket, amelyek uralkodnak költészetében, amelyek kifejezői és hordozói, szervei részei Ács költői világának. Harmóniát találtunk a versekben, egy megállapodott, kiforrott költői egyéniség megnyilatkozásait, amely kitöltötte a magának szabott és tehetségével megmunkált keretet.

Ács költészete sziget mai költészetünkben, sziget, amelyen sajátos vegetáció-gondolati világ épült fel az intellektus absztraháló, de rendező elvének befolyásával. Formák és tartalmak arányaikban és jellegükben erre mutatnak. S csak az a kérdés, nem kívánta-e már meg a sziget-élet magánya, a magateremtette egységesség belső változatosága helyett a szabálytalan, zűrzavaros, de tarka és annyira izgató világot, amely sziget-világának partjait oly kártóan mossa.

A publicisztika és szépirodalom határán

J u h á s z G é z a

**SAFFER PÁL: FOLYÓK, HEGYEK,
EMBEREK, FORUM KIADÓ, NOVI-
SZÁD, 1960.**

Nyilván nem szükséges külön bizonygatni és világirodalmi példákkal alátámasztani, hogy a valóban szépirodalmi eszközökkel és igénnyel készült publicisztikai alkotás nem kisebb értékű — s főleg nem kisebb jelentőségű és hatása — valamely szépirodalmi műnél, sőt e kettő nem is igen választható el egymástól, hisz a jó riport tulajdonképpen át-átcsap a szépirodalom szférájába. Ez azonban igen nagy teljesítmény és csak keveseknek és ritkán sikerül.

Ha ebből indulunk ki Saffer Pál most megjelent kötetének, riportgyűjteményének elemzésében, akkor látjuk csak, milyen nagy dologra is vállalkozott. De az elmélkedésnél érdekesebb és célravezetőbb magát a könyvet elemezni, annak egyes darabjait, hogy rámutathassunk, mi mindent lehet és kell egy-egy irodalmi értékű riportban valóra váltani, s mi sikerült, illetve mi nem sikerült ebből Saffer Pálnak.

A kötet első ciklusa (Kialvó mécsek két folyó között) szűkebb hazánk, Vajdaság, sőt leginkább Bácska életéből

veszi tárgyát s itteni jelenségekről készít pillanatfelvételeket. Mint a ciklus-cím is mutatja, elsősorban a „kialvó mécsek”, az elmúlásra ítélt jelenségeket, a múlt terhes örökségét figyeli meg — történésben, emberi felfogásban, magatartásban, életszemléletben. Bemutat például egy falut, amelyben a tanítók és tanítónők megalakítják a „komolytalanok klubját”, s a borbély az, aki így beszél helyettük: bár van mozi, könyvtár és vannak előadások, de „kultúremlernek ez mégis kevés”. Megismerkedünk egy öregemberrel, aki a régi világban nagy pénzeket keresett azzal, hogy fűvel mindenféle betegséget „gyógyított”, most viszont nem talál egy embert, aki megbíznék benne negyven-ezer dinár erejéig. S ellátogatunk egy öreg hölgyhöz, akinek háza valóságos múzeum, de nemcsak az értékeket, hanem giccset is őrzik benne, a letűnt korszaknak egész dohos levegőjét, amely szinte kicsap az írásból és szorongatja a tűdőt.

Csak két írást emeljük ki e ciklusból, hogy szembeállításokkal feleletet próbáljunk adni a bevezetőben felvetett kérdésre. Vegyük egyiknek az Orient buffet-t, másiknak meg a Teázó rendőrök egy magánképtár árnyékában című írást. Az első, mint a címe is mutatja, egy büfében készült pillanatfelvétel,

amelyből három elnagyolt portré villan elénk: a gazdag falusi parasztleány, a komája, aki városba került és itt megtelepedett és végül az öreg János, a szíjártó. Érdekes jelenetben mutatja meg, hogyan jár pörül a városi lányokkal és a hajósokkal a parancsoláshoz szokott gőgös, de primitív parasztleány, hogyan akklimatizálódik lassan a városi életformához a komája, s az öreg János hogyan leplezi dicsékvésével és látszólagos egykedvűségével otthona sivárságát, családjá felbomlását. Hány kérdést vet fel, hány emberi sorsot, hány érdekes portrét vázol fel, s hány izgalmas mai problémát érint! Ám egyet sem mélyít el kellőképpen. Valahogy megegyeszik az érdekesség felmutatásával, a jelenség lejegyzésével, de mélyebbre nem hatol, s így nem is hoz felszínre semmi újat, semmi különösét. Túlzás volna megtagadni ettől az írástól a becsületes újságírói munkának kiiáró elismerést, mint ahogy túlzás volna ennél nagyobb értéket tulajdonítani neki; — épp úgy elfelejtjük olvasás után, mint egy közepes minőségű riportot valamely napilapban.

S a fentiek bizonyítására nem szükséges esztétikai normákat előrangtatni, csupán a Teázó rendőrök... című írást kell kissé közelebről megvizsgálni és mellé állítani. Egy öregasszonyról szól ez az írás, aki valamikor Bácska leggazdagabb eladó lánya volt. A kommun és a fehér terror Pesten érte, de mivel a kommun idején járt hozzájuk egy rendőrtiszt, a fehér terror kitörésekor el akarták hurcolni. Az SHS egyik diplomatájának köszönhette, hogy megmenekült. Ez később feleségül is vette. Egy ideig a külföldet járták, majd a fasizálódás korszakában férjét nyugdíjazták. Később rendőr-őrszem fiyelt a házukat, s ő egyszer megsajnálta a posztoló rendőrt és teát küldött neki a szakácsnőtől. Ez a rendőr később, mikor a hölgyet a magyar fasiszták internálták, vajat szerzett neki Sárváron és egyéb szívességet tett, egy másik jöemberük pedig, akire annak idején pesti házaik központi fűtésének felügyeletét bízták, kimentette a nyilasok kezéből. A felszabadulás után hazakerült és most az a legfőbb gondja, hogyan juttathatna ki Amerikába néhány értékes képet, vagy hogyan értékesíthetne valamit itthon a régiségekből. Magában ugyan ez sem valami különös téma, van ilven százzszámra az országban, de itt Saffernak sikerült a leírás kapcsán sokkal többet elmondania a pusztia, kissé fura történetnél. Sikerült a kérdést ki-

tágítania, általánosabb érvényt adni neki, olyan mondanivalót fűzni hozzá, hogy maga ez a történet is emlékeztünkbe vésődik. A történet előadása ugyanis nem folyamatos és egysíkú, hanem lírai visszaemlékezésekkel, asszociációkkal, meditációkkal szakítja meg ismételten, azaz nem is szakítja meg, hanem éppen ezzel mélyíti el a kérdést. Az előbbi történet leírásába például a következő asszociációt illeszti bele:

„Hiszen csak Auschwitzban négy millió olyan volt, aki nem küldhetett a szakácsnőtől a csendőrnek teát és nem bízhatta rendes emberre házaiban a központi fűtés felügyeletét. Közöttük volt az apám és az anyám. És — most már nincsenek”.

Nagyrészt ugyanezt mondhatjuk el a Tér, idő és ember című írásról, mely az Őszi ködökből feltűnő emberarcok ciklus legszebb darabja. Itt sem marad meg a kórház és az ott gyógykezelt jóbaráttal való találkozás pusztia leírásánál, itt is van valami, ami a teret és időt kitágítja, s a legmélyebb, legigazabb emberi érzéseket mutatja meg — ismét lírai közvetlenséggel. Hogy pedig a sort tovább folytassuk, említsük meg a harmadik ciklus (Utazás a Visztula mentén) legjobb darabjait is, a Mennyből az angyal-t és a megrendülés nélkül-t. Különösen ez utóbbi érdemel figyelmet, mert — mint a legtöbb említett jó riport — ez is a szépirodalom és publicisztika határán mozog, át is csap a szépirodalomba, s nemcsak az érzések egyszerű tolmácsolásával, hanem szerkezeti egységével is valósággal lírai versre emlékeztet. A Megrendülés nélkül c. írás a szerző auschwitzi zárandokútjáról szól, azt a haláltábort írja le, ahol szüleit is elpusztították. Nem kerüli meg a borzalmak érzékeltetését sem, mégsem az, ami az embert különösképpen meghatja, hanem az a mély humanizmus, amely az írásból kicsendül és az a határozott emberi, politikai álláspont, amely itt megnyilvánul. A haláltábor leírását például így zárja le: „Eszembe jutott, hogy ez öt évig tartott itt, hogy előtte Dachau volt, Bergen és Buchenwald.

Európa is volt — és hallgatott”.

Itt és az ezekhez hasonló sikerült írásokban tulajdonképpen a publicista és a szépiró szerencsés találkozását figyelhetjük meg, de ismét meg kell mondani, hogy más írásaiban viszont nemcsak a szépiró szunnyadt el kissé, hanem a riporter tollá is meg-megakad,

s ennél fogva memcsak a szépirodalom határán marad jóval innen, hanem publicisztikában is csak átlagos teljesítményt nyújt.

Természetesen hiba lenne a felsorolt hiányosságok miatt egészében elmarasztalni Saffer riport-könyvét és elvitatni tőle a jószemű riporter és jótollú író kvalitásait. Határozottan meg kell mondani, hogy olyan műfajt kezdett ápol-

ni — tiszteletre és figyelemre méltó állhatatossággal és sikerrel —, amely nálunk eléggé mostoha sorsú. Vállalkozásából azonban mégis le kell vonni azt a következtetést, hogy könyv alakban riportokból (épp úgy mint novellákból és tárcákból) csak az jelenhet meg, ami valóban időtálló, s nem mulandó jelentőségű, napi problémát, vagy felszíni jelenséget tárgyal.

Regény selyemcipőben

Tomán László

MIRKO BOŽIĆ: SVILENE PAPUČE, REGÉNY. NAPRIJED KIADAS, ZAGREB, 1959.

Mielőtt a nagy regényciklus, a Kurlani harmadik része megjelent volna, Mirko Božić lírai regénnyel lépett az olvasóközönség elé. A Selyemcipő egy szerelem regénye, néhány ember regényes története. A Kurlani első két könyve után ez a mű Božićot egészen új oldaláról mutatja be; eddigi írásaiból nem sejtethetjük, hogy érző, sőt szentimentális lélek rejtőzik benne. A Selyemcipő meglep bennünket: a Kurlani naturalizmusát halk, lírai hang váltja fel, a nyersséget, a sors kiméletlenségét az élet fonalainak finom, selymes szövése.

Egy hegedűművész és egy balett-táncosnő szomorú szerelméről szól a Selyemcipő. Ez a szerelem hervadó virágokra emlékeztet bennünket. Megjelenik benne, mint minden szerelmi történetben, egy akadály, ezúttal a férfi anyjának képében, aki, mint oly sok anya, ellenzi fia szerelmét, ármánykodással igyekszik megátolni a fiatalok egybeélését, amely tulajdonképpen csak a

hegedűművésznek hozott volna boldogságot. Megjelennek a balett világának alakjai, a táncosok, akik rögtön lecsapnak az új táncosnőre, akik csak a nőstényt látják benne, feltűnik az irigység, képmutatás, gonoszság, az ádáz küzdelem az érvényesülésért. Kísért egy régi, felejthetetlen szerelem a lány és egy fekete hajú férfi között, s e szerelem következménye bonyodalmat okoz. Mindez pedig Karlo és Rina, a két központi alak élete köré fonódik.

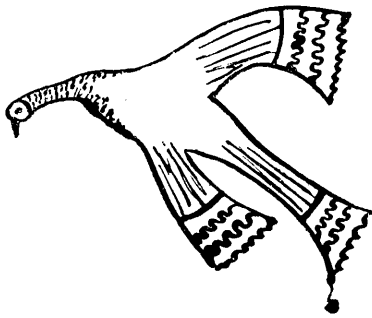
Božić nem a hagyományos epikai eszközökkel alakítja és vezeti regényének cselekményét, hanem filmszerű: a képeket lágy átmenetekkel változtató technikával. Ez az eljárás már jól ismert korunk regényirodalmában, s Božić nem ért el vele különösebb sikert. Alakjainak lelkiállapotát sok színnel, sok érzéssel ábrázolja. A lélekelemzés tulajdonképpen az egyetlen módszer, melyet Božić a Selyemcipőben, a jellem bemutatásában felhasznál.

A kritika már megállapította, hogy néhány jugoszláv regényíró újabb művei az előzőkhöz hanyatlást jelentenek. Vonatkozik ez, úgy gondoljuk, Božićra is. A Selyemcipő meg sem közelíti első

két regényének értékét. Vagy Božić alkotóereje hanyatlik, vagy regényírói képességei mondtak csődöt ebben az esetben. vagy pedig — szeretnénk hinni — a városi élet nem az ő témaköre, a szerelmet, az emberi érzéseket, vétkeket, gyarlóságot hitelesebben tudja feltárni, ha az ősi rafináltságot nem is-

merő, köröngtetegbe temetett környezetben kelti életre.

Lehet, hogy a Selyemcipő csak egy lélegzetvételnyi szünet, nagy művek közötti pihenés, erőgyűjtés eredménye. Kísérlet. Božić, epikai tehetségével, az eddig járt úton alkot majd ismét nagy műveket.

ANKÉT A JUGOSZLÁV SZÍNMOVÉSZETRŐL

A jugoszláv kamaraszínházak szarajevói fesztiválja alkalmával ismét felvetődött a kérdés: válságban van-e a jugoszláv színművészet? Erről a problémáról már régen beszélnek színházi körökben, s a szarajevói szemle ismét előtérbe hozta. A beográdi NIN c. hetilap megkérdezett több jugoszláv rendezőt, kritikust és író: Válságban van-e a jugoszláv színművészet?

Slavko Jan, a ljubljanei Slovensko narodno gledališče művészeti igazgatója szerint szó sincs válságról; a színházaknak csak lépést kell tartaniuk az idővel, s válságra nem is kerülhet sor. Vlatko Pavletić, a zágrebi Hrvatsko narodno kazalište igazgatója kijelentette, hogy válság nincs, csupán nem tisztázódott színházaink társadalmi szerepe, s még nem találtuk meg a színházak legmegfelelőbb szervezeti formáit. Vljako Ubavić, a szarajevói Narodno pozorište igazgatója úgy véli, hogy komoly nehézségek állnak fenn a színházak mint művészi formának és intézménynek társadalmi és kultúréletünkhöz való alkalmazkodása tekintetében. Ebben Ubavić megegyezik Vlatko Pavletić-csel. „Azt gondolom — mondta —, színházaink mai helyzete arra kényszeríti őket, hogy harcoljanak az élet alapvető áramlatának megérzéséért, ez pedig pozitív.” Mira Trajlović, a beográdi Atelje 212 rendezője szerint a válság nem a színházakban, hanem körülöttük van: a keresésben, a kifejezési lehetőségek felkutatásában. A fiatalok, mondta Mira Trajlović, a színházban gyorsan megöregszenek. Jurislav Korenić, a szarajevói Malo pozorište igazgatója azt felelte a NIN kérdésére, hogy válság ott van, ahol nincsenek világosan kifejezett törekvések. A színháznak mint állandó megalkuvásokra kényszerülő intézménynek időnként elkerülhetetlenül válságba kell kerülnie. Csak akkor nincs válság, ha a színház megtalálja azt, amit a művész ki akar fejezni, a fogyasztó (a néző) pedig ezt tartózkodás nélkül elfogadja. Niko Miličević szarajevói író nyilatkozatában kifejtette, hogy nem beszélhetünk színházaink általános válságáról, hanem bizonyos megállapodottságról. Slobodan Selenić, a Borba színházi kritikusa szerint a színház megszűnt tribün lenni, semlegessé és meddővé vált. A színművészet nem alkalmazkodik eléggé a korhoz, az új követelményekhez. Magában a rendezésben és a játékban vannak kísérletek, hogy lépést tartsanak az idővel, de megfelelő

színdarabra még nem akadtak. Jovan Vilovac, a noviszádi Naša scena c. színházi folyóirat főszerkesztője hangsúlyozta, hogy a válság a felfogásokban van. „A színházakban még mindig gyalog járunk, és sehogyan sem tudjuk utolérni az időt.” Luka Pavlovićnak, a szarajevói Oslobodjenje színházi kritikusának véleménye szerint beszélhetünk válságról. Nevezetesen, nem tudjuk megtalálni színművészetünk stílusát. Ennek okát a hagyományok és lelkes emberek hiányában, a rendezők és színészek nem eléggé széleskörű műveltségében látja. A törekvések és irányok összeütközésbe kerültek, de igazi szintézist még nem találtunk.

A lap szerkesztősége nem fűz kommentárt a nyilatkozatokhoz. Az ankét bevezetőjében azonban megemlítik, hogy céljuk az emberek megszólaltatása és a vita elindítása volt.

MAUROSIS ÖNELETRAJZA

André Maurois, annyi sok ismert életrajz írója, *Portrait d'un ami qui s'appelait moi* (Arckép barátomról, aki én voltam) címmel megírta önéletrajzát is. *Les Lettres Françaises* februári 14-i száma az önéletrajznak azt a részét közli, amely Maurois életének talán legdöntőbb pillanatát írja le.

André Maurois szülőhelyén, Elbeuf városkában végezte el a líceumot, majd Rouenban folytatta tanulmányait. Egyik tanára Alain, az ismert filozófus volt. Alain előtt nem maradt titok tanítványa tehetsége, de nem akarta, hogy az írói mesterség megszokott útján induljon el.

— Veszedelmes könnyedségnek van a birtokában — szolt egy napon a fiatal Mauroishoz —, s attól tartok, hogy írni kezd, mielőtt még megérne az írásra. Ha viszont tanár lesz, soha sem pillanthatja meg azt a világot, amit mint írónak meg kell teremtenie. Még tulontúl fiatal lesz, amikor az irodalmi klikkek befogadják. Sem Balzac, sem Dickens nem így kezdte. Az első közjegyzői hivatalnok, nyomdász, betűszedő volt, a másik újságíró. Az Ön apja gyáros, ugye? Szeretném, ha beállna munkásnak a gyárába. Alkalma nyílik megfigyelni az embereket munka közben. Legyen David Séchard, César Birotteau, akár doktor Benassis is. És amikor majd befejezi munkáját a gyárban, kezdjen hozzá a La Chartreuse de Parme vagy a Le Rouge et le Noir másolásához, hogy megtanulja az irodalom technikáját, ahogy a festő tanul a nagy mesterek műveinek másolása közben. Ez szép kezdete lenne egy életnek!

Maurois szót fogadott tanárának, és miközben apja vállalatában dolgozott, értékes tapasztalatokat gyűjtött az emberekről, és örökre megszerette a cselekvést. Lelkiismeretesen, hosszú ideig készült az írásra. Ennek köszönheti, hogy a *Les silences du colonel Brumble* semmi nyomát sem mutatja kezdő írónak, hanem rögtön nagy sikert aratott.

Valóságérzete azonban hovatovább eltávolította az irodalmi képzelgésektől. „Ennek a műfajnak — írja önéletrajzában —, az volt a hibája, hogy nagyon is távol tartott a reális emberektől. Menedékhelyet az életrajzírás is tartogat számomra, viszont közel tart az élethez.”

Stefan Andres *Der graue Regenbogen* (Szürke szivárvány) című könyvével befejezte *Sintflut* (Özönvíz) című regénytrilógiáját. A *Die Zeit* legutóbbi száma foglalkozik a rendkívül terjedelmes, kezen 2000 oldalas művel és megállapítja, hogy Andres — melléfogott. Az író ugyanis azzal próbálkozott, hogy a modern Németország történéseit a vízőzonnal és Noé legendájával „keresztesse”, mert „a túllontúl közeli, időszerű eseményeket csakis az analógia művészi eszközeivel lehet a világos állásfoglalás és elfogulatlan szemlélés színvonalára emelni”. *Die Zeit* viszont azt írja, hogy Andres igen hálátlan feladatba kezdett, amikor a múltat a jelenel akarta vegyíteni. Noé és családja helyére egy gazdag, apolitikus német családot állított, a bárkát egy olaszországi kastéllyal cserélte föl, ahova a regény szereplői visszavonulnak, hogy kivárják az „özönvíz” végét, Hitler helyébe egy kitalált személy, dr. Moosthaller, a „Norma-mozgalom” vezetője került, a mozgalom pedig — nihilista diktatúra — a nemzeti szocializmust jelképezi.

A Noé legendát, Noé érdekfeszítő vándorlását, küzdelmét a létért és a jólétért, egy katasztrófával számoló elszigetelt, meddő, dúsgazdag család állóképe helyettesíti. Az új bárka — a kastély — lakói a végzet beteljesedéséről bizalmas barátok levelezéseiből értesülnek, ez az egész beállításmód teljesen elveszi a hitlerizmus borzalmainak életét.

A csöppet sem érdekes regény hemzseg az istenről, vallásról, erkölcsről, cselekvésről és tétlenségről, az ember magatartásáról és sorsáról szóló beszédáradatoktól. Az önkéntes száműzöttek életfelfogása a következő szövegre szűkül:

Ha az a disznó omnipraesens — mindenütt jelenlévő —, amit másként politikának neveznek, állásfoglalásra kényszerít, hát legyen, állásfoglalásom lényege így hangzik: Semmitsem csinálni!... Ha minden német ehhez tartotta volna magát, még inkább: ehhez tartaná magát a jövőben, valamennyi megváltó és mozgalomteremtő dühében fejjele menne a falnak.”

Die Zeit ellenszenvesnek tartja a tanulság felelőtlenségét, és haragra szólít minden felfogás ellen, amely a közelmúlt gondszetteit azzal az elmélettel szeretné elködösíteni, hogy a németek csupán holmiféle mozgalmak bábjai, „ügyszólván a világtörténelem kísérleti nyulai” voltak.

IONESCO TÉRHÓDÍTÁSA

Ionesco színdarabjai a párizsi Latin-negyed színházából, a Huchette-ből behatoltak a konzervatív Comédie Française színpalái közé, legjobb színdarabját pedig, a *Rhinocéros*-t, Jean-Louis Barrault az Odéonban mutatja be. Ionesco térhódítása a kiinduló pontja J. S. Doubrovsky tanulmányának, amelyet a *Nouvelle Revue Française* februári számában ír. Ez a látszólag meglepő siker egy olyan színházban, amely megrengeti a szokásokat, sőt magát a megszokott színház alapjait is, a cikk írója szerint azzal a ténnyel magyarázható, hogy ezek a színdarabok nem zárkoznak be a delirium vagy az álmok kódéba, hanem teljesen a mi világunk felé fordulnak. A jelenetek lazasága, az események abszurd volta nem öncél, ha-

nem a szerkezet megbontásáról és az abszurdumról megfogalmazott mondanivalók technikai kifejezése. Sartre és Camus után, akik ilyenmő közzölni valóikat a klasszikus dráma köntösébe öltöztették, Beckett mellett Ionesco az első, aki a tartalom kedvéért a színhátszás hagyományos formáit is szerteüzta.

„A mozgalmasság, a dinamikus pszichológia kedvéért falképnél hagyjuk a jellem azonosságának és egységének elvét” — mondja Ionesco és, valóban, színdarabjaiban a replikák felcserélhetőkké válnak, akár csak a személyek, akiknek létét a heideggeri értelemben vett személytelen „mi” ássa alá. A hagyományos jellemkomikumot a jellemhiány komikuma váltja föl, a cselekmény következetes folyamata helyére circulus vitiosus kerül, amelyben a szereplő személyek más személyek szavaival beszélnek és más személyek tetteit ismétlik. Az emberi szellem hiányának helyére a tárgyak diadalmas jelenléte kerül (a szék a hasonló nevű színdarabban, egy csésze a *Victimes du devoir*-ben, a bútor *Le nouveau locataire*-ben, vagy a tojás *L'avenir est dans les oeufs*-ben). Valamennyi az embernek azt a hiábavaló törekvését fejezi ki, hogy hiányzó egyéniségét anyagi termékekkel pótolja. Ugyanilyen szerepe van Ionesco színdarabjaiban a beszédnek is, a féktelen, gyakran túrhetetlenül terjedelmes, mániákusan bölcselkedő szószaporításnak: pontosan az, amit Heidegger „hétköznapi beszélgetésnek” nevez, az emberi ostobaságnak képletekben való kifejezése. A jellemhiány komikája után a szóözön a szavak ellenpontjának komikáját adja.

Dubrovsky hangsúlyozza Ionescu jeleneteinek valószínűségét, ami — éppen ellentétességénél fogva — növeli az abszurd hatást, mert „csakis a valóság, ellentétben az álommal, változhatót lidércnyomássá” — így mondja az építész a *Tueur sans gages* (Béretlen gyilkos) című darabban. Ionesco színdarabjai megszüntetik a távolságot, eltűntetik a hézagot a színpadon szereplő személyek és a nézőtérén ülők között. Jeleneteiben az embernek alig van valami fontossága, a tragédia bohózzattá változik — a néző meg nevet. Ionesconál a „főlöszleges szenvedély” — ami az egzisztencialisták szemében az embert jelenti — elmondhatatlanul nevetségessé válik.

AZ IRODALOM ÉS A NYUGAT

John Boynton Priestley, a *Good Companions* és más népszerű társadalmi regény neves szerzője, valamiféle európai irodalomtörténetet írt. E határozatlan megfogalmazás *The Times Literary Supplement* tartózkodó véleményén alapul.

Priestley új művében — *Literature and Western World* (Az irodalom és a Nyugat) a címe — minden korszakot írásba foglal (még a reneszánsz is benne van Caxtonnal és Macchiavellivel együtt), és felölel minden területet (Oroszországot is Paszternákosztól), de hiányzik belőle az a gondosság, amit ez a műfaj feltétlenül megkövetel. Sok fogyatékosága van a *Literature and Western World*-nek. Malraux-t például 1928 és 1937 között megjelent három regénye alapján értékeli, egy egész sereg író pedig — többek között Grimmelshausent, Claudelt, Silonet, Joyce Caryt, Remnt, Kästnert, Falladát és Anne Segherst — egyszerűen kihagyott. De nemcsak a tárgyi fogyatékoságokat kifogásolják, a *Times* irodalmi mellékletének kritikája Priestley szemléletét is nehezményezi.

Priestley abból az álláspontból indul ki, hogy „korunk — a legnagyobb válság kora”, s könyvével abban az irányban próbálkozik, hogy a Nyugat általános szellemi problémáit az irodalmi alkotásokban mutassa ki.

„Szerencsétlen választás volt” — mondja a kritikus —. Mert bár igaz, hogy egy társadalom, amelynek hiányzik a megnyugtató vallása (vagy ideológiája), szörnyű veszélynek van kitéve, s noha a szerző az új idők egyik legmélyebb problémájára tapintott rá, mégis kétséges, lehet-e egy ilyen vitát irodalmi keretekben folytatni, s az is kérdés, hogy ily módon helyes megvilágításba lehet-e helyezni az irodalmat.

Az író egyébként megszokott, szabad kifejezésmódja itt bizonytalanná válik. Tolsztojról, aki sok más írónál tisztábban látta a vallásos problémák lényegét, azt állítja, hogy nem értette meg „a békülékenység elvének szükségszerűségét”, ez pedig a világon semmit sem mond azoknak, akik a dologgal nincsenek tisztában. Lángésznek mond egy írot (Faulkner), csupán azért, mert „műveiben föl tudja szabadítani... a tudattalannak lényegét”. Ezzel meg éppen önmagával került ellentétbe. Ugyanis éppen ebben a könyvében lelkesedik Balzac és Tolsztoj „dús, vaskos regényeiért”, hangsúlyozva, hogy az íróknak, sőt a tudósoknak és a költőknek is világosan, mindenki számára érthetően kell írniuk, és elutasítva minden állítást, amely szerint a világos, erőteljes, derűs írásmód „bármilyen szempontból is alacsonyabbrendű a pszichopatológiában fogant irodalomnál”.

Ezek a határozott, tiszta irodalmi állásfoglalások, amelyek nagyon is ellenkeznek magával az újkönyv általános szemléletével, a mű legjobb részei, egy intelligens és szenvedélyes olvasó s ugyanakkor tapasztalt író ismertető jelei. A bíráló éppen azt panaszolja, hogy Priestley nem ezekre az írókra és ilyenfajta megállapításokra összpontosította erejét és a *Literature and Western World* helyett nem írt egy „rövidebb, válogatottabb és őszintébb könyvet”.

DÜHÖNGŐ IFJUSÁG – VAGY VALAMI EGÉSZEN MAS?

A jugoszláv irodalmi életben az utóbbi időben kevés a vita, csak nagyritkán csatáznak a kritikusok, aztán a fegyverek zaja elhal, s mindenki visszavonul írógépe sánca mögé, hogy újabb meg újabb alkotásokkal lépjen a közönség elé. Ennek folytán azután sok téves nézet ver gyökeret, az irodalmi események nem keltenek megfelelő visszhangot, s megvitatlanok maradnak a problémák. A noviszádi *Polja* c. folyóirat, mely hat évvel ezelőtt a konvenciók elleni harc jegyében indult, egyre gyakrabban és egyre elszántabban támadja irodalmunk és kultúréletünk elferdüléseit. Talán egyetlen jugoszláv folyóirat sem hat vissza olyan élesen egyes jelenségekre, mint a *Polja*.

A lap nemrég megjelent, 44. számában Tomislav Ketig, a *Polja* szerkesztőségének új tagja vezető helyen hosszú tanulmányt közöl Krleža új művéről, az *Areteusról*. Írása végén élesen megtámadja Eli Fincit, a *Politika*, Vladimir Stamenkovičot, a *Književne novine* és Bora Glišićet, a *NIN* színházi kritikusat az *Areteusról* írt bírálatuk miatt. Habár Ketig apoteózist írt Krleža új színművéről, tanulmányának befejező részében maga is emel néhány kifogást

ellene. Ezek azonban teljesen eltörpülnek a csaknem kétoldalas (a *Polja* nagy formátumban jelenik meg) dicsőítés mellett.

Noviszádon, az év elején nagy sikert aratott a közönség körében Paja Jovanović szerb festő retrospektív kiállítása a *Matica srpska* képtárában. Bogdanika Poznanović, a *Polja* szerkesztőségének tagja röviden és tömören rámutatott néhány visszásságra e kiállítással kapcsolatban. Bevezetőben megállapítja, hogy evvel a festéssel nem érdemes foglalkozni, mert nem érdekli azokat, akik valódi művészetet keresnek. Sokan fel szeretnék támasztani Jovanović festését. Az a modor, melyben képeit festette, már akkor elcsépett volt, amikor ő kezébe vette az ecsetet. Festését a régi hivatalos szalonok, az arisztokrácia és a kispolgárság magasztalta fel. Ezzel a kiállítással egészen főlöszlegesen terhelték meg az odazarándokoltatott fiatalságot. Se a rendezők, se a sajtó, se a kritika nem tette fel a kérdést, mit talál a közönség, főleg a fiatalok Jovanović fellengzősségében. Kinek volt szüksége erre a tárlatra? — kérdezi a cikkíró. Képzőművészeti politikánk evvel a kiállítással helytelen irányba terelte a fiatalok ízlésének nevelését, és „szervilisen megsimogatta a vajdasági polgári intellektüelek kopasz hiúságát és koponyáját”. Nem kíméli Bogdanika Poznanović a *Matica srpskát* sem, mellyel a *Polja* már első számai óta állandóan hadilábon áll, tudniillik a képtár ehhez az intézményhez tartozik. Ismét megmutatkozott a *Matica* konzervativizmusa — vonja le a szerző a következtetést.

„Paja Jovanović megjelenésében — mondja Bogdanika Poznanović — a szerb képzőművészet hazugságait kell leleplezni, nem pedig képeinek kiállításával visszaszorítani a valódi képzőművészet jogosultságáról szóló igazságokat, melyeket az utóbbi években nálunk már elfogadtak.” A legszomorúbb szerinte az, hogy az új nemzedék a tradicionalizmus bűvkörébe zárják, s olyan téves felfogásokat terjesztenek, amelyekről később nagyon nehéz lesz megszabadulni.

Az irodalmi konzervativizmus egyik képviselője, Gustav Krklec, nemrég a zágrebi *Vjesnik* c. lapban kifogásolta Janko Kos eszszéit a nihilizmusról, melyeket a *Polja* közölt. A noviszádi folyóiratban most „G. K. esete” címmel cikk jelent meg. Miloslav Mirković, a beográdi *Delo* szerkesztőségének tagja, nyílt levélben tiltakozik Krklec írása ellen, s rántja le róla a leplet. Mirković szerint itt az ideje, hogy az irodalmi „szolunások”-nak válaszoljanak azok, akik érzik a kimondott szó felelősségét. Krklec ráült kulturális közvéleményünk nyakára, rosszakaratú ítéleteket mond másokról, habár ő maga már régen benyújtotta lemondását a költői címről. Tomislav Ketig sem kíméli Krklecet. Úgy véli, a horvát író cikke irodalmi életünk betegségeinek teljes megnyilatkozása. Krklec soraiból düh árad, a sértődés dühe mellőzése miatt, ugyanakkor azonban nem látja, hogy irodalmunkban sok minden megváltozott Bogdan Popović és Velibor Gligorić ideje óta.

Milan A. Tabaković a vidékiesség szelleméről ír, s többek között élesen támadja a beográdi színházak műsorpolitikáját, az irodalmi díjak megítélésének módját, az epigonokat és bámulókat. Branko Čopićot és Čamil Sijarićot, aki néhány évvel ezelőtt „Bi-horci” című regényéért egymillió dináros jutalomban részesült — mint később megállapították, teljesen érdemtelenül —, ugyancsak tollhegyre veszi Tabaković.

Mindaz a cikkíró véleménye szerint azt jelenti, hogy a provincializmus erősen tartja magát irodalmi, művészi és kulturális életünkben, értelmiségünk egy részének intellektuális meddősége,

menfális ki nem éltsége és kényelemszeretete következményeképpen. A vidékies szellem létezése még nem tragédia, állítja Tabaković, a tragédia az, hogy a néha bombasztikus, néha misztikus, zavaros, de leginkább üres szó marad a kritérium az irodalomban.

A jelenség forrását elmaradottságunkban kell keresnünk, amely a hagyományokra való támaszkodást hirdeti, többek között Milovan Glišićre és Janko Veselinovićra. Ebből születnek aztán az olyan irodalmi alakok, mint Braniko Copić Nikoletina Bursać-a — Vuk Dojčević új változata! —, ebből születik az elavult irodalmi formák kanonizálása, mint Velibor Gligorić Srpski realisti c. művében, ezért lehetséges, hogy eredeti alkotóknak tekintenek olyan epigonokat, akik minden őszinteség nélkül, Jeszenyin modorában, idegen ritmusban, idegen képekkel, idegen érzéseket és gondolatokat fejeznek ki, mint például Slavko Vukosavljević, Laza Lazić stb.

„Mindez az égre kiált a túlságosan könnyen elfogadott értékek revíziójáért” — vonja le a tanulságot Tabaković.

Ilyenhangú cikkek után, mint azt Milosav Mirković idézett levelében feltételezi, várható, hogy sokan a jugoszláv „dühöngő ifjúság” hangjának kiáltják ki a *Polját*. Valóban azonban egészen másról van szó: véleménykülönbségről, amely mélyen gyökerezik, amelynek egyszer, végre, felszínre kell kerülnie. S valószínű, hogy a dolgokat ebben a helyzetben, ebben a pillanatban teljesen tisztázni kell, a haladás, az új győzelmének érdekében.

JEGYZETEK

PIROS HÁZTETŐK

A szerző azonos című, pár hónappal ezelőtt megjelent elbeszélés-kötetéből való írás. A könyv nagy feltűnést keltett s a kritika osztatlan elismerését vívta ki.

ALKU

A szerző *Folyók, hegyek, emberek* című, az elmúlt hetekben megjelent riportkönyvéből való írás. A könyvet e számunkban Juhász Géza ismerteti, de méltatására még teret szentelünk folyóiratunkban.

THURZÓ LAJOS

Herceg János a költő halálának évfordulója alkalmából a zentai népbizottság tanácstermében tartott díszülésen olvasta fel ezt az írást.

THURZÓ LAJOS VERSEI

A versek a költő hagyatékából valók, eddig közöletlenek.

ÁDÁM EGY DÉLUTÁNJA

Italo Calvino olasz író 1923-ban született, a háború utáni próza kiemelkedő művelője. Neorealista íróként jelentkezett, az utóbbi években azonban a szürrealizmus felé hajlik. Itt közölt írása az újabbak közül való. *A porfészek ösvénye* és *Végül arra száll egy holló* című könyvei magyarul is megjelentek.

TARTALOMMUTATÓ

Sinkó Ervin / Nincs század, amely csak egy század volna —	427
Gál László versei — — — — — — — — — —	440
Momčilo Milankov / Piros háztetők — — — — — — — —	442
Herceg János / Thurzó Lajos — — — — — — — —	452
Thurzó Lajos versei — — — — — — — — — —	455
Deák Ferenc / Üzlet — — — — — — — — — —	458
Torok Csaba / Szitkos monológ egy hallgatóhoz — —	467
Italo Calvino / Ádám egy délutánja — — — — — —	468
Stevan Raičković versei — — — — — — — — — —	475
Dér Zoltán / Kosztolányi egy ismeretlen önképzőköri bírálata	478
Laták István / Az ember mindig vár — — — — — —	487
Saffer Pál / Alku — — — — — — — — — — — —	489
Bori Imre / Egy gondolkodásforma önarcképe — — — —	493
Juhász Géza / A publicisztika és szépirodalom határán — —	501
Tomán László / Regény selyemcipőben — — — — — —	504
KRÓNIKA — — — — — — — — — — — — — —	506
JEGYZETEK — — — — — — — — — — — — — —	513

Milan Kerac rajzait a 439, 441, 451, 454, 466, 474, 477, 488, 492, 500, 503. és 505. oldalon,

Ács József szövegrajzait a 442, 445, 458. és 468. oldalon,

Dobó Tihamér szövegrajzát a 489. oldalon közöljük.

IRODALMI, MŰVESZETI, TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT.
1960. JÚNIUS. KIADJA A FORUM LAPKIADÓ VÁLLALAT — SZER-
KESZTŐSÉG ES KIADÓHIVATAL: NOVISZAD, VOJVODE MIŠIĆA 1.
— SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRAK: MINDENNAP 10—12-IG. — KEZ-
IRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ES NEM ADUNK VISSZA — ELŐ-
FIZETÉSI DIJ: EGY ÉVRE 1000, FELEVRE 500, EGYES SZÁM ÁRA 100
DINÁR. — KÉSZÜLT A FORUM NYOMDÁBAN NOVISZADON,

MI

et társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom m